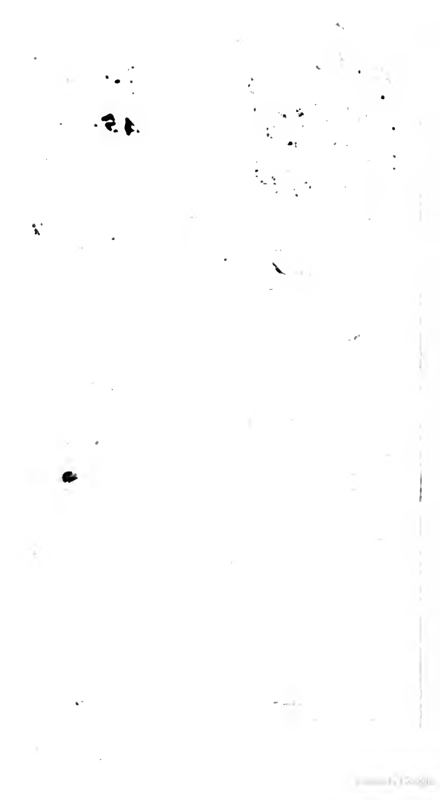
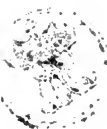

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXIII
D
63
NAPOLI

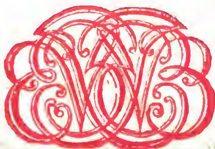

IO. FRANCISCI BVDDEI
P. P.
ELEMENTA
PHILOSOPHIAE
INSTRVMENTALIS

seu

INSTITVTIONVM
PHILOSOPHIAE ECLECTICAE
TOMVS PRIMVS.

CVM PRIVILEGIO.

EDITIO QVINTA.

HALAE SAXONVM,
Typis & impensis ORPHANOTROPHII
GLAVCHA - HALENSIS. M DCC XIV.

SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

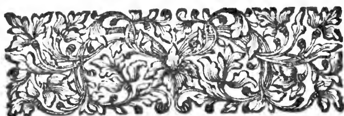
DN. ERNESTO AVGVSTO.

SAXONIAE, IVLIAE, CLIVIAE ET MONTIVM, ANGARIAE QVOQVE AC WESTPHALIAE DVCI, LANDGRAVIO THVRINGIAE, MARCHIONI MISNIAE, PRINCIPI - COMITI HENNEBERGENSI, COMITI MARCAE ET RAVENSBERGAE, DYNASTAE IN RAVENSTEIN ET RELIQVA,

DOMINO SVO CLEMENTISSIMO,

eo, quo decet, submissi animi
cultu,
hocce obseruantiae fideique
suae monumentum
offert

IO. FRANCISCVS BVDDEVS.

SERENISSIME PRINCEPS, DOMINE CLEMENTISSIME.

HOc meae erga TE obſervantiae deuotique animi monumentum, extare iure meritoque debuit. Neque eo hoc eſt comparatum, ac ſi iis, quas liber hicce complectitur, philoſophicae eruditionis partibus animum TVVM initiandum, imbuendumque, cenſeam. Longe alia, vti ipſemet haut ſemel ex me intellexiſti, SERENISSIME PRINCEPS, menti meae de principũ inſtitutione ſedet ſententia. Probeque exploratum habeo,

oco, aliter erudiendos esse priuatae sortis iuuenes, aliter, quos prouida Numinis cura summae rerum, patriaeque fatis dirigendis, destinauit. Sed hoc saltem constitutum mihi, propositumque fuit, cum qualemcunque istum ingenii mei foetum, SERENISSIMO NOMINI TVO consecrare mecum decernerem, vt mei in TE obsequii pignus aliquod extaret, quod non modo meam in TE fidem, sed institutionis etiam meæ summam, reuocare TIBI in memoriam, mentiq; et cogitationibus, nunquam non obiicere posset. Iuuabit enim, SERENISSIME PRINCEPS, meminisse illorum, quae quotidie a sapientissimo et generosissimo viro, cui cura mores TVos ad pietatem et honestatem, et decus etiam principe dignum formandi demandata est, inculcantur, quæ subinde a me, quoties occasio fert, confirmantur, natalium istum splendorem, quo supra alios principes re-

rumque domini eminent, ingens esse et singulare Numinis beneficium, sed quod non eo collatum illis sit, vt saltem emineant, eoq; se efferant nomine, aut facultatem impune quiduis perpetrandi se hoc ipso consecutos credant, sed vt eo magis omnes animi vires, omniaue in id consilia conferant, pietate etiam et virtute vt tantum alios vincant, quantum dignitate superant. Nec minus in eo principis consistere munus, vt reipublicae clauum tractet perite, patriæq; vbiuis succurrat, re, consilioue, necessitatibus, sed vt ipse suis praeeat exemplum, talemque se praebeat, quales cupiat esse suos. Hæc vero non ex eorum numero esse, quæ siue praestet quis, siue intermittat, perinde sit, sed vt omnes homines, ita reges etiam principesq;, suarum rerum rite aut perperam administratarum, rationem, supremo omnium moderatori, reddere aliquando debere.

Haec

Haec aliaue, dum lubenti admittis animo, immo nihil TIBI gratius esse demonstras, quam eorum admoneri, quæ ad vitam recte et pie instituendã pertinent, magnam quidem nobis omnibus merito spem iniicis, talem TE fore, qualem omnes boni, virtutisq; et pietatis amantes, optant, principem, qui hoc vnice sibi credat datũ, non vt sibi, sed vt aliis consulat, qui omnibus voluptatum et delitiarum illecebris procul facessere iussis, serio et magno studio hoc agat, verae virtuti vt suus vbiq; constet honos, iustitiaue et pax vt floreant, et religioni quoq; euangelicae, Saxonicae cumprimis gentis fortitudine et fide in Germania stabilitæ, vt doctrinæ non minus puritate, quam vitae sanctitate, et morum innocentia, sua conservetur, aut restituatur integritas. Sed ipse satis intelligis, SERENISSME PRINCEPS, atque haud semel erga me declarasti, tantis rebus perficiendis tan-

toque oneri ſuſtinendo parem non eſſe, niſi qui ab ineunte adoleſcentia ſuum rite eo comparauerit animum, iisque imbuerit moribus, quos deinceps pulcherrimi iſti fructus, vna cum præmio ampliſſimo, a Deo omnibus, qui ſuum illi probauerint obſequium, deſtinato, conſequantur. Quare recte & ordine facis, dum omnem etiam in eo collocas induſtriam, vt bene munitus, praeparatusq; accedas, ad ea, quae principi chriſtiano, forti, ſapienti, ſubeunda ſunt. Cumque deliberatum ſit, qua praecipua via, eaq; recta et tuta, huc tandem contendatur, noſti ipſemet, DOMINE CLEMENTISSIME, haud ſemel a me ita reſponſum: non eſſe principi immorandum illis artibus literisque, quae haud raro ad oſtentationem potius, quam vtilitatem addiſcuntur. Id quod cum in priuatae ſortis homine vix ferendum, in principe eo minus tolerandum, quo plura eum circumſtant,

quae

quae vitae temporisque partem ſibi vindicant, eique velut inuito eripiunt. His ergo aliis relictis, in eam ſummam omnis induſtriae, omniumque ſtudiorum conferendam eſſe, vt vera viuidaque Numinis cognitione animus repleatur. Non adeo multa ſunt, vt ipſemet quam rectiſſime noſti, SERENISSIME PRINCEPS, quibus doctrinae chriſtianae ſumma abſoluitur, capita: eaque quantum ſatis eſt, mente & memoria complecti, res eſt quae & in mediocrem ingenii vim, induſtriamque haud adeo exquiſitam cadat. Sunt tamen haec negligenda neutiquam, multo minus pertractanda perfunctorie. Namque id quod maximum eſt, vitae ſanctitas, & innocentia, ſine hiſce non conſtat, et error, qui videri poterat leviſſimus, damnum haud raro ſecum trahit, haud temere reparandum, reſarciendumue. Quare me monitore rectiſſime omnem nauas operam, vt

doctrinam salutarem, quam sacrae litterae comprehendunt, quamue suae puritati, cum varia superstitione coinquinata esset, restituit beatus vir Martinus Lutherus, quam accuratissime teneas, sine vllius cuiuscunque erroris admistione, sed ita teneas, vt statim vitam moresq; ad eam componere satagas. Ita enim est, cognitio quantumuis accurata et exquisita parum prodest, cum miser esse queat, cui facultas suppetit, de rebus pulcerrimis, quam copiosissime disserendi. Quare statim, quod TVA pace mihi liceat in memoriam TIBI revocare, cum primum huius rei gratia ad TE accederem, hoc vnicum a TE rogaui, vt quicquid de diuinis rebus, et ad christianam religionem spectantibus ad TE dicturus essem, non alio acciperes animo, quam quod statim transferenda in vitam essent, et pro regula, ad quam componendi exigendique mores essent, acceptan-

ptanda. Id quod haud inuitum lubentemq; TE mihi pollicitum, non sine ingenti voluptate recordor, cum ex eo ſtatim tempore ingenui animi, et honeſta quaeuis ſerio amplectentis, ſignificationem mihi dederis luculentiſſimam. Eam ergo cũ ingreſſus ſis viam, vt prima praecipuaque cura ſit, vera et non fucata pietate imbuere animum, tanto nunc lubentius accipis, quibus ad fortunã principe dignam mens erudiri poteſt, ſed tanto etiam facilius profutura a ſuperfluis diſcernis. Moribus nimirum ad ſanctitatem pietatemq; compoſitis, nihil aliud ſupereſt, quam vt ad recte exiſtimandum de rebus omnibus, mens noſtra erudiatur. Hic ratiocinandi perſpicere leges, morboſq; intellectus, et eorũ condiſcere remedia, illis quidem proderit, quibꝰ vitæ et fortunæ ratio ire per ambages permittit. Ad principes quod attinet rerũq; dominos, plura illis et diſcẽda et agen-

genda restant, quam vt diu hisce immorari queant. Hi rectius ipso vsu atque exemplis eorum, qui illorum iuuentuti regendae præsunt, discunt praeiudicatas exuere opiniones, verumque discernere ab errore, et suũ vnicuique rei tribuere pretium. Hac instructi facultate, merito per orbem quacunque patet vniuersum, vim aciemque mentis circumferunt, varia gentium instituta, situs vrbium, commoda prouinciarum, imperantium vitia virtutesque, aut si aliquid vllibi terrarum aut laude, aut vituperatione dignum, occurrit, perlustrantes, inde vt capiant exemplum, quod sequantur, si profuturum hoc sibi suisque intelligant, nocitura autem fugiant atque euitent. Atque eo quidem etiam meos qualescunque labores, quos, vt TIBI ad haec omnia viã monstrem, suscepi, tendere, ipsemet haud difficulter intelligis, SERENISSIME PRINCEPS, eosque dum fructu

ctu haud carituros, ſingulari TVA in-
luſtria, et cupiditate talia addiſcen-
li, demonſtras, vix mihi temperare
poſſum, quin meam publice hoc no-
nine teſter laetitiam, augurerque,
haud vano omine, in Saxonicae gen-
is decus TVORVMQVE omnium TE
natum eſſe felicitatem. Quae dum
nic profiteor, eo tamen TE haec in-
terpretaturum non confido modo,
ed ſcio etiam, vt difficultatum, qui-
bus circumſeptum eſt virtutis et ve-
rae ſapientiae iter, ſemper memor ſis
uturus, nec ſine labore & taedio ſpe-
ratos quemquã percipere poſſe fru-
ctus, immo vt ſedulo diligenterque
is reputaturus TECVM, nihil nobis
noſtrisque viribus, diuini Numinis
gratiae omnia eſſe tribuenda, nec ad
noſtram, ſed ad Dei gloriam, cuncta
a nobis eſſe referenda. Sed quor-
ſum me dulcis eorum memoria,
quae quotidie inter nos agitantur,
abripit? TVA autem, SERENISSI-

ME

ME PRINCEPS, fretus et humanitate et clementia ſingulari, cuius haud vnum erga me extare voluiſti monumentum, non modo qualecunque hocce opuſculum meum TIBI in certiſſimum obſeruantiae argumentum offerre, SERENISSIMOQVE NOMINI TVO conſecrare auſus ſum, ſed haec ipſa me certiorem reddit, non in malam TE interpretaturum partem, quod prolixiori fere, quam inſtituti fert ratio, publice TE adloqui, oratione, ſuſtinuerim. Nec tamen illud quod dixi, ab eo argumento, quod ipſo hoc opere tractatur, alienum prorſus cenſeri debet. Etenim, vt quae inſtrumenti vicem ſubit, aditumque ad reconditos ſapientiae receſſus munit, philoſophiae doctrinaeque liberalioris pars, cumprimis de ratione, qua erudire quisque animum ad veram ſapientiam debet, praecipit; ita non poterat mihi non in mentem venire, id quod mequo-

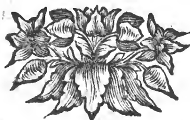
que

ue ſolicitum nunc maxime tenet, uamnam videlicet et TIBI, DOMI-E CLEMENTISSIME, monſtrare eceret viam, qua tutus certusque :opi obtinendi, ad exoptatam tanem peruenires metam. Hanc veo, dum non tam deſignaui, quam ıdicaui ſaltem ſummis quibusdam apitibus, hoc nunc a TE porro pe-:re non erubeſco, vt quoties quaſcunque huius TE recordatio ſubat, meae erga TE pietatis monu ıenti, toties etiam ingenuum illud ıagni, qui in TE ſe prodit, animi deretum, nouo velut robore auctum, :petas, nihil TIBI prius vnquam et ıtiquius fore, quam Deum aucto-:m, moderatoremque omnium coitationum, actionumque, iuxta lees in diuinarum litterarum oraculis ræſcriptas, quam accuratiſſime ſtuioſiſſimeque ſequi. Et illum etiam ræpotentē DEUM ſupplex veneror, t coeptis TVIS omnibus, ad eius, vt

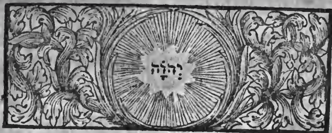
decet,

decet, honorem tendentibus adſit, omnibus animi inſuper et corporis dotibus cumulatum, ſaluum incolumemque praeſtet quam diutiſſime, in Saxonicae gentis decus et ornamentum, imo praeſidium et emolumentum patriae, eorumque omnium, qui virtuti et ſapientiae operantur. Halae Magdeburgicae ix Kalend. Martii,

A. M DCC III.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO S.

CVm recudenda iterum essent practicae philosophiae, quae ante aliquot annos edideram, elementa, facile me induci passus sum, vt reliquarum etiam philosophiae partium rudimenta iis adiungerem. Cum enim ordine, quae ad integrum velut philosophiae corpus pertinent, iuuenibus, qui in hac academia bonae menti operantur, id a me efflagitantibus, tradere soleam, hoc modo & meis, & auditorum meorum quam rectissime me consulturum rebus, existimaui. Namque in morali ciuilique philosophia quod elementa mea typis exscripta, in auditorum meorum versarentur manibus, ex eo fructum atque emolumentum non contemnendum ad eos redundasse, ipsa hactenus me experientia condocuit.

interim haec elementa ſaltem eſſe, vt beneuolus lector ſemper cogitet, etiam atque etiam rogo, in quibus ſumma ſaltem philoſophiae capita, ea qua fieri potuit breuitate, ne tamen haec perſpicuitati officeret, & ſtili facilitate complecti, aggreſſus ſum. Praelectionibus enim academicis haec deſtinata ſunt, in quibus adeo ſi quid forte deeſſe, aut obſcurius dictum videatur, expleri, atque cuncta vberiori diſcurſu illuſtrari, & ſolent & debent. In primo autem hocce tomo, ea quae ad inſtrumentalem philoſophiam ſpectant, exhibentur, quae tribus maxime abſoluitur partibus. Namque cum ad veritatem cognoſcendam, & cognitam cum aliis communicandam, omnis illorum opera tendat, qui philoſophiae, bonarumque artium ſtudio ſe dedunt, manifeſtum eſt, tum demum recte velut initiari eorum animos, & ad hocce iter feliciter emetiendum praemuniri, ſi illis oſtendatur ratio, qua veritas occulta inueniri, aut ab aliis inuenta per interpretationem erui, vtroque autem modo cognita, iterum cum aliis, ad veram illorum felicitatem

pro-

promouendam, communicari, & ita velut propagari queat. In iis autem partibus, quod eam tractandi rationem, qua Medici vti ſolent, ſecutus ſim, facile probabit, qui ſecum cogitauerit, res omnes practicas, aut huc quodammodo accedentes, non poſſe iucundiori faciliorive ratione proponi. Quod ſi vero methodus res iuſto nexu inter ſe deuinctas clare, perſpicue pleneue exhibeat, nihil puto in ea amplius deſiderari poſſe.

Cum etiam termini quidam vſu recepti ſint, quorum ignoratio impedimentum aliquod afferre in philoſophiae, aliarumque liberalioris doctrinae partium, ſtudio poſſit, horum quoq; explicationem ſubiunxi. Qua in re nihil feci, quod non aetatis noſtrae mores comprobent; ſi quis vero aegre ferat, quod non tam magnifice de metaphyſica ſentiam, ac a quibusdam fieri ſolet, illum praeclariſſimorum noſtrae aetatis philoſophorum exempla conticeſcere iubebunt: ſi quidem rationis adeo inops eſt, vt ſui erroris per ipſam rei conſiderationem conuinci nequeat.

Cumprimis autem operam dedi; vt historiae philosophicae accuratiorem consignationem praemitterem. Nec enim rectius, quam istius historiae cognitione, praeparari ad haec mysteria iuuenum animos, & velut initiari, prorsus existimo. Facile enim admittuntur, & sua se iucunditate commendant historica, vt ita sensim animus ad grauiora ducatur. Praeterea, cum in ipsa tractatione subinde sententiae, ab hoc aut alio philosopho defensae, iniiciatur mentio, dici non potest, quanta statim lux accedat, si iam antea & fata, & systemata celebriorum philosophorum, auditores vtcunque cognita habuerint. Ea autem ratione hanc historiae philosophicae epitomen concinnaui, vt, quod historici est, ab omni affectu me immunem demonstrarem, & ita meis auditoribus & lectoribus statim in ipso limine exemplum praeirem, ne vni nomina darent magistro, sed vbique consectarentur veritatem, libereque & ingenue cuncta laudare discerent, quae laude digna, reiicere, quae omni fundamento destituuntur. Praemissis etiam sectae

iusque, pro instituti ratione, satis,
ium systema, quantum fieri potuit, ex-
oui, cum hoc plurimum referat, vt re-
e de cuiusque statuere sententia que-
ius; quod ex illis, qui historiam philo-
phicam hactenus condiderunt, qui ob-
uauerit, mihi visus non est. Haec
tem ipsa historiae philosophicae deli-
atio ideam etiam continet ope-
s maioris, quod iam pridem molior, &
ius iam specimen dedi in mea ad hi-
riam philosophiae Ebraeorum intro-
ictione. Eadem enim ratione & ce-
ras historiae philosophicae partes, si
tam, viresque, & occasionem Deus de-
rit, pertractare animus est.

Quod superest, dum eclecticam &
mmendo & sequor philosophandi ra-
nem, eius leges etiam in prima hac
parte accurate obseruare, curae mi-
cordique fuit. Ergo subinde & vete-
s & recentiores secutus sum, ita ta-
en, vt ipsam rerum, circa quas instru-
entalis occupatur philosophia, natu-
m praecipue secundum proprias con-
lerarem obseruationes, & ex princi-
is, quae haec contemplatio suppedi-

 tabat,

tabat, cuncta iusto ordine & nexu deducerem, & ad hanc cynosuram quicquid a veteribus & recentioribus dictum est, libere exigerem. Ex rebus enim, non ex aliorum verbis aut effatis sapere, hoc demum philosophi esse censeo: eamque etiam in reliquis philosophiae partibus sequor rationem. Vbi antem aliquid ab aliis, quod cum veritate consentiat, dictum inueni, id assumere eclectico more non dubitaui: nomina autem illorum indicare, instituti ratio, & conditio elementorum non permisit: quibus accedit, quod ipsis praelectionibus commodius haec reseruentur.

Praeterea cum nihil mihi solennius sit, quam humani intellectus vbique agnoscere imperfectionem, nihil etiam prius aut antiquius fuit, quam vt ab isto dogmaticorum fastu, qui vbique certitudinem, & nescio quas demonstrationes mathematicas crepant, mihi temperarem. Quare in iis, quae certo cognosci possunt, certitudinem consectatus sum: in iis, quae verosimilia saltem sunt, praeter verosimilitudinem, nihil inueniri, libere professus sum; in iis denique, quae

quae prorſus dubia & incerta viſa ſunt, iudicium meum ſuſpendi. Quam philoſophandi rationem itidem in reliquis philoſophiae partibus accurate obſeruo. Nec quicquam metuo iniqua ſorte maleuolorum quorundam iudicia, qui ſcepticiſmum mihi exprobrare poſſent, quippe a quo abſum quam longiſſime. Res ipſa enim docet, me, vbi certitudo & euidentia adeſt, eam quam lubentisſime amplecti, ſed veroſimilia & incerta, dubia, obſcura, pro certis, claris, euictis, venditare, aut ſuas coniecturas pro demonſtrationibus aliis obtrudere, hoc enim vero eſt, ſcepticorum ludibrio ſe exponere, illisque occaſionem dare, vt eo facilius cuncta in dubium vocent.

Denique id mihi conſtitutum pariter fuit, quod & quam diligentiſſime praeſtare opere ipſo conatus ſum, vt ſuperflua, non neceſſaria, inutilia, procul removerem, & tantum certo profutura traderem, ſiſteremque philoſophiam non vere tantum eclecticam, ſed a quisquiliis etiam & inquinamentis ſcholaſticorum, imo & a vanis aliorum ſpeculationibus, prorſus repurgatam. Quod an

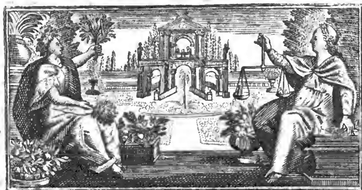
con-

consecutus sim, & an operae fecerim pretium, in iuuentutis commodum hocce qualecunque opus in lucem emittendo, prudentes harum rerum existimatores decernant velim, quorum non formido iudicium, modo animum veritatis amantem, & praeiudicatarum opinionum vacuum, secum afferant. Vale, humanissime lector, meisque conatibus porro fave.

HISTORIAE PHILOSOPHICAE

SVCCINCTA DELINEATIO.

CAP. I.
de
PHILOSOPHIA GENERATIM.

Σύνοψις.

Philosophia quid? §. *I.*
Est notitia partim certa, partim verosimilis, §. *II.*
Non otiosa, sed efficax, §. *III.*
Rerum §. *IV.*
Diuinarum humanarumque, §. *V.*
Principium ejus cognoscendi recta ratio, § *VI.*
Quis philosophiae finis, §. *VII.*
Est vel instrumentalis, vel principalis, & *haec vel theoretica, vel practica*, §. *VIII.*
In veram & falsam non recte diuiditur, §. *IX.*
Vti nec in scepticam ac dogmaticam. § *X.*
Scepticorum varia genera §. *XI.*
Moderatae σκέψεως primi magistri Vniversalis scepticismi auctor Pyrrho. §. *XII.*
Discipuli & sectatores Pyrrhonis, *XIII.*
Dogmatica philosophia vel sectaria est, vel eclectica, §. *XIV.*

§. I.

PHilosophia si vocem spectes, est amor vel studium sapientiae, si rem ipsam, est notitia rerum diuinarum humanarumque, prout ductu rectae rationis cognosci possunt, ad veram hominum felicitatem aut acquirendam, aut conseruandam comparata.

§. II.

Est notitia, scilicet *habitualis*, & interdum *scientifica* ac *certa*, plerumque *verosimilis* saltem ac *probabilis*. Praesertim enim in rebus naturalibus multa se offerunt, imo plurima, quorum causae nos latent, vt certi quid de iis nihil, nisi per coniecturas probabiles, affirmari queat.

§. III.

Nec *nudam* aut *otiosam* hic intelligimus notitiam, sed *efficacem*: qua animus hominis ita dispositus est, vt felicitatis verae, quam philosophia intendit, reuera etiam sit particeps. Stultus enim, non sapiens aut philosophus est, qui multa cognoscit ad felicitatem profutura, ac de iis loqui didicit, nec tamen iis vtitur: qui ipse miser, viam tamen ad veram felicitatem se scire gloriatur.

§. IV.

Est porro *notitia rerum*. Quae enim circa

ca notiones ſaltem & voces occupantur diſciplinae, ad philoſophiam ſtrictius ſic dictam, non pertinent.

§. V.

Per res *diuinas* tum ipſum Deum ejusque attributa, tum res a Deo conditas intelligimus. Sequor hic veteres, in quorum definitione, quod philoſophia ſit *γνῶσις θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων.* Per res diuinas, naturales quoque intelliguntur. *Humanarum* autem rerum nomine ipſae nobis veniunt hominum actiones.

§. VI.

Dicitur quoque, prout *ductu rectae rationis* cognoſci poſſunt, vt principium cognoſcendi in philoſophia, recta ſcilicet ratio, ſignificetur. Quo ipſo maximum diſcrimen inter theologiam & philoſophiam conſtituitur. Vti enim haec ex rationis, ita illa ex reuelationis lumine procedit, ſuasque aſſertiones demonſtrat.

§. VII.

Vltimo loco indicatur finis, qui eſt verae felicitatis acquiſitio ac conſeruatio. Felicitas autem hominis vel *ſumma* eſt & *aeterna*, vel *ſubordinata* & *temporalis*. Vtramque philoſophia pro fine habet. Ad illam viam munit philoſophia practica, etſi haec per humani generis conditionem finem ſu-

um ſine lumine reuelationis obtinere nequeat. Ad ſubordinatam partim ſanitas corporis, partim ſecuritas tranquillitasque externa vitae humanae pertinet. Ad illam phyſica & ex ea reſultans medicina: ad hanc itidem philoſophia practica, cumprimis iurisprudentia & politica comparata eſt.

§. VIII.

Quaenam philoſophiae partes ſint, ex dictis quodammodo intelligitur. Namque quae viam ſaltem ad philoſophiam pandunt, animumque praeparant, diſciplinae, *inſtrumentalis* philoſophiae nomine deſigno. Ipſa autem philoſophia aut circa res, ſtrictius ſic dictas, aut circa actiones hominum verſatur, hinc vel *theoretica* eſt, vel *practica*. Per res autem tum ipſas ſubſtantias, tum affectiones illarum intelligimus. Ex quo, quod matheſis etiam philoſophiae pars ſit, patet.

§. IX.

Quando autem philoſophia in *veram* & *falſam* diuiditur, nominalis ſaltem haec eſt diſtinctio, non vera diuiſio. Falſa enim philoſophia indigna plane eſt, quae hoc nomine inſigniatur, ejusque propugnatores aut ſectatores *ſophiſtarum* potius, quam philoſophorum, nomen titulumque promerentur. Vocatur autem philoſophia vera, quae ſequitur ductum rationis rectae; falſa quae ſequitur ductum rationis corruptae. Vtraque etiam ſuos habet characteres, ex quibus haud

haud difficulter, modo vitia noſtra nobis caliginem non offundant, agnoſcitur.

§. X.

Idem cenſendum de iſta philoſophiae diuiſione, qua in *dogmaticam* & *ſcepticam* dispeſcitur. Veri namque ſceptici philoſophorum nomen non promerentur. Aſt hoc de illis intelligo, qui apertisſima quaeque impugnant, neutiquam de illis, qui, quoniam nihil in rebus philoſophicis ac theologicis admittere volunt, niſi rationibus & auctoritate diuina probe munitum ſit, inuidioſo ſcepticorum nomine a ſophiſtis traducuntur.

§. XI.

Non vnum tamen Scepticorum eſt genus. Quidam omnem vbique certitudinem tollunt. Alii admiſſa diuinarum literarum auctoritate, in rebus ex philoſophia deducendis iudicium ſuſpendunt: alii contra rationi maiorem certitudinem tribuunt, quam ſcripturae ſacrae. Sunt rurſus, qui in rebus phyſicis tantum nihil certi reperiri contendunt: vt alii moralis contra doctrinae firmitatem labefactant. Alii denique directe hoc agunt, vt aliquid impugnent: alii ſceptici videri nolunt, interim principia eiusmodi admittunt, ex quibus certum nihil, & extra dubitationem poſitum, deduci queat. Denique alii ſententiis atque decretis dogmaticorum ſeuerisſimos ſuperantes, vita

moribusque se scepticorum perditissimos demonstrant.

§. XII.

Moderata σκέψις & dubitatio vti verae sapientiae character est certissimus, ita in viris quoque sapientissimis, Zenone Eleate, Heraclito, Socrate & Academicis quibusdam, iam pridem a viris doctis fuit obseruata. Vniuersalis autem scepticismus qui de apertissimis quibusuis dubitat, an serio a quoquam defensus sit, merito dubito. Tribuitur tamen haec sententia vulgo Pyrrhoni, vnde & Pyrrhoniorum nomine sceptici veniunt, qui iisdem temporibus vixit, quibus Theophrastus & Epicurus.

§. XIII.

Sectatores & discipuli Pyrrhonis fuerunt Hecataeus Abderita, Anesidemus, Numenius, Cyrylochus, Philon Atheniensis, Nausiphanes Teius, quorum opera studioque effectum, vt Ptolomaeo Lagi summam rerum in Aegypto tenente, scepticismus caput maxime extulerit. Ab his iusta serie & continua doctorum successione propagatus scepticismus fuit, vsque ad Sextum Empiricum, qui sub Antonino Imperatore vixit, & scepticorum causam libris aduersus mathematicos itemque hypotyposeωn, erudite egit. Lucianus Samosatensis, qui tempore M. Aurelii Antonini Philosophi & Commodi: Imperatorum vixit, a quibusdam etiam scepticis

pticis annumeratur, licet ab aliis pro Epicureae philoſophiae habeatur ſectatore.

§. XIV.

Dogmatica philoſophia iterum in *ſectariam* & *eclecticam* diſpeſci ſolet. Quod ad illam attinet, vt nulla temere ſecta eſt, quae non aliquid veri docuerit, ita nullam quoque reperiri exiſtimo, quae omnium prorſus errorum ſit immunis. Adhibenda itaque neceſſario eſt ἐκλογὴ, & ex omnibus ſectis veritas ſedulo eſt conquirenda. Quod vt recte fiat, neceſſe eſt, vt ſectas ipſas, ſaltem praecipuas, cognitas perſpectasque habeamus.

CAP. II.
de
PHILOSOPHIA EBRAEORVM.

Σύνοψις.

Philoſophia quoad ſectas eſt vel vetus, vel media, vel recentior. Vetus iterum vel Ebraeorum eſt, vel gentilium. §. *I.*
Ebraeorum ab Adamo orta eſt. §. *II.*
Propagata per Patriarchas antediluuianos, §. *III.*
Per Noachum, & poſt diluuium per Abrahamum. §. *IV.*
Itemque per Iacobum & Iobum. §. *V.*
Vt & per Moſen, §. *VI.*
Et tandem per Salomonem, §. *VII.*
Conſeruatur in captiuitate Babylonica, §. *VIII.*
Ab Eſdra aliisque reſtaurantur, ſed mox corrumpitur, §. *IX.*
Ebraeorum Philoſophi in ſectas abeunt, §. *X.*

§. I.

SVnt itaque sectae Philosophorum vel *veteres*, vel *recentiores*, quibus tamen *media* quaedam philosophia addi potest. Quod ad veteres attinet, alia fuit philosophia *Ebraeorum*, alia *Gentilium*. Et Ebraeorum quidem philosophia hoc praecipui habet, quod in ea sapientiae ab ipso Adamo ortae, & a viris sanctisſimis, & a Deo ipso sua edoctis, propagatae, vestigia quam diutiſſime conseruata sint.

§. II.

Adamus namque, humani generis conditor, licet cum imagine diuina, sapientiae quoque humanae magnam partem amiserit, huius tamen velut rudera quaedam atque reliquias eum retinuisse, valde est verosimile. Ea tamen Adami sapientia neutiquam ex ea philosophiae ratione, quae hodie obtinet, aestimanda. Id quod & de philosophia reliquorum Patriarcharum probe est obseruandum. Naturae vires ei perspectas insigniter fuisse, a vero non abhorret, retinuitque forte facultatem quandam ex rerum omnium characteribus atque signis, de illarum natura, proprietatibus, viribusque iudi-

iudicandi. Sollicitum eum quoque fuisse de moribus ad Numinis voluntatem componendis, inueniendisque, quae ad vitae huius vsum necessaria erant, nemo temere dubitauerit, licet qualia ea fuerint, haud ita facile definiri queat.

§. III.

Atque iisdem fere limitibus reliquorum antediluuianorum Patriarcharum sapientia circumscribitur, nisi ad coniecturas oppido incertas deflectere velimus. Inter *Sethi* tamen & *Caini* posteros hoc discriminis intercesfit, quod isti magis diuinarum rerum contemplationi, moribusque ad sanctitatem componendis, hi artibus voluptati comodisque vitaehumanae iuseruientibus, incubuisse censentur.

§. IV.

Noachus humani generis instaurator & alter velut parens, doctrinae moralis specimen vitae morumque innocentia praebuit: naturae peritum, animalia pura ab impuris separando, pabulumque pro singulis animalium generibus seligendo: mathematicarum artium, praesertim architectionicae, callentem, ipsa arcae structura satis superque se comprobauit. Ex posteris eius *Abrahamus* sapientiae laude maxime inclytus fuit: licet quae eius ratio, quae partes fuerint, nos fugiat. Namque quae scriptura sacra de eo commemorat, ad morum integritatem puri-

puritatemque pertinent, qua praecipua vtique ſapientiae pars abſoluitur.

§. V.

Iacobus Abrahami ex Iſaaco nepos naturalis ſcientiae reliquit monumentum: *Ioſephus* huius filius, onirocritices ciuilisque prudentiae fuit peritisſimus. Forte & rerum omnium, diuinarum humanarumque, id quod tamen liquido nobis non conſtat. Iobi autem, qui eodem circiter tempore vixiſſe dicitur, quae fuerit philoſophia, ex libro eius nemini obſcurum eſſe poteſt.

§. VI.

Cum in Aegyptiaca ſeruitute conſtitutus eſſet populus Iſraeliticus, ſapientiae eum non prorſus depoſuiſſe ſtudia, facile crediderim. Saltem *Moſen*, cuius ope libertati tandem reſtitutus populus iſte, philoſophum fuiſſe inſignem, quo non temere ſapientiorem vlla aetas vidit, certum eſt. Hic naturalis cumprimis, moralis, ciuilisque doctrinae monumentum pulcherrimum in ſuis ſcriptis reliquit, ex quo de veterum ſapientia iudicium ferri poteſt. An arcanioris autem iſtius doctrinae, quae Kabbalae nomine venit, auctor conditorque ſit, non aeque exploratum eſt aut euictum.

§. VII.

Poſt Moſen *Salomoh*, regum ſapientisſimus, commemorandus venit, in quo ſummum apicem philoſophia conſecuta videtur, In-

Ingenium excellens aenigmatum ſolutione, prudentiam felici reipublicae adminiſtratione, doctrinam librorum plurimorum de rebus & naturalibus & moralibus compoſitione, demonſtrauit. Haec certa ſunt, cetera quae de eo produntur, aut falſa aut dubia.

§. VIII.

Qui deinceps extiterunt in gente Iſraëlitica vates, ſapientiae non fuerunt expertes. Eminuit tamen inter omnes in ipſa captiuitate *Daniel*, in quo maxima erat peritia interpretandi ſomnia, ſumma prudentia aulica & ciuilis, excellentisſimaque rerum diuinarum cognitio. Hanc in *Ezechiele* quoque omnes admirantur, quo non temere penitius quis in diuina myſteria penetrasſe cenſetur.

§. IX.

Poſt reditum ex Babylonica captiuitate, *Esdras* aliique ſapientiae conſecuti ſunt laudem: ſed hiſce reipublicae Iſraeliticae inſtauratoribus vita functis, corrumpi maxime ac deprauari veritatis ſapientiaeque ſtudium coepit. Multi namque Graecanicam philoſophiam ſectati ſunt, aut eam cum maiorum ſuorum doctrina coniunxerunt. *Philo* tamen ſenior, ne de aliis nunc dicam, veteris philoſophiae praeclariſſimum monumentum in libro ſapientiae ſtatuit.

§. X.

Atque ortae etiam eo tempore ſunt variae

riae apud Ebraeos philoſophorum *ſectae* quod labefactatae, aut amiſſae verae ſapientiae, certisſimum fuit ſignum. Prae ceteris *Phariſaei*, *Sadducaei* & *Eſſaei* celebrantur. Hi ſi ex doctrina pariter ac moribus aeſtimentur, Phariſaei quidem cum Stoicis, Sadducaei cum Epicuraeis, Eſſaei vero cum Pythagoraeis haud inepte comparari poſſe videntur. Phariſaei tamen animarum quoque transmigrationem admittebant, quae recepta veterum philoſophorum plerorumque fuit ſententia.

§. XI.

Rebus omnibus Iudaeorum peſſum euntibus, natus tandem eſt & felicitatis verae, & ſapientiae reſtaurator, Chriſtus. Huius qui ſequebantur diſciplinam verae diuinaeque participes facti ſunt ſapientiae, ceteris in tenebris oberrantibus. Et plerique ſane Iudaeorum, Chriſti doctrinam aſpernantium, ex eo tempore ieiunis de ritibus & ceremoniis diſputationibus, omnem philoſophiae circumſcribebant ambitum. Nonnulli tamen tandem maiorum placita de arcanioribus quibusdam ſapientiae capitibus collegiſſe dicuntur: ex quibus *Akibba* ille celebratur, quem auctorem libri *Iezirah* ſiue creationis ferunt, quiue quinquaginta annis poſt deſolationem vrbis ac templi martyrio finiiſſe vitam dicitur. Huius diſcipulus *R. Simeon* filius *Iochai* fuit, qui auctor dicitur libri celeberrimi *Sohar*.

§. XII.

§. XII.

Et haec fuere Iudaeorum ſtudia vsque ad annum poſt Chriſtum natum milleſimum. Tunc enim expulſi Babylone magno numero in Europam, praeſertim in Hiſpaniam, ſe receperunt, Graecanicamque, maxime Ariſtotelicam philoſophiam, ad exemplum Chriſtianonorum ſectari inſtituerunt. Atque haec literarum, ſtudiorumque apud Iudaeos ad hodiernum vsque diem permanſit ratio, vt nonnulli Ariſtotelico aut Scholaſtico more philoſopharentur, alii autem maiorum placitis ſecretiorique philoſophiae, quam Kabbalam vocant, adhaererent.

§. XIII.

Dogmata itaque praecipua philoſophiae Ebraeorum vt intelligantur, a *communi* & *exoterica*, diſtinguenda fuerit *ſublimior* & *acroamatica* philoſophandi ratio. Illa in libris Moſis continetur, in quibus & rerum omnium ortus, & humani generis natales, mali quoque prima origo, & quae ad veram felicitatem hominum, moresque rite componendos, rempublicam denique prudenter inſtituendam & adminiſtrandam pertinent, tam perſpicue, tamque plane exponuntur, vt neminem niſi omnium rerum ignarum, fugere queant. Qui autem ex recentioribus philoſophiae Moſaicae reſtauratoribus ſtrictius verbis Moſis inhaerent, in doctrina naturali tria omnium rerum principia ſta-

ſtatuere ſolent materiam, lucem, & ſpiritum.

§. XIV.

Kabbaliſticæ autem, ſiue ſublimioris philoſophiae Ebraeorum capita praecipua huc redeunt: de decem Sephiroth ſiue numerationibus, hoc eſt perſonis & attributis diuinis, itemque quatuor mundis Kabbaliſticis, ſeu rerum omnium ordinibus, ſubtiliſſime diſputant: eiusdemque commatis ſunt, quae de triginta duabus ſemitis ſapientiae, quinquaginta portis prudentiae, Adam Kadmon &c. multis verborum ambagibus docent. Rerum porro omnium ortum per emanationem a prima cauſa explicant, & de retractione rerum omnium ad primum Ens, verba faciunt. Diuinis nominibus magnam vim ac potentiam tribuunt, quam qui intelligat, eum mirabilia perpetrare poſſe. Solliciti quoque valde ſunt de angelorum natura, nominibus, officiis, operationibus, idque ad exceſſum vsque, vt nonnulli & magiae incurrant ſuſpicionem. Spiritibus porro corpora tribuunt, animasque & Meſſiae & omnium hominum in primo omnium rerum ortu productas contendunt, de quarum reuolutione etiam prolixe diſſerunt. Denique & ſpiritum naturae admittunt, quem *Sandalphonem* vocant, cui operationes mundi materialis ſint tribuendae.

CAP. III.

CAP. II.

PHILOSOPHIA GENTILIVM, SPECIATIM BARBARICA.

Σύνοψις.

Gentilium philosophia est vel Barbarica, vel Graecanica. Illa vel Asiatica, vel Europaea, vel Africana, §. I.
Asiatica est vel Chaldaeorum, vel Persarum, vel Phoenicum, vel Sabaeorum, vel Indorum. §. II.
Chaldaicae Philosophiae auctor Zoroastres: item quas partes excoluerint §. III.
Hypotheses illorum physicae, §. IV.
Rerum omnium in certas classes distributio. §. V.
Prima classis, §. VI.
Secunda, §. VII,
Tertia, § VIII.
Persicae Philosophiae auctor: Magi Persarum, §. IX.
Laudantur ob morum probitatem. §. X.
Philosophiae Persicae summa, §. XI.
Phoenices quae studia coluerint, §. XII.
Philosophiae Phoeniciae summa, §. XIII.
Moschus Phoenicius an atomos inuenerit? §. XIV.
Arabicae philosophiae antiquitas, §. XV.
Sabaei quinam? §. XVI.
Illorum philosophia in certis ritibus consistit, §. XVII.
Arabum philosophia post Mahometis ortum, qualis? §. XVIII.
Indorum Philosophi Gymnosophistae dicti, quorum iterum diuersae sunt sectae, §. XIX.
Illorum philosophia moralis §. XX.
Physiologia & astronomia §. XXI.
Quaenam gentes in Africa philosophatae sint, ? §. XXII.
Aegyptiae philosophiae auctor, §. XXIII.
Propagatio per Sacerdotum collegia, §. XXIV.
Doctrinae sublimioris occultatio, §. XXV.
Quid in geometria, astronomia, musica, medicina praestiterint? §. XXVI.

§. I.

GEntilium philosophia, vt nunc ad reliqua progrediamur, in *Barbaricam* & *Graecanicam* dispesci potest. Barbarica vel *orientalis* est, siue *Asiatica*, vel *occidentalis*, siue *Europaea*, quibus nonnulli *Africanam* addunt.

§. II.

Orientalis siue Asiatica fuit vel *Chaldaeorum*, vel *Persarum*, vel *Phoenicum*, vel *Sabaeorum*, vel denique *Indorum*.

§. III.

Et ad *Chaldaeos* quidem quod attinet, philosophiae antiquissimis temporibus apud eos floruisse studium, magna consen-

sione

ſione omnes tradunt. Auctor conditorque philoſophiae apud eos *Zoroaſter* fuiſſe dicitur, qui tamen cum aliis eiusdem nominis non eſt confundendus. Id etiam ex argumentis haud dubiis colligi poteſt, praeter theologiam & phyſicam, diuinatrices artes & aſtronomiam cum aſtrologia diligenter eos coluiſſe. Certe quicquid ceterarum gentium philoſophi de ſiderum motu & operationibus tradiderunt, id omne ex Chaldaeorum fluxiſſe diſciplina, haud immerito cenſetur.

§. IV.

Quae in philoſophia illorum principia atque hypotheſes fuerint, vix certo definiri poteſt. Si Graecis quibusdam ſcriptoribus credimus, mundi materiam ſemper extitiſſe voluerunt, ipſis autem formam, ordinem & ornatum a diuina prouidentia conſtitui: meteororum cauſas in aſtris & eorum influxu quaerebant: terramque ſcaphiformem eſſe, & cauam ſiue oblongam & excauatam ſibi perſuadebant, & quae alia erant eiusdem commatis.

§. V.

His plura praeſertim de rebus diuinis addi poſſent, ſi oracula Zoroaſtris a Michaele Pſello collecta, genuinam veterum Chaldaeorum mentem exprimerent: iuxta haec enim Zoroaſtres omnes naturas diuiſit in tres claſſes, *aeternas*; *alteras* quae initium habuerunt, fine cariturae; *tertias*, perituras.

§. VI.

Prima itaque clasfis Naturarum eſt aeterna, & ſupremum continet Numen, quod Patris nomine inſigniunt, a quo duo, mentem ac animam generata perhibent, Triada adeo in diuinitate ſtatuentes. Luculentum enim eſt illud Zoroaſtris effatum: *Toto enim mundo lucet Trinitas, cuius vnitas initium eſt.*

§. VII.

Secunda clasfis rerum eſt, quae initium habuit & carebit fine, quaeue aeuiternae a quibusdam dici ſolent. Naturas huc ſpectantes nonnulli hoc ordine collocant; *Intelligibiles & intellectuales*: *Intellectuales fontes*; *Hyperarchii vel Principia*; *Azonii Dii*; *Zonaei Dii*; *Angeli*; *Daemones*; *Animi*. Quibus nominibus partim diuinas proprietates, & ideas rerum omnium in Deo, partim diuerſos ſpirituum ordines indicaſſe videntur. *Fontium* ſeu *Patrum Fontanorum* atque *Principiorum* crebra ceteroquin mentio apud Dionyſium Areopagitam. Sedem autem aeuiternis his & incorporeis naturis in ſupramundano lumine tribuebant, quo nomine proximum a Deo effluuium, infinitum, itemque corporeum ac lucidum ſpatium, deſignabant.

§. VIII.

Tertia denique clasfis res corporeas & corruptioni obnoxias complectebatur, quas iterum ſeptem ordinibus ſeu mundis circumſcribebant, quorum unus *empyreus* erat, tres

tres *aetherei*, & tres *corporei*. Daemonum porro ſtatuebant duo genera, bonos & malos: bonos lucem, malos tenebras vocabant: & horum iterum pro materiae & corporum, quibus gaudere eos putabant, diuerſitate, varia ſtatuebant genera.

§ IX.

Perſae philoſophiae ſuae auctorem itidem Zoroaſtrem quendam laudabant, quem diuerſum eſſe a Chaldaeo iſto, viri docti probant. Veniebant autem apud illos *Magorum* nomine, qui ſapientiae ſtudiis literisque vacabant. Hos inter duo cum primis celebrantur, a quibus philoſophia Perſarum inſigniter aucta dicitur, *Hyſtaſpes* & *Oſthanes*, quorum ille tempore Cyri vixit, hic Xerxem bellum Graecis inferentem comitatus eſt.

§. X.

Laudantur cumprimis Perſarum Magi ob diſciplinam ſeueriorem, temperantiamque & caſtitatem, vt & iuſtitiae & reliquarum virtutum ſtudium. Exteriori cultu & auri vſu ſibi interdixerunt. Ciuilium quoque rerum admodum erant periti, nec ad rempublicam adminiſtrandam quisquam aptior.

§. XI.

Doctrinae illorum pauca ad nos peruenerunt veſtigia, Sunt qui dicunt, Zoroaſtrem res omnes in *tria genera* diſtribuiſ-

ſe, & primae quidem illarum parti ab eo *Horomazen* praefectum eſſe, quem oracula *Patrem* vocant; vltimae *Arimanem*, & mediae *Mithram*, huncque ab oraculis alteram mentem vocari. Prima autem pars res aeternas, altera initium habentes ſed expertes interitus, tertia obnoxias corruptioni, complectebatur. Alii contra Zoroaſtris ita referunt mentem, quod duos velut Deos, vnum boni, alterum mali auctorem ſtatuerit, ſibi inuicem aduerſantes, alterum vocatum *Horomazen*, alterum *Arimanium*: mediatorisque velut partibus inter hoſce functum *Mithram*. Elementa quoque, ſidera, coelum, pro Diis habuerunt Perſae: & e ſideribus ſolem, ex elementis ignem maxime venerati ſunt: id quod cum Chaldaeis itidem illis commune fuit: a ſuperſtitione autem reliquarum gentium alieni fuerunt, quandoquidem neque templa, neque ſtatuas, neque aras extruere ſolebant. De diuinandi artibus, magicisque ritibus, non neceſſe eſt hic quicquam dicere.

§. XIII.

Succedunt *Phoenices*, quorum longe maxima apud veteres erat celebritas. Hanc & commercia maritima, & literarum ſtudia, & inuentae artes praeclarae, illis conciliarunt. Graeci omnia fere, ipſasque literas, a Phoenicibus acceperunt. Nec tamen dixerim, eos literas inueniſſe, quod forte de numeris & arith-

arithmetica concedi poteſt. Aſtronomiam eos diligenter coluiſſe conſtat. Imo nullam philoſophiae partem intactam reliquerunt, ſi Graecis quibusdam ſcriptoribus credimus. Pythagoras itaque aliique philoſophi Phoenices quoque philoſophiae cauſa adierunt: vti Thales, atque Zeno Cittiaeus, vterque celeberrimus inter ſapientiae doctores, ex Phoenicia fuere oriundi.

§. XIII.

Aſt de doctrina Phoenicia nihil certi afferi poteſt. Nec enim de ea aliud quid nobis conſtat, quam quod ex fragmento Sanchuniationis ab Euſebio conſeruato, nobis innotuit. Geogonia orbisque ortus in eo traditur hunc in modum : principium omnium eſſe aërem caliginoſum, ac ſpiritalem, ac chaos turbidum tartareum. Haec autem infinita fuiſſe, multoque tempore ſine termino. Cum vero Spiritus amore principiorum ſuorum tangeretur, factam eſſe commixtionem, eique complexui nomen *cupidinis* inditum. Atque hoc fuiſſe principium procreationis omnium. Ex complexione huius ſpiritus factum eſſe *Mot*, quod nonnulli limum, alii aquoſae mixtionis putredinem eſſe velint, ex quo omnium creaturarum generatio prodierit.

§. XIV.

Celebratur etiam inter Phoenices Philoſophos cumprimis *Moſchus* quidam, ſiue *Mochus*

chus, quem ante tempora Troiana vixisse perhibent, eumque atomorum primum fuisse inuentorem, quidam ex Graecis perhibent. Aliis tamen horum auctoritas ad hoc euincendum non sufficit. Videtur systematica ista philosophandi ratio per atomos & corpuscula a simplicitate philosophiae Barbaricae, quae traditioni fere innitebatur, abhorrere.

§. XV.

Apud Arabes antiquissimis temporibus sapientiae studia floruisse, Iobi exemplo nonnulli comprobare volunt: sed cuius gentis is fuerit, nondum prorsus euictum. Rectius forte Sabaea Regina huc aduocatur, quae ad Salomonem profecta est, vt sapientiae & doctrinae quoddam velut cum illo iniret certamen.

§. XVI.

Eminent autem inter Arabes populos maxime Zabii, vel Sabaei, qui doctrina sua, sed erronea in plerisque capitibus, & peruerso Numinis cultu, si quibusdam Ebraeorum credimus, jam Abrahami tempore totum orientem compleuerant. Ad hos non minus ac Aegyptios respexisse Mosen quidam credunt, in formandis componendisque Israelitarum moribus. Id enim maxime eum dedisse operam, vt institutis contrariis ab idololatria & superstitione Zabiorum, gentem Israeliticam abduceret.

§. XVII.

§. XVII.

Quicquid autem de Zabiis iſtis nobis innotuit, hoc ad idolorum cultum, ritusque idololatricos pertinet. Solem enim & lunam & genios indigenas colebant: Diisque ſuis tantum panem fermentatum & res dulces offerebant, omnesque oblationes melle inungebant, & quae his erant ſimilia. Forte tamen ſemper extiterunt in Arabia, qui purioris doctrinae fuere obſeruantes. Iudaeorum quoque fide, qui ab hac aetate longe fuere remoti, cum hic tantum ſtandum ſit, nondum adeo certum & exploratum eſt, quicquid de Zabiis iſtis dicitur.

§. XVIII.

Poſt Muhametis ortum, cum Arabes ſiue Saraceni magnam orbis partem armis ſibi ſubiicerent, philoſophandi quoque cupido eos incesſit. Quo tempore cum Ariſtoteles caput erigere inciperet, in hunc maxime conuerſa ſunt illorum ſtudia, Ariſtotelicamque philoſophiam, ſed interpolatam quodammodo, longe lateque propagarunt; Sed hac de re deinceps dicendi erit locus.

§. XIX.

Superſunt in Aſia Indi, quo nomine *Seres*, quos hodie *Sinenſes* vocamus complecti posſumus. Sed hi cum adhuc hodie ſapientiae ſtudia colant, dicemus de iis, cum ad recentiores philoſophorum ſectas fuerit ventum. Apud ceteros *Gymnoſophiſtarum*

B 5 vene-

venerabile veteribus erat nomen. Hos in *Sarmanas* & *Brachmanas* nonnulli diuidunt. Alii alias sectas addunt.

§. XX.

Commendantur isti maxime, a temperantiae, castitatis, continentiae, aliarumque virtutum studio. Quidam omne vitae tempus nude exigebant, modo Caucasi montis gelido rigore corpora sua durantes, modo flammis sine vllo gemitu obiicientes. Vnde tantam sibi conciliabant auctoritatem, vt primi quandoque in republica honores illis deferrentur. Et certe moralis ciuilisque Indorum doctrinae specimen exhibere creditur liber *Kelile* & *Dimne*, non apud orientis modo, sed Europae quoque populos celeberrimus, qui nunc Graece ac Latine sub titulo: *specimen sapientiae Indorum veterum*, prostat.

§. XXI.

Physiologiam quoque & astronomiam eos coluisse perhibent. Illam tamen more gentium orientalium fabulis atque variis inuolucris obscurarunt. Inter alia mundum genitum esse & periturum dixerunt, atque totius vniuersi alia quidem esse principia, nostri autem mundi conditi aquam. Animae quoque immortalitatem vel metempsychosin potius, poenasque inferorum, & mundi παλιγγενεσίαν asseruisse dicuntur, & quae forte alia eiusdem commatis fuere, per

per traditionem, ut credere par eſt, ad nos propagata.

§. XXII.

Ad Europam priusquam nos conferamus, ſalutanda paucis eſt Africa. In ea praeter Aegyptios & Lybii & Aethiopes non expertes philoſophiae fuiſſe dicuntur. Sed pauca, eaque obſcura & incerta ſunt, quae nobis de ea innotuerunt. Gymnoſophiſtas apud Aethiopes aeque ac Indos fuiſſe conſtat, ſed ſacerdotum quoque apud eos fuiſſe collegia & duplex literarum genus, ſacrum & vulgare, ſi non inueniſſe, certe vſurpaſſe, perhibentur. Aſtrorum porro attendebant motus, ſi quibusdam credimus, & lunarium phaſeωn cauſas ſcrutati, lunam innata luce deſtitutam, omne lumen a ſole accipere, deprehenderunt.

§. XXIII.

Longe maiorem ſapientia ſua literarumque ſtudiis dederunt ſtrepitum Aegyptii, a quibus ſua fere acceperunt Graeci. Auctor conditorque philoſophiae apud eos *Mercurius Trismegiſtus* celebratur, qui columnis ſapientiae praecepta inſcripſerit, quae deinceps alius quidam Mercurius fuerit interpretatus. Quis autem primus ille Mercurius fuerit, quando vixerit, quos libros exarauerit, inter eruditos non conuenit, eſtque prorſus incertum. Ante Moſen, philoſophiae Aegyptiae auctorem, quisquis

quis ſit, vixiſſe oportet, cum iam eo tempore literarum ſapientiaeque ſtudia in Aegypto florerent.

§. XXIV.

Propagabatur Aegyptiorum doctrina per *Sacerdotum* collegia. Sacerdotes enim & cuſtodes & interpretes erant ſapientiae, quam partim columnis, partim libris ſacris, more aliis quoque gentibus recepto, inſcribebant, & inſcriptam propagabant & interpretabantur. Sed vt duplex apud veteres erat doctrina, *vulgaris* & *arcana*; ita Aegyptii ſacerdotes duplici etiam vtebantur literarum genere, *ſacro* & *vulgari*. Sed a ſacris tamen literis diuerſa erant *ſymbola* & *formae hieroglyphicae*, quibus, ſiue ad acumen ingenii oſtendendum, ſiue ad doctrinam arcanam occultandam, vtebantur: quibus etiam fabulas & commenta varia, Aegyptiis quoque vſitata, addere licet.

§. XXVI.

Atque hinc ratio patet, cur de ſublimiori & genuina Aegyptiorum doctrina vix certi quid definiri queat. Vix enim adduci ſacerdotes poterant, vt doctrinae ſuae participem aliquem facerent: & ſi facerent, ſymbolis, hieroglyphicis, aenigmatibus, omnia obſcurabant.

§. XXVI.

Geometriam ab Aegyptiis inuentam & excultam, magno conſenſu traditur. Haec tamen

tamen rudior saltem, & vitae potius vsibus accommodata, quam subtilioribus meditationibus & demonstrationibus instructa fuisse videtur. De astronomia, cuius studio itidem addicti fuisse dicuntur, parum abest, quin idem dicam. Inuentio eius Chaldaeis, ni fallor, rectius tribuitur, quam Aegyptiis. Musicam & Medicinam his alii addunt. Haec tamen practica magis, curandis corporibus, cumprimis cadaueribus condiendis intenta, quam theoretica fuisse videtur, habuitque hoc peculiare. quod singulis morbis, partibusque affectis, singuli Medici constituti essent.

§. XXVII

Nec Chemiae peritiam Aegyptiis denegauero, cum haud contemnendis documentis constet, artem soluendi metalla ipsumque aurem, veteribus fuisse cognitam. An autem cum recentiorum chemia comparari queat? dubito: multominus afferere ausim, artem mutandi metalla ignobiliora in aurum, & vniuersale medicamentum praeparandi, eos calluisse. Etenim symbolorum & hieroglyphicorum, quae huc trahuntur, dubia admodum atque anceps est interpretatio.

§. XXVIII.

Eadem me inducit ratio, vt de aliis, quae illis tribuuntur dogmatibus, speciatim quod Trinitatis in diuinitate habuisse notitiam dicun-

cuntur, nihil tuto pronunciari posse credam: quanquam haec similiaue ab indole philosophiae Barbaricae non abhorrent. Quae de rerum omnium ortu, & prima telluris forma ouiformi, de hominum origine, scripturae sacrae fere conuenientia docuisse perhibentur, eodem modo comparata sunt. Sed hoc certum, animarum transmigrationem, & per varia corpora reuolutionem, eos asseruisse. Quam deinceps plurimi amplexi sunt sententiam. *

§. XXIX.

In Europam tandem variae quoque gentes quae a Graecis pro Barbaris habitae, sapientiae coluere studia. In his Thraces maxime, quos tamen nonnulli iam Graecis annumerant. Philosophiae apud eos auctor conditorque fuit Orpheus, vir maximus, qui haud multum post tempora Mosaica vixisse creditur, suaque ab orientis populis, ipsisque Aegyptiis, accepisse.

§. XXX.

Prima Orphei cura fuit, Thraces, gentem feram & indomitam, ad mansuetiores transferre mores. Quare musica primum, qua pollebat, conuocauit & coëgit feros homines, & ad auscultandum dictis disposuit; dein collectos & audiendi auidos pascebat fabulis, & iucundis narrationibus, quibus aliquid veri interspersit. Tandem paulo apertius verba ad illos fecit de Deo rerum omni.

omnium domino, eius cultu, de inferis quoque, & campis Elysiis, & quae alia erant theologiae Orphicae capita. Morum quoque innocentia, & puritate, cumprimis praeditos ſuos volebat.

§. XXXI.

Sed duplex quoque Orpheo vſitata erat docendi ratio, *vulgaris* altera, altera *philoſophica*, & ab vſu vulgi remotior. Haec, quae tradebat dogmata, propria velut ei erant & genuina, prorſusque domeſtica. Ex quibus forte fuerunt reliquiae iſtae philoſophiae Orphicae, hinc inde obuiae: v. g. vniverſum ex aethere ortum eſſe: ſtellas fixas ex aethere aut igne compactas: earumque quamlibet eſſe mundum in infinito aethere ſuſpenſum: tellurem noſtram a chao ortam, eiusque formam ouo ſimilem eſſe; certasque mutationes per incendium vniuerſale eam ſubituram, & ſi quae alia ſunt eiusdem commatis.

§. XXXII.

Zamolxes quoque Thracum philoſophis annumeratur, quem tamen alii *Getarum*, ad Iſtrum & Pontum habitantium, philoſophum faciunt. Hunc alii diſcipulum Pythagorae, alii praeceptorem fuiſſe contendunt, certe eadem aetate vtrumque vixiſſe, multi aſſerunt. Ex eo autem quod metempſychoſin, aliaque Pythagoricae philoſophiae capita, ſuos quoque Zamolxes docuit, neutiquam colli-

colligendum, eum Pythagorae fuiſſe ſectatorem, cum haec ſeptentrionalium gentium, a quibus profecti Getae, propria ac domeſtica videatur fuiſſe philoſophia. Certe Gothos, aliosque ſeptentrionis populos, ſapientiae ſtudia coluiſſe non eſt negandum: morumque integritate, qui ſapientiae praecipuus fructus eſt, fuerunt cumprimus inſignes.

§. XXXVIII.

His *Celtas* nunc *Gallosque*, & maiores noſtros *Germanos* adiungo. Qui apud hos philoſophiae ex inſtituto operabantur, *Druides Bardique* dicebantur. Horum vt inſignis ſapientia, ita magna apud omnes auctoritas. Paucis: hoc nomine veniebant, qui apud Perſas aliasque orientis gentes Magi dicebantur. Cura praecipua illorum erat, ad morum honeſtatem erudire iuuentutem; & ſacrorum ritus praeſcribere & conſtituere: interdum & conſiliis ſuis ſuccurrebant reipublicae. Germanorum ceteroquin propria haec laus erat, integritate, iuſtitia, fide, caſtitate ſe ſapientes potius praeſtare, quam de rebus ſublimibus multa diſſerere.

§. XXXIV.

Dogmata Druidum, quae nobis quidem innotuerunt, haec fere erant: non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios (quod vndecunque acceperint, a Pythagora accepiſſe nondum euictum eſt): mul-

multa praeterea de mundi & terrarum magnitudine, de rerum natura, Deorum immortalium (ita ethnici ſcriptores, a quibus haec accepimus, loquuntur) vi ac poteſtate diſputabant, & iuuentuti tradebant. His mundi παλιγγενεσίαν, magnasque periodos per aquam & ignem, nonnulli addunt.*

§. XXXV.

Atque hinc cuiuſmodi fuerit Barbararum, vt vocantur, gentium philoſophia, vtcunque intelligitur. Cuncta fere ad morum puritatam, & innocentiam, mundique ortum & fata, & animarum immortalitatem ac transmigrationem, redibant. Atque cum de reliquis Barbarorum philoſophis, ſi qui ſuperſunt, idem dicendum fuiſſet, nolui plura addere. Sic apud Scythas Anacharſis, atque Aharis, ſapientiae laude fuere inclyti: non ob dogmatum ſubtilitatem, ſed morum integritatem. Qua in re barbarica philoſophia inſignem laudem promeretur, & Graecanicae, vanis ſpeculationibus viam munienti, multum eſt praeferenda.

§. XXXVI.

Ad Graecanicam priusquam accedamus philoſophiam, dicendum aliquid eſt de *Pythagorica*, quam ſiue ad barbaricam cum nonnullis, ſiue cum aliis ad Graecanicam referas, perinde eſſe videtur. Floruit autem Pythagoras, ex Samo inſula oriundus, ſeculo ante Chriſtum natum ſexto vel ſeptimo,

mo. Praeceptorem habuit Phericidem Phoenicium, cumque ingenti discendi desiderio flagraret, suasu & consilio Thaletis ad Aegyptios iter suscepit, aliorumque orientis populorum philosophos adiit, imo vt quibusdam placet, ab Ebraeis quoque, eminentibusque in ea gente doctrina & pietate viris, praesertim Ezechiele vate, plurima accepit, ne quid de Orpheo nunc dicam, quorum sua arua irrigasse doctrina dicitur.

§. XXXVII.

Sapientiae itaque cum magnas collegisset opes, Crotone, quod est Italiae oppidum, scholam aperuit, magno hominum omnium ordinum, & vtriusque sexus, concursu frequentatam, Hinc philosophia eius *Italica* dicta est. Inter sectatores autem eius praecipui sunt, Archytas Tarentinus, mechanicarum quoque artium longe peritissimus, Damon & Pythias, ob sancte cultam amicitiam nobiles, Menechmus Proconesius, Chrysippus Cnidius, Hippasus Metapontinus, Alcmaeo & Asto Crotonienses, Epicharmus Siculus, Calliphon Crotoniensis, Leucippus, Ocellus Lucanus, qui tamen diuersa admodum ab iis, quae ceteroquin Pythagorae tribui solent, tradit, Philolaus Crotoniensis, Philolaus Tarentinus, Timaeus Locrus, aliique.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Vt autem puritatis & virtutis studium primum & praecipuum caput sapientiae duxit Pythagoras, ipse vir integerrimus innocentissimusque, quicquid alii dicant, licet ideo multis inuisus: ita praecipua quoque eius cura fuit, vera virtute suos imbuere, priusquam ad intimiores secretioris doctrinae recessus eos admitteret. Hinc non tantum explorauit prius cuiusque ingenium, quam in suam disciplinam eum reciperet, sed varia habuit exercitationum genera, quibus vitiis, quae maxime homines vexant, obuiam iret; voluptati, per ciborum delectum frugalitatemque summam; ambitioni, per silentium quinquennale & βασάνυς; auaritiae, per bonorum communionem. Nec tamen omnes omnium mysteriorum faciebat participes, sed certos habebat discipulorum ordines, certasque classes.

§. XXXIX.

Vtebatur in docendo Pythagoras & *numeris* & aliis *symbolis*. Et ad numeros quidem quod attinet, vix credo eum pro caussis aut efficientibus, aut materialibus, rerum naturalium eos habuisse, cum quod ea numerorum vis sit, intelligi nullo modo queat, sed imagines illi erant & velut figurae rerum e suis caussis exorientium. Nimirum vt numeri ab vnitate progrediuntur, siue monade, omnium simplicissima radice in magis

magisque compositos, nouasque induunt proprietates in illo progressu; ita videtur Pythagoras hoc ipso innuere voluisse, gradatim rerum omnium classes a Deo procedere, & retinere Characteres aliquo modo suis numeris analogos. Cumprimis de *ternario* & *septenario* numero subtilissime philosophantur quidam Pythagorici, vt & de *quaternario*, ad quem Tetractys illa pertinet, ex Ebraeo nomine Dei tetragrammato forte orta.

§. XL.

Idem existimauerim de *harmonia* seu *concentu mundi*, eo scilicet hoc saltem innuere Pythagoram, omnia in mundo obseruata iusta proportione a Deo constituta esse. Ad reliquà autem Pythagorae symbola quod attinet, argutae quaedam & aenigmaticae sententiae hoc nomine veniunt, quibus praecipua moralis doctrinae capita, vt eo firmius animo haererent, eique semper obuersarentur, inuoluisse videtur.

§. XLI.

Ipsius autem doctrinae Pythagoricae capita paucissima ad nos peruenerunt. In *physicis* nota est Pythagoraeae scholae hypothesis: de terra mobili & sole fixo in coeli nostri medio: lunam esse *ἀντίχθονα*, siue terrae nostrae oppositam: addunt nonnulli, quod cometas extra axem nostrum inter errantes minimum posuerit, & quod coeles fluidos & aethereos statuerit, singulasque

lasque ſtellas pro totidem numerauerit mundis. Ad animarum autem transmigrationem quod attinet, vti ab Aegyptiis Pythagoras hoc dogma accepiſſe creditur, ita cum plurimis variarum gentium, philoſophis, etiam ipſo antiquioribus, illi hoc commune fuit.

§. XLII.

Moralis doctrinae, quam cum Pythagora & Plato ſequebatur, haec erat ſumma: hominis ultimum finem eſſe ὁμοίωσιν τῷ θεῷ, vt Deo ſimilis fieret. Ad hunc conſequendum totam philoſophiam eſſe comparatam. Inter media autem ad eum perueniendi referebat cognitionem ſui ipſius, & κάθαρσιν, *purgationem*, quacum coniuncta fuit ἐπιστροφὴ εἰς ἑαυτόν, & denique ἄνοδος ſeu *aſcenſus* vel arctior quaedam cum Deo coniunctio.

CAP. IV.
de
PHILOSOPHIA GRAECANICA.

Σύνοψις.

Graecanica philoſophia eſt vel poetica, vel Ionica, vel Eleatica. §. *I.*

Poetae vel aperte, vel per fabulas, philoſophiam docebant. §. *II.*

Fabularum iſtarum varia & incerta eſt interpretatio, §. *III.*

Ionicae ſectae auctor Thales, eiusque ſucceſſores, §. *IV.*

Elea-

§. I.

AD Graecanicam nunc accedimus philosophiam, cuius tres velut partes vel classes a quibusdam constituuntur *Poëtica, Ionica & Eleatica.*

§. II.

Et ad *Poëticam* quidem quod attinet, praeter Orpheum, de quo supra, Musaeus, Linus, Hesiodus, Homerus, aliique huc referri solent. Vsitatum namque valde erat priscis temporibus sapientiae praecepta carmine complecti. Id quod nonnulli aperte faciebant, vt Hesiodus in libro cui titulum fecit: *opera & dies,* in quo simplici oratione praecipua moralis doctrinae capita edisserit. Alii contra fabulis atque commentis variis sapientiam tegebant, in quibus Homerus eminere prae ceteris creditur, in quo tamen qui omnium scientiarum & artium praecepta quaerunt, falluntur mea opinione turpiter.

§. III.

Ipsarum autem fabularum vt dubia admodum

dum atque incerta eſt interpretatio; ita verum illarum inueſtigare ſenſum fruſtra quis laborauerit. Nonnulli ad hiſtoriam ſacram omnia referunt, aut vbique Moſen quaerunt, alii naturae arcana, aut omnino lapidem philoſophicum illis tegi arbitrantur, moralis & ciuilis doctrinae praecepta iis occultari, alii ſibi perſuadent. Et potuerunt Iſraelitarum, Regumque celebrium facta, quibusdam fabulis occaſionem praebere, quas aut ad naturales aut ad morales, ciuilesque res occultandas deinceps adhibuerunt alii. Aſt qui *θεογονίαν* ex antiquis docent, quod argumentum praeter Heſiodum, multos alios occupauit, rerum omnium ortum iuxta barbaricae philoſophiae traditionem explicare voluiſſe, creduntur haud immerito.

§. IV.

Ionicae philoſophiae auctor conditorque *Thales Mileſius* a plerisque ſtatuitur, nonnullis hunc honorem Anaximandro vindicantibus. Natus Thales dicitur anno I. olymp. XXXV. & mortuus olymp. LVIII. Diſcipulus atque ſucceſſor Thaletis fuit Anaximander Mileſius, quem Anaximenes Mileſius excepit, vti hunc Anaxagoras Clazomenius, qui decus quoddam ac ornamentum ſingulare ſcholae Ionicae fuit. Huius diſcipulus & ſucceſſor Archelaus Athenienſis fuit, quem Mileto Athenas ſcholam traduxiſſe nonnulli perhibent, quod tamen alii de Anaxagora affir-

affirmant. Atque is (Archelaus) praeceptor fuit Socratis, sub quo aliam faciem Graecanica philosophia induit.

§. V.

Atque hi Ionici philosophi in rerum naturalium studio, operam laboremque suum collocasse perhibentur. Et Thales quidem non tantum ob astronomiae, geometriae, & physices studium celebratur, sed & quod primus inter Graecos, animos immortales esse dixerit. Nec tamen est vt eximiam adeo veterum, & ipsius Thaletis astronomiae & geometriae peritiam existimemus, cum magnam eo retulerit laudem, quod triangula circulis inscripserit, aut circumscripserit, circulosque triangulis, quod aequinoctia & solstitia notauerit, quod eclipses solis praedixerit, & quae id genus alia sunt.

§. VI.

Primum etiam de *natura* disseruisse dicitur, hoc est, ad materiales rerum causas explicandas animum adiunxisse. Atque principium quidem rerum omnium (traditioni forte insistens) dixit *aquam*. Huic materiae fluidae sed inerti *mentem* praefecit Anaxagoras, tanquam motus principium, & ordinis quoque omnisque structurae elegantioris auctorem. Quod tamen non ita capiendum, ac si Thales ceterique Ionici fuerint athei, sed quod inter rerum naturalium causas solum materiam considerauerint.

In qua materia defignanda hactenus conueniebant Ionici, quod eam fluidam crederent, licet Thales aquam, Anaximenes aërem vocaret, alii ex fimilaribus, alii ex disfimilibus particulis eam compofitam arbitrarentur.

§. VII.

Porro, fi nonnullis credimus, hanc materiam fluidam in *vortices* difpofuit Anaxagoras: faltem regiones coeleftes aethere conftare docebant Ionici, planetas effe corpora opaca, fixas ignea. Hinc Anaxagoras folem maffam ignitam & candentem vocauit, Anaximander autem liquidum purisfimumque ignem: qui & afferuit, quod terra in fublimi pendeat, & moueatur circa mundi medium, id quod de motu telluris nonnulli capiunt.

§. VIII.

Nec *moralis doctrinae* nullam habuiffe curam Ionicos, eft quod credamus. Saltem Thales Milefius, fectae huius conditor inter feptem illos fuit, quos ob vitae morumque probitatem, doctrinamque fingularem, fapientum nomine tituloque, Graecia infigniuit. Praeter Thaletem vero Pittacus ille Mitylenaeus, Bias Prienaeus, Solon Salaminius, Cleobulus Lindius, Periander Corinthius, & Chilon Lacedaemonius in hocce numero fuerunt. Hi omnes eodem circiter tempore in Graecia vixerunt, tantaque fuerunt

erunt prudentia & virtute, vt plerique digni iudicati sint, qui ciuitatibus praeessent, aliosque gubernarent. Doctrinae autem illorum moralis & ciuilis specimen in sententiis atque effatis quibusdam grauissimis conspicitur, quibus suam de hominum vera felicitate, miseria improborum, praestantia virtutis, notitia sui ipsius, ceterisque doctrinae moralis capitibus, prodiderunt mentem. Exemplo tamen potius quam praeceptis alios docuisse videntur.

§. IX.

Tandem ex Ionica schola *Socrates* ille, gentilium philolophorum longe sapientissimus, prodiit. Is vero seposita naturalium rerum contemplatione ad formandos componendosque mores animum appulit, diligentiusque excultae moralis doctrinae laudem retulit, adeo vt e coelo in terram deuocasse moralem philosophiam censeatur. Tota autem vita Socratis nihil aliud fuit quam continentiae, moderationis, patientiae, temperantiae & modestiae exemplum: nec vllam virtutem commendauit, quam non ipse exprimere moribus suis anniteretur. Cumque iuuenes maxime ab inutilium rerum tractatione ad magis necessaria, virtutum scilicet studium & veram sapientiam reuocaret, magnum ideo Sophistarum, qui aut naturalis scientiae, aut ciuilis prudentiae arcana iactabant, & ad eloquentiam ducen-

de

do reipublicae se praeparare iuuenes gloriabantur, incurrit odium, qui conuitiis eum proscindere non desinebant, donec tandem populo in illum concitato, obiectaque impietate, hausto veneno, mortem sibi accelerare cogeretur. Natus est Socrates A. IV. Olymp LXXVII, mortuus I. Olymp, XCV. adeoque aetatis suae septuagesimo.

§. X.

Ipse Socrates nihil scripsit, viua saltem voce atque exemplis docens. Multa tamen Socraticae doctrinae capita nobis conseruauit Xenophon, qui vna cum Aeschine inter genuinos Socratis sectatores refertur. Sunt & qui in Cebetis tabula Socraticae doctrinae verum specimen exhiberi, sibi persuadent. Praecipua autem & maxime singularia Socraticae philosophiae capita eo redire videntur: speculationibus physicis & studiis minus necessariis non esse nimis indulgendum, praecipuamque curam in animo componendo collocandam: nec de rebus difficilibus quicquam temere affirmandum, iudicium contra in hisce suspendendum, (vnde pro scepticismi auctore a quibusdam habetur) supercilium scholasticum viro sapienti magno studio esse fugiendum: quamuis occasionem alios docendi esse arripiendam: rationibus animum conuincendum non impellendum auctoritate: idque, vt commode fiat per interrogationes eliciendam esse con-

conclusionem, ex qua conuinci queat: in docendo ad cuiusque ingenium esse respiciendum: fundamentum virtutis esse patientiam & continentiam, iuxta illud ἀνέχου καὶ ἀπέχου, & si quae sunt his similia. Quid vero per *genium suum* intellexerit Socrates, id nondum euictum est aut exploratum.

§. XI.

Cum autem magna Socratis esset celebritas, plurimos habuit discipulos, ex quibus pauci magistri uestigiis inhaeserunt, reliqui fere nouas condiderunt sectas. Ex his eminent Aristippus, a quo *Cyrenaici*, Phaedo Eliensis, a quo *Eliaci*, Euclides Megarensis, a quo *Megarici*, Plato a quo *Platonici* & *Peripatetici*, Antisthenes, a quo *Cynici* & *Stoici* originem duxerunt. His Anaxarchum nonuulli addunt, *Pyrrhoniorum*, vt volunt, antesignanum.

§. XII.

In *Cyrenaica* itaque secta, quam Aristippus condidit, Arete Aristippi filia, Ptolomaeus & Antipater floruerunt. Aretes filius Aristippus iunior eam itidem propagauit, vti & Theodorus, ἄθεος dictus, quem tamen nouam sectam condidisse perhibent. Antipater successorem habuit Epitimedem Cyrenaeum, quem Parebates Cyrenaeus excepit, cuius duo fuere discipuli, Hegesias Peisithanatos, & Anniceris Cyrenaeus, quorum ille *Hegisiacae*, hic *Annicerianae* sectae auctor perhibetur.

§. XIII.

§. XIII.

Corporis voluptatibus omnia tribuiſſe, easque pro ſummo hominis reputaſſe bono feruntur. Hinc & doctrinam, & mores philoſopho dignos, in iis pasſim deſiderant. Impietatis quoque & atheiſmi rei aguntur, cumprimis Theodorus qui ἄθεος dictus eſt, quod palam hoc profiteretur. Aſt alii ſecus de iis ſentiunt, & Theodoro atheiſmi crimen imputatum, quod vulgi ſuperſtitionem non probaret. Nec cum iſta vitae morumque licentia ſatis conuenit, quod Hegeſias ideo πεισιθάνατος dictus perhibeatur, quod de animi immortalitate, & felicitate, tanta eloquentia ſubinde verba fecerit, vt multi mortem ſibi conſciuerint.

§. XIV.

Phaedo Elienſis & Socrati & Platoni in deliciis fuit, vnde hic Phaedonis titulo dialogum inſcripſit, in quo de animi immortalitate tractat. Huius diſcipuli Pliſtanus, & Archipulus, & Moſchus fuerunt: a quo iterum deſcendit Menedemus Eretrienſis, vir magnae auctoritatis inter ſuos, & a quo *Eretriaca* etiam dicta eſt haec ſchola, uti *Eliaca* ab Elienſi. Menedemi ſectator & amicus fuit Aeſclepiades Phliaſius. Nec in ſententiis ab aliis Socraticis diſcrepaſſe Eretriacos video, vnde licet ſcholam peculiarem habuerint, neſcio tamen an peculiarem ſectam conſtituerint. Virtutem & ſapientiam vita mori-

moribusque prae se ferebant, videturque tota illorum huc comparata fuisse philosophia. Vnde & Cicero auctor est, omne illorum bonum in mente positum fuisse, & mentis acie, qua verum cerneretur.

§. XV.

Euclides Megarensis (a Mathematico isto probe discernendus) *Megaricorum* auctor fuit. Eius discipuli & sectatores fuere Eubulides Milesius, Clitomachus Thurius, & Stilpo Megarensis: *Eubulidis*, Alexinus Eliensis & Apollonius Cronus, vti ex huius schola rursus Diodorus Cronus prodiit. Eubulidis quoque discipulus Demosthenes ille Graecorum Oratorum princeps fuit. Ceterum acumen disputandi ex Socratica disciplina tantum retinuisse videntur, hinc *cauillationum logicarum* praestantissimi fuere artifices, dictique ideo sunt *Eristici* itemque *Dialectici*.

§. XVI.

Sed ceteris omnibus Socratis discipulis dubiam facile palmam reddidit Plato. Natus is est Athenis A. IV. Olymp. LXXXVIII. & mortuus I. Olymp. CVIII. Literis artibusque, quibus erudiri Graecanica iuuentus olet, probe imbutus. & eloquentia singulari pollens, ad philosophiae studium animum adiecit. Primum Socratem sectatus st, deinde alios Athenis docentes audiuit, rae ceteris Cratyllum Heracliti discipulum, Mega-

Megaram quoque ſe contulit, vt ſub Enclide proficeret. Sed & a Pythagoraeis eum multa accepiſſe certum eſt, ex quibus Archytam Tarentinum, Timaeum, aliosque audiuit. Denique & Aegyptum adiit, Sacerdotumque Heliopolitanorum, Conuphis, Sechnuphis, diſciplina & ſapientia eruditus eſt. Domum tandem reuerſus, in loco non procul ab vrbe cui *Academus* nomen, magno omnium concurſu docuit, vnde *Academicorum* nomen diſcipulis eius inhaeſit. Splendide vixiſſe dicitur, licet moribus fuerit inculpatis.

§. XVII.

Qui Platonicam ſecuti ſunt philoſophiam, ii ſunt vel *gentiles* vel *chriſtiani*. Illorum cum non vna de certitudine cognitionis noſtrae fuerit ſententia, licet in ceteris Platonem ſecuti ſint, certae claſſes ſeu Academiae conſtitui ſolent. Ad *primam* itaque *Academiam* Speuſippus referendus eſt, Platonis ex ſorore nepos, eiusdemque & diſcipulus & ſucceſſor: quem Xenocrates cum Ariſtotele excepit. Xenocrati Polemo Atheniensis ſuccesſit, cuius diſcipuli fuerunt Crates & Crantor, ille Athenienſis, hic Solenſis. Et hi quidem cum Socrate & Platone de multis quidem rebus in vtramque partem diſputabant, in multis tamen etiam certi quid definiebant.

§. XVIII.

§. XVIII.

Secundae Academiae auctor Arcesilas fuit, qui nihil omnino comprehendi aut sciri posse docuit, si quibusdam credimus (non enim desunt, qui hac de re dubitant): sed maiori consensu iis qui eum secuti sunt haec sententia tribuitur, quique secundam academiam absoluunt: qui sunt Lacydes Cyrenaeus, Telocles, Euander, & Hegesinus, vel vt ab aliis vocatur Hegesilaus.

§ XIX.

Carneades Cyrenaeus in rebus ipsis quidem verum esse admittebat, ast negabat in nobis esse facultatem illud cognoscendi, interim multa probabilia esse concedebat. *Tertiae* igitur *Academiae* conditor audit, fuitque vir magnae auctoritatis, & eloquentia singulari praeditus. Legatus Romam missus est a Graecis cum Diogene Babylonio Stoico, & Critolao Phaselito Peripatetico, anno II. Olymp. CLVI. obiit autem anno IV. Olymp. CLXII. multosque habuit discipulos, inter quos eminet Clitomachus Carthaginensis, in quo tertia academia exspirauit.

§. XX.

Addunt nonnulli *quartam* & *quintam academiam*; illamque a Philone (quem & Cicero Romae audiuit) & Charmida, Clitomachi successoribus, hanc ab Antiocho Philonis auditore erectam autumant. Vt autem quarta a tertia Academia & secunda in eo differe-

ferebat, quod concedebat, multa probabiliter, nonnulla etiam certo cognosci posse, ita vltima cum prima siue veteri plane conspirabat, vel eam restaurabat. Antiochus iste Olymp. CLXXV. floruisse dicitur, celeberrimique Romanorum M. Terentius Varro, L. Lucullus, aliique, inter eius discipulos connumerantur.

§. XXI.

Non desiit equidem tum Platonica philosophia suos habere sectatores, licet non occurrat, qui singularem inter Platonicos consecutus sit celebritatem. Post Christum natum, & quidem sub Alexandro Seuero, Plotinus floruit, qui omnium accuratissime mentem Platonis assecutus creditur. Discipulus is fuit Ammonii philosophi, condiscipulus autem Origenis. Ipse autem discipulum habuit Amelium, qui praeceptor fuit Porphyrii: & Porphyrius quidem iste tum ob doctrinam, tum ob disputationes contra Christianos celebris est, floruitque sub Aureliano Imperatore, gente fuit Tyrius, & patria lingua Malchus dictus. His Iamblichum porro Porphyrii discipulum, Syrianum Alexandrium, Proclum, Maximum Tyrium, atque Alcinoum, addere licet.

§. XXII.

Atque hi quidem ex Graecis post Christum natum Platonem sectati sunt. Ex Latinis autem Apuleius Madaurensis, atque Chalci-

Chalcidius nominandi veniunt. Et Apuleius quidem ſub Antonino Pio, vel vt alii volunt ſub Marco Aurelio Antonino philoſopho floruit, & Platonem ita ſecutus eſt, vt nec alios philoſophos prorſus reſpueret. Et iſti ex gentilibus Platonicam coluerunt philoſophiam.

§. XXIII.

Ex *Iudaeis* Philo Platonicis annumeratur; dubito an recte? cum & ex Ebraeorum ſcitis eius doctrina fluere potuit, a quibus ſi & Platonicam cum nonnullis deriuemus philoſophiam, mirum non eſt, quod Platonica tradere nonnullis videatur. Ex chriſtianis eccleſiae doctores praecipui, qui Philoſophiae fuerunt periti, Platonem ſecuti ſunt, ſiue pro more ſeculi eius doctrinae ab ineunte aetate innutriti, ſiue quod Platonem cum religionis chriſtianae decretis quam maxime conſentire intelligerent. In his Iuſtinus martyr, Origenes, Clemensque Alexandrinus eminent. Sed & ex haereticis quidam Platonica philoſophia abuti, ad peruerſa dogmata introducenda, potuerunt: omnes autem primitiuae eccleſiae haereſes ex Platonica philoſophia ortas eſſe, nimis puto incaute aſſeritur.

§. XXIV.

Extiterunt etiam quidam ex veteribus eccleſiae doctoribus, qui arcanam & ſublimiorem de Deo, rebusque diuinis, & humanae

mentis cum Deo vnione doctrinam, scriptis complecti instituerunt; inter quos praecipuus fere fuit Dionysius iste, vt vocatur, Areopagita. Hi cum Platonicis loquendi formulis vterentur, siue quod has instituto suo accommodatas viderent, siue quod in ipso Platone quaedam huius doctrinae vestigia deprehenderent, theologiam, quam vocant, *mysticam* nonnulli a Platone deriuant, a quo tamen saltem loquendi formulas Mysticos accepisse, alii contendunt, rem ipsam aliunde, ab ipso scilicet Deo edoctos: aut si similia quaedam in Platone occurrant, hunc ab Ebraeis eiusmodi quid accipere potuisse.

§. XXV.

Iam *praecipua* Platonicae philosophiae *capita* exhibenda sunt. De Deo admodum praeclare sensit, eum a materia quam maxime remouens, libertatemque ei conuenientem illi tribuens: a summa autem *bonitate* ceu initio omnium rerum creatarum, distinxit *creatorem*, & ab hoc *mundi animam*, tres adeo substantias, sed sibi inuicem subordinatas, in diuinitate admittens: duplicem quoque mundum ex diuinitate profluxisse autumauit, *intelligibilem* siue *idealem*, & *sensibilem* siue *externum*: rerum materialium tria statuit principia, *Deum*, *materiam* atque *ideam* (ideae forte nomine idem designans, quod Ebraei per Sephiroth intelligunt)

gunt): mundum visibilem ex quatuor elementis compositum docet, singulis figuram geometricam tribuens, igni v. g. figuram pyramidalem, propter penetrationem, & quia compositus est ex quatuor triangulis, & sic porro, quemadmodum & alias numeros & figuras geometricas ceu rerum symbola adhibuit.

§. XXVI.

Ad hominem quod attinet, mentem diuinae essentiae particulam credidit, eamque a Deo conditam, ob nescio quod crimen, in corpus ceu custodiam missam, sceleris sui poenam dare; adeoque & *tres* hominis *partes* statuit, *mentem* siue *animum*, *spiritum* & *corpus*; doctrinam itaque per reminiscentiam eorum, quae iam ante quam corpori vniretur, mens sciuerat, definiuit: & *moralis doctrinae* summam in eo constituit, vt mens per mortem philosophicam a corporis vinculis liberata cum Deo tandem vniretur. Virtutum autem quatuor genera constituere Platonici solent, *politicas*, *purgatorias*, *intellectuales*, & *exemplares*.

§. XXVII.

Platonis discipulus, sed non omnino gratus, *Aristoteles* fuit, qui peculiarem sectam condidit, cui cum Platonica perpetua fere intercessere certamina. Natus est Aristoteles, vt nonnulli credunt, anno I. Olymp. XCII. & vitam produxit vsque ad annum II.

 Olymp.

Olymp. CXIV. Patria Stagira fuit, Thraciae oppidum. Philoſophiae cum tenera adhuc aetate ſe dediſſet, initio Socratem per annos tres, tum Platonem per annos viginti, audiuit. Eo mortuo ſcholam ipſe inſtituit, in multis a magiſtro diſſentiens, ſed mox a Philippo Macedoniae Rege vocatus, ad Alexandrum filium eius vnicum erudiendum, quem & ſemper ſibi fauentem habuit. Hoc autem officio functus, Athenas remigrauit. Deambulando autem cum docere conſueuerit, hinc ſectae eius *Peripateticorum* nomen haeſit.

§. XXVIII.

Multa ſcripſit Ariſtoteles: ſed libri eius ſingulare experti ſunt fatum. Bibliothecam enim ſuam cum Theophraſto, & is Neleo reliquiſſet, hic reliquos quidem libros Ptolomaeo Philadelpho vendidit, aſt quos ſcripſerat Ariſtoteles retinuit, & ad poſteros transmiſit, homines indoctos. Hi diu ſub terra eos occultarunt, ne a Pergameni Regibus, magno ſtudio libros colligentibus, ſibi eriperentur. Tandem ſitu obductos, & a tineis blattisque corroſos, emit Apellico Teius, quo tandem defuncto, Sylla Athenarum potitus, eos Romam miſit, vbi eorum copiam a bibliothecae praefecto impetrauit Tyrannio Grammaticus, a quo tandem hos nactus eſt Andronicus Rhodius, qui eos in multa exempla transfundi & publicari curauit.

§. XXIX.

§. XXIX.

Diſcipulus & ſucceſſor Ariſtotelis fuit Theophraſtus Ereſius, quem excepit Strato Lampſacenus: hinc Lycon Troadenſis memoratur, quem ſecutus eſt Ariſto Ceus, vti hunc Diodorus, cuius diſcipulus fuit Andronicus Rhodius, is ipſe qui Ariſtotelis libros, vti diximus, ab interitu vindicauit, quiue circa Olymp. CLXXX. claruit. Ex Andronici diſciplina Boëthes Sidonius prodiit, qui primus Ariſtotelis ſcripta in linguam Latinam transtuliſſe dicitur.

§. XXX.

Prolixum equidem nimis foret, omnes Ariſtotelis indicare ſectatores: hoc tamen addendum, poſt Chriſtum natum, licet Platonis maior fere quam Ariſtotelis eſſet auctoritas, celeberrimos quosdam viros eius philoſophiam ſecutos eſſe, vt Themiſtium, Olympiodorum Alexandrinum, Ioannem Philoponum, Ammonium, Simplicium aliosque. Inter *Latinos* autem Seuerinus Boethius eminet, qui ſub initium ſeculi ſexti floruit, quem licet nonnulli Ariſtotelicis annumerare dubitant, ſcripta tamen Ariſtotelis varia in linguam Latinam transtulit, & in ea commentatus eſt, auctorque adeo praecipuus fuit, vt in occidentali eccleſia caput extolleret Stagirita.

§. XXXI.

Praecipua Ariſtotelicae philoſophiae de-

creta huc redire videntur: summam philosophi felicitatem in speculatione constituit, qua sola Deo similis euaderet: ast cum cognitio duplex sit, *probabilis* vel *certa*, siue *scientifica*; hanc demum praecipue philosophiae finem esse: ad eam vero acquirendam *demonstratione* opus esse, quam *analytica* tradat, sicut de opinione *dialectica* praecipiat. De Deo, de quo in Metaphysicis operose disputat, ita sentire videtur, vt hoc nomine coeli supremi praesidem, primumque motorem intelligat, qui coelo isti vinculo quodam alligatus sit, ad voluendum istud & circumrotandum, cuius etiam prouidentia ad sublunaria haec non descendat.

§. XXXII.

Mundum porro aeternum esse statuit ex vtraque parte, ingenitum & incorruptibilem coelos, solidos & eodem tempore in contrarias partes actos: materiam coelorum esse diuinam, quintessentialem & immutabilem: fixas esse densiores partes suorum orbium, & planetas sua natura lucides: galaxiam esse meteorum, & cometas itidem, vltra mediam aeris regionem non euectos: terram haerere immobilem in centro vniuersi: formas rerum animatarum esse substantiales, (quemadmodum & materia, forma, & priuatio, omnium corporum sint principia) & qualitates seu affectiones corporum ab eorum modis prorsus di-

distingui : formam hominis ἐντελέχειαν vocauit, ipſe forte neſciens, quid ſibi vellet: ſenſationes fieri per ſpecies intentionales &c.

§. XXXIII

Practicam Philoſophiam ciuilis fere doctrinae limitibus Stagirita circumſcripſit : ſummum namque bonum in earum virtutum & rerum complexu conſtituit, quae ad vitam hanc ſplendide & commode tranſigendam pertinent : hinc earum ſaltem virtutum meminit, quae ad aliorum fauorem nobis conciliandum, aut exiſtimationem noſtram conſeruandam aptae ſunt : pietatis erga Deum hic nullus vſus, hinc nec inter virtutes Ariſtotelicas locus : homileticae contra vtramque faciunt paginam, quas ideo ceteris omnino adiunxit : ad finem iſtum leges faciunt quae cuiusque reipublicae ſtatum ac formam ſupponunt, de quibus adeo in Politicorum libris, accurate & exquiſite Ariſtoteles praecepit.

§. XXXIV.

De fatis Ariſtotelicae philoſophiae inter Chriſtianos, cum deinceps commodior ſit dicendi locus, nunc ceteros Graecorum philoſophos proſequemur. Inter reliquos Socratis diſcipulos *Antiſthenes* quoque celebratur, *Cynicorum* princeps. Sapientisſimis veterum philoſophorum mea ſententia omnino annumerandus eſt Antiſthenes,

quem ad vitam moresque Socratis quam proxime accesſiſſe, puto. Decori autem plane negligens fuit, vnde *Cynicorum* nomen eius ſectatoribus haeſiſſe nonnulli autumant.

§. XXXV.

Plurimi autem Cynicorum ſectae erant addicti, ſed celebriores tamen prae ceteris ſunt Diogenes Sinopenſis, Antiſthenis diſcipulus, qui ſub ſtultitiae interdum ſpecie maximam ſapientiam texit, Monimus Syracuſius, Oneſicritus Aeginenſis, Crates Thebanus, aliique. Atque hi omnes temperantiae, frugalitatis, continentiae, patientiae, aliarumue virtutum ſtudio fuere inſignes. Magisque cum id egerint, vt cupiditates domarent, quam vt eruditi viderentur, ad exemplum Socratis, de doctrina quoque illorum nihil definiri poteſt. Id vnum vitio datum, quod omne decorum reiicerent, ad quod aliorum vitio, decoro ad grauisſima vitia tegenda abutentium, imo omnem virtutem in eo collocantium, adducti videntur.

§. XXXVI.

Crates autem Thebanus propter vxorem Hipparcham, huiusque fratrem Metroclem & Menippum Phoenicium, auditorem habuit Zenonem Cittiaeum, *Stoicae ſectae* conditorem. Praeter Cynicos tamen Academicos quoque, Xenocratem, Polemonem, aliosque

que audiuit. Vnde diuerſas doctorum virorum de origine Stoicae philoſophiae ſententias, inter ſe conciliare pronum eſt. Zeno autem cum in *porticu* doceret, hinc ſectatoribus eius *Stoicorum* nomen haeſit. Contemporaneus fuit Epicuro, & octauo poſt huius obitum anno, mortuus eſt, primo ſcilicet Olymp. CXXIX.

§. XXXVII.

Longe numeroſiſſima fuit Stoicorum ſecta, tum apud Graecos, tum apud Romanos. Praecipui Stoicorum qui ſe inuicem velut exceperunt, fuerunt Cleanthes, Chryſippus, Diogenes Babylonius, Antipater Sidonius, Panaetius, Poſidonius aliique. Apud Romanos Seneca magnum decus Stoicis conciliauit, & exemplo ſuo & ſcriptis, licet in quibusdam eclecticus potius quam Stoicus videatur. M. Aurelius Antoninus Imperator & philoſophus fere effecit, vt omnes Stoici videri vellent, ſaltem vt placerent Imperatori. His Epictetus addendus eſt, qui ſapientiae laude nemini aut Stoicorum, aut ceterorum philoſophorum cedit.

§. XXXVIII.

Dogmata phyſica praecipua Stoicorum erant: mundum hunc componi ex materia & anima mundi, quo nomine ipſum Deum, hoc eſt ignem puriſſimum intelligebant: cuncta fato regi, cui ipſe Deus ſit obnoxius, fato nomine rerum omnium immobilem & immu-

immutabilem ordinem intelligentes, aut vicissitudinem necessariam mundi creati & increati: perpetuas mundi esse periodos, ita vt hoc mundo per ignem destructo, & ad statum mundi increati reducto, nouus prodeat, per seminales rationes, qui idem fatum sit subiturus: materiam namque simplicem, internam atque immotam ab aeterno extitisse, semperque extituram: solem purissimum esse ignem, vti & cetera astra ignita sint, lunam ad terrae naturam accedere: astra non errantia cum vniuerso coelo circumuolui, errantia vero propriis motibus cieri: animum hominis diuinae essentiae esse particulam, hoc est animae mundanae, quae in sideribus purior sit, vnde & ex coelo & aethere adueniat, & cum hac essentia iterum tandem vniatur.

§. XXXIX.

Moralis doctrinae haec fere summa erat: fontem mali omnis esse materiam; summum hominis bonum esse naturae conuenienter viuere: nihil esse bonum nisi solam virtutem: delicta esse omnia aequalia, nec iis esse ignoscendum; multa porro de sapiente suo praedicabant, eum solum esse liberum, diuitem, honoratum, regem, unde notissima Stoicorum παράδοξα: posse eum quoque sibi mortem consciscere, addebant, licitamque adeo αὐτοχειρίαν defendebant.

§. XL.

§. XL.

Et fuerunt ſane inter Stoicos quidam viri, qui temperantiae, modeſtiae, conſtantiae, aliarumque virtutum ſtudio eminuerunt, in quantum hae virtutes in ethnicum cadere poſſunt: ſed plerique turpisſimi fuerunt hypocritae, externam philoſophorum ſpeciem mentientes. Dialecticis quoque ſubtilitatibus nonnulli nimis delectati ſunt, vt pleraeque Stoicorum diſputationes in meras tandem abeant λογομαχίας & λεπτολογίας.

§. XLI.

Hactenus de Ionica ſecta diximus: ſequitur *Eleatica*. Auctor eius conditorque fuit *Xenophanes Colophonius*, quamuis a diſcipulis eius Parmenide Eleate, & Zenone Eleate, nomen Eleaticae ſit ſortita. Atque Xenophanes quidem ea aetate, qua Pythagoras, floruit, Olymp. LX. Fuit & aſtronomiae & poëſeos peritus. Diſſenſit autem in multis & a Pythagora & ab Ionicis, nouamque adeo ſcholam conſtituit.

§. XLII.

Praeter Parmenidem & Zenonem, Melisſus quoque Xenophanis fuit diſcipulus. Addunt nonnulli Empedoclem, quem tamen alii Pythagoraeis annumerant. Saltem ſemipythagoraeus fuit, videturque in quibusdam Pythagoram ſecutus, in plerisque Ionicae ſcholae recepiſſe dogmata. Zenonis porro auditor Leucippus Eleates fuit, quem

ato-

atomorum inuentorem praedicant, a quo eas acceperit Democritus Abderita.

§. XLIII.

Atque in Democrito quidem nouum splendorem, velut ab excellenti orbis philosophici sidere, nacta est secta Eleatica. Nec a Leucippo saltem sua accepit, sed puer adhuc a Magis quibusdam, quos Xerxes apud patrem ipsius reliquerat, in rerum diuinarum scientia, & in cognitione siderali instructus dicitur. Sacerdotes postea Aegyptios audiuit, & cum Chaldaeis Babylone, cumque Persarum Magis, imo & Arabum philosophis versatus est. Hinc rerum omnium, maxime naturalium, intimos illi patuisse recessus autumant: imo sunt, qui artis transmutandi metalla, quam apicem humanae sapientiae constituunt, fuisse peritum tradunt. Natum eum Olymp. LXXII. nonnulli existimant, obiisse Olymp. XCII.

§. XLIV.

Inter discipulos eius a quibusdam refertur Medicorum princeps *Hippocrates*, quorum sententiae videtur obstare, quod iste ac Abderitis, ad curandum Democriti insaniam Abderitarum ridentis, accersitus est. Quicquid huius sit, stultitiae & sapientiae mirifica specimina in hoc negotio occurrunt, quae accuratius ponderari merentur. Certum ceteroquin est, multos Democriti fuisse discipulos & sectatores,

quos

Quos inter eminet Diogenes Smyrnaeus, Anaxarchus, Abderites, Pyrrho Eliensis, Nausiphanes, & tandem Democriticae scholae magnus restaurator Epicurus.

§. XLV.

Epicurus itaque iste natus est anno III. Olymp. CIX. obiitque anno II. Olympiad. CXXVII. Iam anno aetatis decimo quarto Democriti voluisse scripta dicitur. Magno certe studio sapientiae se dedidit, tantumque profecit, vt non doctrina modo excelleret, sed moribus etiam honestis & inculpatis, sapientis viri imaginem exprimeret. Saltem temperantia, castitate, frugalitate multos eorum, qui tot conuitiis eum prosciderunt, superauit. Docuit in hortis, iucunditatem vitae non anxie quaerens, nec oblatam respuens. Doctrinam autem suam non tantum viua voce, sed scriptis etiam propagauit: sunt enim qui eum sexcenta volumina composuisse perhibent.

§. XLVI.

Discipulos & sectatores quamplurimos nactus est Epicurus, quibus cum Stoicis semper pugnandum fuit. Eminent autem inter ceteros, praeter Neoclem, Cheredemum, & Aristobulum, fratres eius, Mus seruus Epicuri, Metrodorus Lampsacenus, Hermachus Mitylenaeus, aliique. Inter Romanos cumprimis floruit Epicuri philosophia, fueruntque praecipui Romanorum fere

ſere illi addicti, ſed ceteris praeferendus eſt T. Lucretius Carus, doctrina potius quam moribus Epicuraeus, qui & elegantisſimo carmine dogmata magiſtri ad nos transmiſit. C. quoque Celſus ille, contra quem chriſtianam religionem erudito opere propugnauit Origenes, Epicuraeis annumeratur.

§. XLVII.

Dogmata Eleaticae ſectae ſibi inuicem non videntur ſatis conformia: namque & ſyſtema eius ſenſim creuit & perfectum eſt, & in ipſis etiam principiis non vsquequaque conſentiunt. Zenophanes docuit infinitos eſſe ſoles in immenſo orbe, & infinitas lunas, noſtramque habitari inſtar terrae, ſed hos mundos aeternos eſſe voluit: Parmenides autem rerum ortum admiſit; idque ex igne & terra tanquam elementis: idem Parmenides atque Meliſſus, aliique ex Eleaticis, motum ex natura auferebant, aut apparentem ſaltem admittebant, more forte Pythagoraeo & Platonico, res ſenſiles aut eorum formas, quod fluxae & caducae ſint, inſtar phantaſmatum habentes. Leucippus & Democritus atomorum hypotheſin inuexerunt, cui deinceps ceteri philoſophiae ſuae ſuperſtruxerunt ſyſtema.

§. XLVIII.

Atheiſmus ſectae Eleaticae *proprius* dicitur. Imo multis ſimilia prorſus iis docuiſſe videntur, quae recentiori aetate in ſcenam reuocauit

cauit Benedictus Spinoza. Xenophanes namque docuit, vnum esse omnia; Parmenides atque Melissus, dum motum omnem, omnesque adeo generationes & mutationes, sustulerunt, inducti forte sunt hac ratione, quod vnam crederent esse substantiam. Leucippus & Democritus ex fortuito atomorum concursu construebant mundum, mente seu Deo procul remoto: quem ad inuidiam, seu mortem euitandam, in suum systema introduxisse videtur Epicurus. Rursus ab Alexandro Epicureo, qui inter amicos Plutarchi fuit, atheismus suum accepisse Dauidem de Dinanto Scholastici dicunt, quem consentientia cum Spinoza docuisse constat.

§. XLIX.

Epicuraei systematis haec fuere capita praecipua: in veritate inquirenda vtebatur canonica sua, tria statuens criteria veritatis, *sensum, anticipationem* & *passionem*: mundos infinitos asserebat, eosque ex fortuito atomorum concursu natos: Deos in *intermundiis* vitam beatam & quietam agere, nec vlla rerum, quae in mundis agantur, cura tangi: corpora omnia ex atomis componi, & in eas resolui.

§. L.

Ad *moralem* eius *doctrinam* quod attinet, summam hominis felicitatem in voluptate collocabat; hanc de voluptate & tranquilli-

tati animi, non tamen exclusa voluptate corporis, interpretabatur Epicurus, ad voluptatem corporis trahebant plerique Epicuraei: atque haec tranquillitas ne perturbaretur Numinis timore, inepte *prouidentiam Dei* remouit ab hominum actionibus: omniaque quae terrorem incutiunt, ex caussis naturalibus prouenire docuit: animas quoque mortales affirmauit, ne de statu post mortem anxius esset.

CAP. V.
de
PHILOSOPHIA MEDII AEVI, ARABICO - SCHOLASTICA.

σύνοψις.

Philosophiae Graecanicae adRomanos propagatio, §. *I.*
Eius status tempore Imperatorum, §. *II.*
Aristotelica philosophia resuscitatur ab Arabibus, §. *III.*
Praecipui Arabum philosophi sua placita cum philosophia Aristotelica miscent, §. *IV.*
Ex philosophia Arabico-Aristotelica orta est scholastica, §. *V.*
Tres scholasticorum aetates, §. *VI.*
Certamina nominalium & realium, §. *VII.*
Logica, metaphysica & physica scholasticorum, §. *VIII.*
Doctrina illorum moralis, §. *IX.*
Nonnulli tamen inter illos, magiae naturalis & chemiae valde fuerunt periti, §. *X.*

§. I.

Ceterum quas hactenus enumerauimus sectas Graecanicas, illae intra Grae-

ciae

ciae fines neutiquam ſubſtitere, ſed ad alias gentes, præſertim ad Romanos fuere propagatae. Licet autem plerique Romanorum ante Caeſarum imperium *Eclectici* fuerint, nonnulli tamen propius ad Stoicos, alii ad Epicuraeos, alii ad Academicos accedebant, pauci Ariſtotelem ſectabantur. Inter omnes eminet M. Tullius Cicero, qui mox Platonicos, mox Stoicos, mox Ariſtotelem ſequitur.

§. II.

Poſtea Imperatorum aetate *ſectaria philoſophia* magis apud Romanos inualuit: ſed cum Pythagoraei ob magiam valde exoſi eſſent, Antoninus Pius Imperator tandem edicto ſanciuit, vt tantum *quatuor philoſophorum ſectae* tolerarentur, Platonica ſcilicet, Stoica, Epicuraea, & Peripatetica.

§. III.

Tandem cum Imperii occidentalis ruina ſecuta eſt foeda barbaries, & illuuies inculta, vt cum bonis literis ipſa fere philoſophia obliuioni traderetur. Sed Arabes tum vt arma longe lateque circumtulerunt, ita literarum quoque excolere coeperunt ſtudia. Haec cumprimis iis temporibus apud eos viguerunt, quibus regnum tenuit Almamon (anno ſcilicet Hegirae circiter ducenteſimo), vigeſimus octauus Chalifa ex Abasſidarum gente doctis fauens, ipſe literis, aſtronomicis praeſertim, excultus. Inter ce-

teros itaque libros Graecos, qui tum magno numero in linguam Arabicam transferebantur, Ariſtoteles quoque erat, cuius iam a Boëthii tempore vsque ſatis magna apud Chriſtianos erat auctoritas. Atque ita contigit, vt cum philoſophiae ſtudio ſe dederent Arabes, Ariſtotelem maxime ſequerentur.

§. IV.

Inter Arabes hos philoſophos, quorum magna tunc extitit multitudo, celebritatem maxime conſecuti ſunt Auicenna, Algazel, Auerrhoës, Alpharabius, qui Ariſtotelem, perperam haud raro intellectum, ita ſecuti ſunt, vt propria ſubinde placita admiſcerent, unde nouum philoſophiae genus, *Arabico-Ariſtotelicum*, impiis quibusdam placitis refertum, & atheismo fauens, enatum eſt, quod & plurimis ex Iudaeis in Africa & Hiſpania degentibus ſeſe probauit, cumprimis *Moſi Maimonidi*. Sed hoc tamen obſeruatu dignum, quod plurimi inter eos extiterint chemicae artis periti, qua de re deinceps.

§. V.

Cum Saraceni, gens Arabica, magnam Africae partem occupaſſent, & tandem in Hiſpaniam tranſiiſſent, ſimul in Europam philoſophiam Arabico-Ariſtotelicam intulerunt, originemque dederunt *philoſophiae ſcholaſticae*. Sunt qui Thomam de Aquino

no pro auctore huius philosophiae venditant, qui lecto Aristotele ex versione latina ex Arabica Averrhoïs, ab Hispano quodam facta, philosophiam suam ad mentem sententiamque Aristotelis composuerit. Sed ortam esse iam ante Thomam scholasticam philosophandi rationem, & a Lanfranco, Gilberto Porretano, Rucelino, Abelardo, ipsoque Petro Lambardo, fuisse frequentatam, qui a Petro Damasceno eandem acceperint, nonnulli autumant.

§. VI.

Solent ceteroquin *tres* Scholasticorum constitui *aetates*. *Prima* a Lanfranco, vel vt alii volunt, a Petro Lombardo, qui circa finem seculi XI. floruit, incipit, & durauit vsque ad Albertum M. qui circa medium seculi XIII. claruit. Eminuit prae ceteris in hac classe Alexander ab Ales. *Secunda* aetas ab Alberto M. incipit, & durauit vsque ad Durandum de S. Portiano, qui in initio seculi XIV. floruit. Nobilitarunt hanc aetatem maxime Thomas de Aquino, & Ioannes Duns Scotus, quorum peculiares veluti sectas constituerunt discipuli. *Tertia* aetas, in qua magnam celebritatem consecuti sunt Guielmus Occam, & Gabriel Biel, a Durando incipit, & durauit vsque ad felicissimam ecclesiae reformationem: licet nec postea defuerint, imo nec hodie desint, tum inter pontificos, tum inter protestan-

 tes,

tes, qui hac philoſophandi ratione delectentur.

§. VII.

In tertia ſcholaſticae philoſophiae aetate, *realium* atque *nominalium* certamina, magnum dederunt ſtrepitum. Nominales ſcilicet abſtractorum & vniuerſalium realitatem prorſus tollentes cetera omnia praeter ſubſtantias ſingulares, nuda eſſe nomina putabant. Aſt negabant hoc reales, qui Platonicas quasdam ideas iterum reuocare videbantur. Auctor primus nominalium *Rucelinus* dicitur, quo mortuo conſopita haec ſecta videbatur, donec eandem reſuſcitaret Guilielmus Occam, Anglus, Scoti diſcipulus, ſed mox oppugnator maximus. Conſenſere Gregorius Ariminenſis, Gabriel Biel & plerique ordinis Auguſtinianorum, vnde & Lutherus, imo & alii ex religionis & bonarum literarum primis reſtauratoribus, eandem ſententiam ſecuti ſunt.

§. III.

In *dogmatibus ſcholaſticorum* hoc maxime obſeruandum, quod circa inutilia, futilia, merasque λογομαχίας fuerint occupati. Logicae & metaphyſicae maximum ſtatuerunt pretium. Hinc de praedicamentis, praedicabilibusue ad nauſeam vsque diſputant, quemadmodnm & de principio indiuiduationis, do radice futuritionis, de ſuppoſitalitate & perſonalitate & eiusmodi infinitis nugis

nugis valde fuere folliciti. Sic & phyficam fere totam in metaphyficam conuerterunt, fitne phyfica ars, an fcientia? deturne motus ad fubftantiam? fitne generatio motus nec ne? acriter difputantes. In ceteris Ariftotelem fecuti funt, certe fequi voluerunt.

§. IX.

In *morali* autem *doctrina*, cum Ariftoteles folus iis non fufficeret, ex Ariftotele, fcriptura facra iure ciuili & canonico, confufum quid, atque commixtum effecerunt, certis principiis non infiftentes, conclufionum autem & cafuum infinitam excogitantes multitudinem, in quibus foluendis & dilucidandis mirifice defudant. Plerumque Patres in fubfidium vocant, quos in hypothefi de quatuor virtutibus cardinalibus,& aliis capitibus fequuntur, Recentiores autem Moraliftae grauiffimos etiam errores de probabilismo, methodo dirigendae intentionis, & alios addiderunt.

§. X.

Fuerunt tamen & nonnulli inter eos, quod non diffitendum, arcanorum naturae peritiores, quam feculi, quo vixerunt, genius permittere videbatur. Inter hos *Rogerium Baconem* refero, atque *Albertum Magnum*, quorum ille Anglus gente anno circiter NCCLXXVIII. hic Germanus, epifcopus Ratifponenfis A. MCCLX. floruit,

vterque mirabilium operum per magiam naralem patrator, chemicarum quoque rerum peritissimus extitit. Magiae quoque suspicionem ideo vterque subiit, a qua tamen ab aliis liberantur.

CAP. VI
de
PHILOSOPHIA RECENTIORI.

Σύνοψις.

§. I.

ATque de *antiqua* quidem, *mediaque* philosophia, haec quae diximus suffi-

 ciant.

ciant. Ad *recentiorem* nunc accedimus. Renascentibus nimirum bonis literis longe alia quoque coepit esse philosophiae facies, viris doctis certatim scholasticae philosophiae iugum excutientibus: qui tamen non omnes vnam eandemque ingressi sunt viam. Quidam enim naeuos & barbariem saltem scholasticae philosophiae perstrinxerunt, de alia philosophia in eius locum substituenda, non solliciti: alii vnam ex veteribus sectis restaurandam sibi sumserunt: alii nouam prorsus philosophiam condere, operae duxerunt esse pretium.

§. II.

Ad primam classem plerique illorum fere referri possunt, qui in humanioribus literis resuscitandis, operam studiumque collocarunt. Licet enim haud pauci illorum certae sectae dederint nomen suum, in eo tamen consenserunt, idque egerunt magno conatu, vt scholasticorum barbariem profligarent. Sed praeceteris tamen suo velut iure huc referendi sunt, Io. Ludonicus Viues, Laurentius Valla. Marius Nizolius, Hadrianus Cardinalis & reliqui.

§. III.

Qui ad secundam classem referendi sunt, illi non vnius itidem sunt generis. Nonnulli enim *Platonem* iterum in scenam produxerunt, vt Bessarion Cardinalis, Marsilius Ficinus, Picus Mirandula vterque, Ioannes & Ioan-

Ioannes Franciſcus, Hermolaus Barbarus aliique. *Pythagoram* Io. Reuchlinus & Henricus Morus produxerunt in lucem. Alii tandem *Epicuraeam* reſtaurarunt philoſophiam, vt Petrus Gaſſendus, Bernierius, Charletonus, Thomas Hobbeſius, & corpuſcularis philoſophiae fere aſſertores. Iuſtus Lipſius & Caſpar Scioppius *Stoicam* philoſophiam illuſtrarunt potius, quam reſuſcitarunt, ille tamen ſubinde defendit etiam, & a nonnullis eius decretis haud prorſus alienus videtur.

§. IV.

Plurimi tamen reiecta ſcholaſtica philoſophia, *Ariſtotelem ipſum* ducem magiſtrumque elegerunt, magno ſtudio in ſcholas & academias eum reducentes. Atque Itali quidam hic maxime eminuerunt, vt Andreas Caeſalpinus, Caeſar Cremoninus, Petrus Victorius, Antonius Montecatinus, Cyriacus Strozza, Alexander & Franciſcus Piccolominaei, Iacobus Zabarella. In quorum nonnullis atheiſmum Ariſtotelicum, maximamque ſententiarum impietatem, viri docti obſeruarunt.

§. V.

In Germania licet in Ariſtotelem non aequior eſſet Martinus Lutherus, quam in ſcholaſticos, *Philippus* tamen *Melanchthon* pro Ariſtotele ſtetit, eiusque philoſophiam humanioribus quodammodo literis conſperſam & temperatam, facili & perſpicua metho-

thodo tradidit: nec tamen vbique Aristoteli ita adhaesit, vt non subinde ab eo discederet. Hanc philosophandi rationem cum multi sequerentur, extiterunt tamen alii, qui purum & incorruptum Aristotelem reducere, exemplo Italorum concitati, voluerunt. Atque inter hos γνησίως Aristotelicos eminent Cornelius Martini, Philippus Scherbius, Michael Piccartus, Ernestus Sonerus, Christ. Dreierus, Melchior Zeidlerus, Ioannes Zeisoldus, Hermannus Conringius, Ioannes a Felden, aliique.

§. VI.

Nec tamen omnibus ita placuit Aristoteles, vt ab eius decretis pendere consultum ducerent, hinc alii reiectis omnium gentilium philosophis, philosophiam veram ex scriptura sacra, cumprimis libris Mosaicis, petendam esse, asserebant. Hinc extiterunt, qui *Mosaicam & Christianam philosophiam* professi sunt, vt Libertus Fromondus, Caspar Mauritius, Ludouicus de Beaufort, Ioannes Crellius, Conradus Aslachus, Io. Amos Comenius, Io. Bayerus, Lambertus Danaeus, quibus ex recentioribus forte Thomas Burnetus, Dethleuus Cluuerus, Edmundus Dickinsonus, addi possunt. Verum cum plerique istorum aut iam alterius philosophiae placitis imbuti sint, aut proprias hypotheses secum afferant, & iisdem scripturam sacram & historiam Mosis accommodent,

modent, non tantum magnopere inter se dissentiunt, sed quo iure illorum philosophia aut Mosaica, aut Christiana, vocetur, apparet.

§. VII.

Ab his rursus distinguendi sunt, qui Kabbalistica Iudaeorum arcana rimati sunt, quorum plerique tamen cum Platonis aut Pythagorae placitis ea coniunxerunt, vt vterque Picus Mirandula, Ioannes Reuchlinus, Henricus Morus, quos supra iam laudauimus, quibus addendus Franciscus Georgius Venetus, Henricus Cornelius Agrippa, & reliqui.

§. VIII.

Suum porro ingenium secuti sunt alii, dum a scholasticis & Aristotele discesserunt. Equidem iam seculo XIV. *Raymundus Lullus* peculiarem excogitauit philosophiam, vel philosophandi potius methodum, ad sermonis magis foecunditatem, quam rerum ipsarum cognitionem comparatam: inter cuius sectatores a quibusdam Iordanus Brunus Nolanus refertur, Epicuraeis potius annumerandus, cum quibus mundorum asseruit multitudinem. Sed decimo sexto seculo longe maiori strepitu successionem ab Aristotele fecit Petrus Ramus.

§. IX.

Eodem equidem circiter tempore in Italia contra Aristotelem insurrexerunt *Franciscus*

Patri-

Patricius & *Bernardinus Telesius* : sed ille in perstringendo & vituperando Aristotele fere operam omnem consumsit, quod & *Sebastianus Basso* fecit, antiquorum promiscue placita illi praeferens : huius cum morte fere interciderunt molimina.

§. X.

Ad *Petrum Ramum* vt reuertamur, is ex eloquentia omnem philosophiae, praesertim logices, vsum metiens, huc omnes suos labores comparatos voluit, eumque in finem nonnulla in dialectica Aristotelis immutauit. Aegerrime rem istam tulerunt Peripatetici quidam, Petrus Galandius, Antonius Goueanus, Ioachimus Perionius, & Iacobus Carpentarius. Magno hinc feruore non tantum in Gallia, sed & in Germaniae academiis de nugis atque ineptiis disputatum est, eminuitque inter Rami aduersarios Cornelius Martini.

§ XI.

A Rami instituto cum non multum discreparet philosophia Philippi Melanchthonis huius sectatores haud difficulter in partes Rami concesserunt. Fuerunt tamen & alii, qui aut Melanchthonem cum Ramo, aut Ramum cum Aristotele redigere iterum in concordiam annisi sunt, quos inter eminet *Bartholomaeus Keckermannus*.

§. XII.

Sed vt ad logicas subtilitates haec spectabant,

ctabant, ita in tota philosophia reformationem quandam molitus est Hieronymus Cardanus, qui itidem seculo XVI. floruit. Vir fuit ingenio plane singulari, atque inter medicos minime vulgares referendus. In philosophando secretiora & Kabbalistica sectatur, spiritibus mundum complens, quibus similis euadat, cuius animus per philosophiam fuerit purgatus. Hostem acerrimum expertus est Iulium Caesarem Scaligerum.

§. XIII.

Seculo decimo septimo ineunte noua lux philosophiae, praesertim in scientia naturali, orta est. Exemplum omnibus praeiuit *Franciscus Baco de Verulamio*, qui vt missis abstractis illis & otiosis speculationibus, ad particularia descenderent, experimentaque instituendo, naturam rerum accuratius contemplarentur, omnibus auctor fuit. Huius ductum cum multi sequerentur, dici non potest, quanta ad accuratiorem philophiam facta sit accessio.

§. XIV.

Eum insecutus est *Thomas Campanella*, vir magni ingenii, sed abstractis adhuc speculationibus multum insistens, qui in Italia philosophiam reformare magno animo instituit, Bernardi Telesii cumprimis exemplo concitatus, quem & ab interitu velut vindicauit. Hic sensum rebus, omnibus tribuit haud

haud obſcure in illorum propendens partes, qui animam mundi, ſpiritumque huius vniuerſi, aſſerunt.

§. XV.

Eodem tempore *Galilaeus a Galilaeis* mathematicis inuentis clarus, in Italia Copernici de motu telluris ſententiam reuocauit & exornauit, ſolares quoque maculas detexit, materiamque adeo vberrimam inuentis aſtronomicis & mathematicis contulit, ex qua deinceps ab aliis nouum velut philoſophiae aedificium conſtrueretur. Id quod & de *Guilielmo Haruaeo*, nobili circulationis ſanguinis inuentore, aliisque dicendum eſt.

§. XVI.

Dum ita in Anglia atque Italia reſtaurandae & perficiendae philoſophiae naturali incumbitur, in Germania & quidem Wittebergae *Daniel Sennertus* manum eidem operi admouit. Chemicam enim artem cum medica coniunxit, hoſtem ideo acerrimum expertus Ioannem Freitagium, Medicum Gröningenſem, qui contra ſectam Sennerto-Paracelſicam ſtrenue declamauit. Nota cumprimis eius ſententia, quod ſeminibus omnibus inſit anima, quae cum iis propagetur, & corpus denique organaque ipſa ſibi efformet.

§. XVII.

Sennertum ſecutus eſt & ſtrenue defendit *Io. Sperlingius*, cui, qui accuratiores Ariſtote-

ristotelici videri volebant, se acriter opposuerunt. cumprimis Io. Zeisoldus. Et Sperlingius quidem commenta Aristotelico-scholastica, de materia prima, de priuatione, ceu tertio corporum naturalium principio, de productione formae ex potentia materiae, & his similia, acriter exagitauit: cumprimis autem de origine animae humanae disputatum, Sperlingio quidem & asseclis eius asserentibus, propagari eam per traducem, Aristotelicis creationem eius defendentibus.

§. XVIII.

Haec vero vt non diu admodum durarunt, ita contra gens *chemicorum*, quorum hac maxime aetate magna coepit esse celebritas, sectas omnes, & diuturnitate & amplitudine, superauit. Sunt qui originem eius ab Hermete quodam Aegyptio accersunt, ipsumque Mosen eius mysteriis imbutum fuisse contendunt. Quod vt de peritia metalla soluendi concedi haud difficulter potest, ita post Constantini M. tempora extiterunt demum, qui transmutatoriae quoque artis notitiam, inter ipsos Graecos profiterentur, vt Zosimus Panopolites, Synesius, Olympiodorus Alexandrius, Theoprastus iunior, Hierotheus, Archelaus, aliique.

§. XIX.

Ad Arabes hinc huius artis pertransiit notitia, a quibus medio aeuo eam acceperunt

 Euro-

Europaei, maximeque in ea excelluerunt Rogerius Baco, Albertus M, Arnoldus Villanouanus, Raymundus Lullius, Ioannes de Rupe-ſciſſa. Sed reſtaurauit hanc chemicorum ſectam, nouumque velut ſplendorem ei conciliauit *Philippus Theophraſtus Paracelſus ab Hohenheim*, ceteroquin *Bombaſtus* dictus, gente vel Sueuus vel Heluetius, profeſſione Medicus, qui ſeculo decimo ſexto paulo ante dimidium eius floruit. Enimuero hic chemicorum medicamentorum efficacia miranda perpetrans, multorum quidem odium incurrit, ſed multis etiam exemplum ad chemica ſtudia accuratius tractanda, praeiuit: vnde ita inualuit haec ſecta, vt hodie fere medicus nemo ſit. qui idem non ſit chemicus.

§. XX.

Atque chemicorum quidem quae ſint principia conſtat, ex ſale enim, ſulphure atque mercurio, cuncta corpora eſſe compoſita contendunt. Sed Theophraſtus Kabbaliſtica quaedam arcana, cum aſtrologorum decretis, & magia naturali coniungens, nouum prorſus excogitauit philoſophiae genus, quod *myſticum* & *theoſophicum* appellitare ſolent. Qua quidem in re multos ſectatores habuit. Namque vt nihil nunc de Fratribus Roſae crucianis dicam, qui Paracelſum maxime ſectae ſuae auctorem venerabantur, emendatioremque humani generis

ſta-

ſtatum, praeſertim qua naturalem ſcientiam, moliebantur, quos inter ſuo iure eminet Robertus ille Fluddus, ſeu a Fluctibus: Valentinus quoque Weigelius cum ſuis ſectatoribus, itemque Teutonicus ille philoſophus Iacobus Böhmius, cum Quirino Kuhlmanno, ceterisque ſuis diſcipulis, omnino ad hanc philoſophorum claſſem referendi ſunt.

§. XXI.

Sed cumprimis *Io. Baptiſta van Helmont*, cum filio *Franciſco Mercurio* ad hanc claſſem pertinent, vterque arcanorum naturae periti ſſimus. Ille philoſophum per ignem ſe vocando, quanti chemiam faceret, ſatis indicauit, Theophraſtum Paracelſum plurimi fecit, ſed ſingulares quoque ipſe opiniones fouit. Namque rerum omnium principium aquam ſtatuit, & mentis inuolucrum quoddam, animam ſcilicet caducam & ſenſitiuam a lapſu primorum parentum accerſiuit. Franciſcus Mercurius eandem fere ſecretiorem philoſophandi rationem ſecutus eſt, & Pythagoraeam quoque metempſychoſin reuocauit. Denique & *Petrus Poiret* Myſticis hiſce philoſophis addendus eſt, qui vt Trinitatis clariſſimam imaginem in anima hominis quaerit, ita non aliam ad ſapientiam viam, quam diuinam illuminationem agnoſcit.

§. XXII.

Difficile equidem fuerit *ſyſtema* aliquod *myſticae* & *theoſophicae philoſophiae* exhibere, cum non in omnibus inter ſe conſentiant, ſed quisque fere eorum ſingulares quasdam foueat opiniones: praecipua tamen eius capita, in quibus, ſi non omnes, ſaltem plerique conſentiunt, huc ni fallor, redibunt: in methodo philoſophandi incipiendum a Deo & deſcendendum ad creaturas: adeoque rite philoſophaturo poenitentia potius & cupiditatum coërcitione opus eſſe, quam organo aliquo Ariſtotelico: in Deo enim res omnes quam accuratiſſime cognoſci: quemadmodum etiam ex eo omnia effluxerint, & in illum rurſus ſint reditura: impreſſiſſe Deum rebus omnibus ſuam imaginem, hinc vt rerum omnium natura in Deo, ita & Dei eſſentiam in rebus creatis, praeſertim homine, conſpici poſſe.

§. XXIII.

Porro ſi quis a Deo nexum, rerumque omnium analogiam, quae inter creatorem & res creatas intercedit, cognoſcat, ei vires occultas omnium rerum patere, & hanc eſſe *magiam naturalem*: patere ei cumprimis mirabilem aſtrorum efficaciam, & in haec inferiora influxum, vnde *verae aſtrologiae* peritus euadat: aſtris autem cum admirabili harmonia metalla reſpondeant, ſcire eum genuinum ſemen metallorum, quod ab aſtris

aſtris proueniat, excipere, aut ex aliis corporibus extrahere : eo ſemine non tantum metalla viliora poſſe *mutari* in aurum, ſed praeparari quoque poſſe *vniuerſale medicamentum*, quod pellendis morbis omnibus, & vitae quam longisſime prorogandae, inſeruiat : ineſſe quoque huic mundo *ſpiritum architectum* atque *archaeum* credunt, eorum operum naturalium, quorum ratio reddi nequit, patratorem: atque hunc corpora & efformare & conſeruare quam diu poſſit, & certa ſigna & characteres (ſignaturas vocant) imprimere, quas qui intelligat, is ſtatim quoque vires eorum & facultates cognoſcat.

§. XXIV.

Idem porro hominem ex *tribus* compoſitum *partibus* docent: ex quibus praecipua, diuinae ſcilicet eſſentiae particula corporis mole, ſidereique ſeu auralis ſpiritus viribus, velut captiua teneatur: quod ſi corpori obediat homo, in *brutali* eum verſari *ſtatu*; emergere eum ad *humanitatem*, ſi aſtralis ſpiritus imperium accipiat: *perfectum* fieri, ſi diuinae eſſentiae particulae iam liberatae omnia ſubiiciantur: mala omnia, quae homines premunt, ex eo oriri, quod corpori & aſtrali ſpiritui obediant; aſt feliciora imminere tempora, quibus puriori menti locum libertatemque ſint conceſſuri, & tunc cum perenni tranquillitate ſummam quoque ar-

tium, atque ſcientiarum perfectionem, eſſe expectandam.

§. XXV.

Reſtat praecipuus philoſophiae reſtaurator *Renatus Carteſius.* Natus is eſt A. M. D. XCVI. die vltimo Martii, Hagae Turonum, obiit Holmiae, eo euocatus a Chriſtina Sueciae Regina, A. M. DC. L. die decimo Februarii. Ad literarum ſtudia cum tandem ſerio animum adieciſſet, nullibi fere inuenit, quod animo ſciendi cupido, & certa ſectanti, ſatisfaceret. Quaedam ſupra humanam induſtriam poſita, a natura ſaltem concedi exiſtimabat, reliqua aut ſua natura, aut hominum culpa incerta, ideo & obſcura eſſe, vt ingenuus ab iis merito abhorreret animus. Tandem philoſophiam cum mechanicorum operibus contendens, in eam ingreſſus eſt ſententiam, nihil obſtare, quo minus illa ad horum regulas certiſſimas, & euidentiſſimas, componeretur. Atque tantum opus, quod animo conceperat, vt ad finem perduceret, eiectis per dubitationem omnibus opinionibus, quas hactenus imbiberat, nouum plane ex ipſis fundamentis rite poſitis, extruere philoſophiae aedificium ſecum conſtituit.

§. XXVI.

Statim autem ac noua illa philoſophandi ratio innoteſceret, plures nactus eſt Carteſius & *diſcipulos* & *aduerſarios.* Inter illos eminent

minent Henricus de Roy, Daniel Lipſtorpius, Adrianus Heerebord, Ludouicus de la Forge, Ioannes Claubergius, Antonius le Grand, Tobias Andreae. Inter hos celebriores ſunt Gisbertus Voëtius, Martinus Schoockius, Iacobus Reuius, Cyriacus Lentulus, Ioannes Schulerus, qui cum Petro Gaſſendo modeſte admodum, vt philoſophiae & veritatis cultorem decet, in hoc certamine ſe gesſit. His addi Petrus Poiretus poteſt, qui acriter contra Carteſium diſputat, & Petrus Daniel Huetius, qui eruditam in eum ſtrinxit cenſuram, cui Ioannes Eberhardus Schwelingius, Andreas Petermannus, & Ioannes Schotanus ſe oppoſuerunt. Hodie pauci admodum reperiuntur, qui in omnibus Carteſium ſequantur, ſicuti & pauci inter eruditos ſunt, qui non quaedam eius placita adprobent.

§. XXVII.

Inſigniora *philoſophiae eius* capita ſunt: de omnibus eſſe dubitandum, vt veritatem rite inueſtigemus: tantam enim eſſe praeiudiciorum vim, vt, niſi iis per dubitationem eiectis, mens veritatis perſpiciendae non ſit capax: nec ſenſibus eſſe fidendum, quippe qui ſaepiſſime nos fallant, contra quae mente percipimus, ea demum nos percipere, vt adeo clara & euidens mentis perceptio certiſſimum ſit veritatis criterium: atque hoc ordine ſi philoſophari incipiamus, primum

atque certiſſimum, quod nobis occurrat, principium hoc eſſe: ego cogito, ergo ſum: Deum autem eiusque exiſtentiam ex idea eius perfectiſſima, nobis innata, quam certiſſime cognoſci.

§. XXVIII.

Naturalis doctrinae iuxta Carteſium haec fere praecipua ſunt capita: eſſentiam materiae conſiſtere in extenſione: eſſentiam mentis omniumque ſpirituum in cogitatione: triplicis generis materiam tria conſtituere elementa, ex quibus omnium corporum ſtamina componantur: formas ſubſtantiales figmenta eſſe, cum ex materiae diſpoſitione, figura, motu, iuxta leges mechanicas cuncta rite deriuari queant: atque hanc materiam in infinitum extenſam, in ſoles innumeros coaluiſſe, qui vorticibus ſuis innatent, eosque ſecum rapiant: ex ſolibus iſtis maculis obductis planetas gigni, ex quorum numero & tellus noſtra ſit, quae circa ſolem ſuum moueatur: non tantum plantas & metalla, ceteraque corporum genera, quae in tellure noſtra conſpiciantur, machinas eſſe mechanica ratione conſtructas, ſed de animalibus omnibus idem eſſe cenſendum, excepto ſolo homine, in quo mens accedat.

§. XXIX.

Moralis doctrinae, quae ex placitis Carteſii colligitur, ſumma huc redit: ſummum homi-

hominis bonum consistere in recta facultatum mentis, praesertim voluntatis vsu, hoc est, vt firmum & constans propositum habeat, id semper agendi, quod optimum esse censuerit: virtutem itaque consistere etiam in eo mentis instituto ac vigore, quoad ea quae bona esse credimus, facienda ferimur: adfectus qui virtuti aduersarij videntur, esse motus quosdam corporeos, quibus mens, speciatim intellectus, adficiatur: dicendosque ideo esse *passiones mentis*: adeoque quae de pugna rationis & appetitus sensitiui dicuntur, de mentis & corporeorum motuum lucta esse intelligenda: esse porro omnes affectus indifferentes, virtutisque opus esse, vt ad bonum vsum dirigantur: huc autem maxime conducere *generositatem*, qua inductus homo nihil admittat, quod dignitate ista & praestantia, qua supra bruta eminet, indignum sit.

§. XXX.

Fuerunt quoque nonnulli ex sectatoribus Cartesii, qui eius principiis insistentes vlterius progressi sunt, & ad profana ac impia, philosophia sua sunt abusi, quae tamen ipsi Cartesio non sunt imputanda. Namque vt nunc nihil dicam de scripturae interpretatione ad rationis ductum instituenda, de qua magnis animorum motibus fuit disputatum, nec de illorum instituto, qui in Belgio sub Cartesianorum nomine traducebant,

quos inuiſos facere volebant, conſtat *Benedictum Spinozam* & *Balthaſarum Beckerum*, Carteſianae philoſophiae ceteroquin addictos fuiſſe: quorum ille, ſtolido & impio errore, non alium quam mundum ipſum agnouit Deum; hic autem non concipiens, quo pacto ſubſtantia cogitans agere in corpora poſſit, omnium ſpirituum operationes negauit.

§. XXXI.

Ceterum iſti quos hactenus recenſuimus aut in omnibus philoſophiae partibus, aut in naturali potiſſimum philoſophia, nouum quid moliti ſunt. Fuerunt autem, qui in morali & ciuili doctrina idem tentarent. De *Nicolao Machiauello*, qui ſub initium ſeculi XVI. floruit, nihil nunc dicam, licet multi *ſectam* quandam *Machiauelliſticam* loquantur. Namque & nihil noui docuit, &, ſi dicendum quod res eſt, maximum eius crimen fuit, quod docuerit, quae alii quotidie faciunt.

§. XXXII.

Vt autem Machiauellus abſolutae principum poteſtati nimium fauet, ita extitere alii, qui in imperantium auctoritatem fuere iniurii, arctioribus eorum poteſtatem, quam decebat, limitibus conſtringentes. Hos *Monarchomachos* dicere moris eſt, quos inter Stephanum illum Iunium Brutum (ſub quo nomine quis lateat, incertum,) Ioannem Miltonum, Ioannem Althuſium, Franciſcum Hottomanum, aliosque quam plu-

rimos

rimos referre ſolent. Num omnes iure? dubito.

§. XXXIII.

Machiauelli ſub alio ſchemate philoſophiam iterum in ſcenam produxit, *Thomas Hobbeſius*. Is namque ex ſtatu, quem animo concepit, hominum naturali, eoque bellico omnium in omnes, ciuitatis eiusmodi ſtructuram delineauit, per quam non modo vita & fortunae, ſed tota quoque religio ciuium, in arbitrio poteſtateque principis poſita eſſet. Sectatores apertos, ſi a Lamberto Velthuyſio diſceſſeris, vix nactus eſt, hoſtes autem & cenſores quamplurimos, vt Richardum Cumberlandium, Gisbertum Coquium, & reliquos.

§. XXXIV.

Meliori conſilio, ſed & feliciori ſucceſſu, iam ante Hobbeſium iuris naturalis diſciplinam reſtaurauit *Hugo Grotius*, qui remota procul maxima iuris ciuilis, canonici, diuini confuſione, quae hactenus vbique regnauerat, nec vnius Ariſtotelis placitis totum moralis doctrinae ambitum abſolui credens, naturam contra hominis accuratius contemplans, ex ſocialitate, non gentium modo erga gentes, ſed hominum quoque ſingulorum erga homines, officia accurate & eleganter explicauit.

§. XXXV.

Grotium ſecutus eſt, ſed ita vt ab eo quandoque

doque diſcedere non duceret ſibi religioni, Hobbeſiique praeclare & recte dicta aſſumeret, *Samuel Puffendorſius*: cui cum alii ſe opponerent, Hobbeſianiſmum & neſcio quos errores exprobrantes, factum eſt, vt maiori longe animorum contentione, feruentiorique ſtudio in variis Germaniae academiis iuris naturalis diſciplina tractaretur, plerisque circa vniuerſalia haerentibus, paucis deſcendentibus ad ſpecialia, paucisſimis noui quid adferentibus, aut facientibus quod operae eſſet pretium.

§. XXXXI.

Haec philoſophiae fata praecipua fuerunt in Europa. Reliquis orbis partibus, cumprimis Aſiae, quae olim omnis culturae, omnisque elegantiae ſedes fuit, denſa caligo barbariesque ſumma incumbit. Niſi quod apud Indos reliquiae quaedam priſcae philoſophiae, ſi nonnullis credimus, reperiantur, & Sinenſes ſapientiae ſibi gloriam prae reliquis omnibus orbis gentibus vindicent. Et hi quidem Confucium ſuum (*cum fu cu*) philoſophorum principem celebrant, qui, vt nonnulli autumant, anno DLI. ante Chriſtum natum in lucem editus fuit, ſapientiaeque ſtudiis ita ſe dedit, vt non tantum grauisſimos magiſtratus, magna cum virtutis gloria gereret, ſed quam ſibi comparauerat ſapientiam, ad alios quoque transmitteret. Diſcipulos enim eum numeraſſe 3000. ex quibus quin-

quingenti extiterint, qui variis in regnis magiſtratus geſſerint, duo autem & ſeptuaginta prae ceteris eminuerint. Tanta autem hodienum apud omnes eius eſt veneratio, vt ſolenni cultu velut Deum eum proſequantur, nec Chriſtianae religionis grauius vllum impedimentum ſit, quam quod ab illo cultu abſtrahi nequeant; licet alii cum chriſtiana religione eum bene conſiſtere poſſe, ſibi perſuadeant.

§. XXXVII.

Vt autem matheſeos ſtudio plerumque Sinenſes delectantur, ita reliqua philoſophiae illorum capita ad moralis & ciuilis doctrinae praecepta redeunt, non ſpernenda ea quidem, ſed apud nos quoque vbique obuia, vt ad ea addiſcenda, nemo Sinam petere debeat. De rebus naturalibus & diuinis ita philoſophantur, vt quidam obſeruant, vt prope ab atheiſmo & Spinoziſmo abeſſe credantur haud immerito. Nullum enim principium immateriale admittunt, ſed ipſum coelum materiale, quod *Xangti* vocant, eiusque partem ſubtiliſſimam, quam *Li* vel *Tackie* appellitant, pro cauſa efficiente rerum omnium venditant.

§. XXXVIII.

Et ſane conſtat ex illorum annalibus, iam anno quinto & ſeptuageſimo poſt Chriſtum natum ortam eſſe philoſophorum ſectam *Fae Kiae* dictam, cuius auctor *Xe Kia* atheiſmum cir-

circa finem vitae aperte fuerit professus, contendens extra vacuum & inane primum, nihil esse quod quaeratur, nihil in quo collocentur spes nostrae. Hinc & nata est doctrinae in *exteriorem* & *interiorem* apud eos distinctio.

§. XXXIX.

Exterioris doctrinae haec summa est: boni & mali, praui rectique discrimen dari: adeoque & praemium & poenam, & sedes huic & illi destinatas: beatitudinem triginta duabus figuris & octoginta qualitatibus obtineri: ipsum *Fae* siue *Xaca* numen esse, & saluatorem mortalium: horum quippe causa, quod aberrantes a via salutis misereretur, natum esse: horum crimina per ipsum expiari, quibus expiatos salutem a morte consequi, & in altero mundo felicius renasci: quinque dari praecepta, primum ne rei viuenti dematur vita; secundum, vt abstineatur furto; tertium, flagitio & turpitudine; quartum, mendacio; quintum, vino.

§. XL.

Interioris vero *doctrinae* summa huc redit: *cum biu*, id est, vacuum & inane principium esse, finemque rerum omnium, ex hoc primos humani generis parentes originem duxisse, in hoc, vbi viuere desierunt, reuersos esse, neque aliam totius generis esse conditionem: omnia quaecunque extant,

tant, vita, senſu, mente, praedita, quamuis inter ſe vſu & figura differant, intrinſice tamen vnum quid idemque eſſe, quippe a principio ſuo indiſtincta. Hoc principium cum prorſus admirandum quid ſit, purum, limpidum, ſubtile, infinitum, maximaque perfectione praeditum: negant tamen corde, virtute, mente, ſapientia vlla inſtructum eſſe: imo hoc eſſe maxime proprium eſſentiae ipſius, vt nihil agitet, nihil intelligat, appetat nihil. Viro ſapienti itaque huc enitendum eſſe, vt principio ſuo quam ſimillimus ſit, affectus omnes humanos domet, & inſtar ecſtatici abſorptus altiſſima contemplatione, ſine vllo prorſus vſu ac ratiocinio intellectus, diuina illa quiete, qua nihil ſit beatius, perfruatur. Spinoziſmum in his nemo non agnoſcit; quem & nonnulli in moderna Indorum philoſophia, deprehendere ſibi viſi ſunt.

§. XLI.

Atque iſti quidem ſunt praecipui, quos antiquitas tulit, quosue recentior aetas vidit, ſapientiae magiſtri. Quos inter, licet numero multos, cum nemo tamen inueniatur, in cuius caſtris ſemper militet veritas, verae philoſophiae cultoris officium eſt, non vnius in verba iurare, ſed probare omnia, vt quod melius eſt retineat.

§. XLII.

§. XLII.

Oritur hinc *eclectica philoſophandi ratio*,, ſola ſapienti viro digna, quam cum Potamon ille Alexandrinus maxime probaret, dicta quoque eſt *Potamonica*. Hanc cordatiſſimus quisque ſectatus eſt, & etiamnum ſectatur, imo omnes ſectarum conditores fuerunt eclectici. Namque ſeligentes ex aliorum ſententiis, quas optimas duxerunt, easque inter ſe colligantes, nouum philoſophiae conſtituerunt corpus, quod ſi quidam in omnibus amplectantur, ſectae hinc oriuntur. Sic Socrates, Plato, Pythagoras, Ariſtoteles, Zeno, Carteſius, Grotius, ceterique recte pro eclecticis habentur.

§. XLIII.

Eclectici autem nomine tituloque is demum dignus eſt, qui ex rerum ipſarum contemplatione principia accurate ſibi format, ad quorum normam deinde eligat ea omnia, quae apud alios legit, aſſumens quae cum iſtis principiis conueniunt, quae cum illis conciliari nequeunt, reſpuens. Quod ſi probe obſeruetur, quaecunque contra eclecticam philoſophiam a ſectariis afferri ſolent, ſua ſponte corruunt.

§. XLIV.

Eclectici itaque non ſunt, qui alterius principiis ſtricte inhaerentes, ſaltem in quibusdam concluſionibus ab iis diſſentiunt;

unt; aut qui multa ſine ordine corradunt, parum ſolliciti, quo pacto in iuſtum aliquod & apte cohaerens ſyſtema ea coaleſcant: multominus qui diſſentientes philoſophorum opiniones, praepoſtero concordiae ſtudio inter ſe conciliare annititur.

§. XLV.

Atque *conciliatores* quidem iſti *Syncretiſtae* quoque *philoſophi* appellantur. Quorum varia tamen itidem ſunt genera. Alii cum ſcriptura ſacra conciliare gentilium philoſophos, Platonem, Ariſtotelem, Stoicos, Epicuraeos, conati ſunt, ſicut nec Carteſio defuerunt, qui hoc officium praeſtarent, hodieque paſſim in eo ſunt eruditi, vt Moſis phyſiologiam cum Carteſii ſyſtemate conſentire doceant: alii philoſophos inter ſe, quantumuis maxime ſibi inuicem repugnantes, redigere tamen ſecum in concordiam allaborarunt.

§. XLVI.

Namque *Platonem* cum *Ariſtotele* conciliare iam tempore Ciceronis voluit Antiochus Aſcalonita, poſt Chriſtum natum Porphyrius, Plotinus, Simplicius, recentiori aetate Bernhardus Carnotenſis, Io. Picus Mirandula, Paulus Scalichius. Rurſus nec defuerunt qui quatuor praecipuas Graecorum ſectas, *Platonicam, Ariſtotelicam, Epicuraeam* & *Stoicam* in concordiam

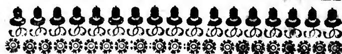
ſe reducturos ſperarunt: ſicut alii de *Hippocrate, Galeno* & *Ariſtotele* cum *Chemicis* conciliando fuere ſolliciti. Quorum omnium vt inanis fuit opera, ita eclecticae philoſophiae, quam hic commendamus, & cuius commodo tota haec commentatio deſtinata fuit, longe alia eſt ratio, vt ex dictis abunde patet.

PHI-

PHILOSOPHIAE INSTRUMENTALIS
PARS PRIMA

DE RATIONE INVENIENDI VERUM.

CAP. I.
de
INTELLECTV HVMANO EIVSQVE OPERATIONIBVS ET FACVLTATIBVS.

Σύνοψις.

§. I.

PRima pars philoſophiae inſtrumentalis, quam Logicam dicere moris eſt, intellectus vitiis medetur, eumque aptum reddit, ad veritatem inueſtigandam & inueniendam.

§. II.

Ad veritatis itaque, non inueſtigationem modo, ſed *inuentionem* etiam eſt comparata: & in eo finis eius conſiſtit. Ex veritatis autem cognitione cum vera quoque reſultet *eruditio*, non errant, qui Logicam pro inſtrumento verae ſolidaeque eruditionis habent.

§. III.

§. III.

Hic finis non rectius obtinetur, quam si vitia, quibus intellectus laborat, tollantur. Intellectus vitium est, quod veritatem non cognoscamus, vt oculorum, quando non recte videmus. Ergo hoc saltem requiritur, vt ab istis vitiis repurgetur intellectus, tum cetera sua sponte sequentur, modo hominum non superent vires.

§. IV.

Intellectus ergo cum Logicam praecipue occupet, huius quoque natura indolesque, facultates item & operationes, considerandae sunt, vt de morbis, sanitate, remediisque statui deinceps eo rectius queat.

§. V.

Qui accuratius ad se ipsum attendit, facile deprehendit, mentem quae nostrum inhabitat corpus, non tantum appetere multa & auersari, sed multa quoque cognoscere, nec vna ratione in eo cognoscendi actu versari. Hinc praeter voluntatem, cognoscendi quoque vim seu *intellectum*, omnes in ea agnoscunt atque fatentur.

§. VI.

Istam cognitionem generatim *cogitationis* voce exprimere nonnulli solent, cuius, vt dixi, non vna est ratio, vnusque modus. Interdum enim simpliciter rem apprehendimus, imagine quadam menti nostrae obuersante, quam *ideam* dicere moris est: quan-

doque duas ideas inter se comparamus, componentes eas aut seiungentes, quod & *iudicare* dicimus: interdum & tertiam assumimus, vt priorum euidentior euadat comparatio, id quod *ratiocinationem* appellamus.

§. VII.

Atque vt de simplici apprehensione primo dicamus, per *ideam* non modo perceptionem rerum extra nos positarum, sed etiam eorum omnium, quae in mente nostra peraguntur, intelligimus. Id modo obseruandum, eas perceptiones, quae cum dolore & voluptate coniunctae sunt, rectius forte ad voluntatem referri: licet harum perceptionum repraesentationes, omnino ad intellectum referendae sint.

§. VIII.

De origine idearum, quicquid etiam philosophi disputent, nihil certi affirmari potest. Hoc certum exploratumque est, quicquid menti nostrae obuersatur, id ei se offerre post perceptionem sensuum, aut meditationem mentis, seu hae causae idearum, seu tantum occasiones sint.

§. IX.

Magna autem vt cogitationum omnium, ita speciatim idearum est varietas. Hinc ad praecipua eas reuocare capita, iuuabit. Aliae itaque sunt *simplices*, aliae *compositae*. Simplices sunt, in quibus plura ne mente quidem distinguere possumus: contra, quae

ex

ex multis simplicibus constant, compositae vocari solent. Vtrarumque in veritatis inuestigatione habenda est ratio.

§. X.

Si secundum primarias rerum, quas repraesentant, circumstantias considerentur, aliae erunt ideae *substantiarum*, aliae *modorum*, aliae *relationum*. In substantiis nihil nisi modos cognoscimus, vnde, quid substantia sit, explicari nequit. Nec enim qui de substantiis loquuntur, aliud quid innuunt, quam id, in quo varios modos, variaque accidentia, coniuncta inter se, & colligata vident. Abstracte ergo si substantia consideratur, vocari potest, ens per se subsistens.

§. XI.

Ad modos quod attinet, cum non vna ratione isti inter se coniungantur, diuersas idearum compositarum inde resultare species, necesse est. Interdum enim modi *eiusdem*, interdum *diuersae speciei* inter se colligati sunt: quidam *interni* sunt, quidam *externi*, quandoque & res, quae substantia est, alio respectu modus dicitur. Ad substantias etiam quod attinet, alia est idea *vnius*, alia plurium substantiarum, siue naturali, siue morali vinculo, inter se connectantur.

§. XII.

Addendum & hoc, in his substantiarum & modorum ideis interdum archetypa re-

ſpondere ipſis ideis: quod ſi vero ideas nobis formemus, quarum nullum vllibi extat exemplar, *entia rationis* vocantur.

§. XIII.

Relationes nihil aliud ſunt quam denominationes externae, quae ſubſtantiae nihil quidem addunt, aliquo tamen eius modo nituntur. Per has itaque res ita conſideratur, vt referatur ad aliam: cumque nulla idea ſit, quae non aliqua ſui proprietate nos ad conſiderationem alius ideae deducat, patet nullam ideam eſſe, quae non certo modo relationis alicuius poſſit eſſe fundamentum. Vnde facile colligitur, innumeras eſſe poſſe relationes, cum & ſubſtantiae omnes, & modi, praebere eis fundamentum queant, ne dicam relationum poſſe eſſe relationes.

§. XIV.

Id cumprimis obſeruandum, multas ideas pro abſolutis haberi, quae tamen relatiuae ſunt. Qua in re magna adhibenda eſt cautio: idque eo magis, quod in relationibus vna idea, quae notior eſt, & fundamenti, imo menſurae velut vicem ſuſtinet, non vno apud omnes modo comparata ſit. Cumque hisce relationibus iudicia noſtra innitantur, ratio intelligitur, cur tanta iudiciorum ſit diuerſitas, vt magnum quis iudicet, quod alter paruum vocat, graue, quod leue videtur alteri.

§. XV.

§. XV.

Intercedit & hoc inter ideas discrimen, quod aliae sine mentis nostrae opera, vel inuitis nobis obuersantur: aliae mentis nostrae opera producuntur. Triplici autem potissimum ratione mens nostra nouas ideas producit, *compositione, diuisione* & *abstractione*.

§. XVI.

Per abstractionem oriuntur ideae uniuersales, a quibus omnino particulares & indiuiduales differunt. Etenim si nosmetipsos vel res alias singulares nobis obuersantes consideremus, vocatur *idea indiuidui*. Si vero omissis, quae mihi aut rei mihi obuersanti singularia sunt, considerem, quae mihi cum aliis quibusdam hominibus, aut rei isti cum aliis quibusdam eiusdem naturae sunt communia, vocatur *idea particularis*. Si denique considerem, quae mihi cum omnibus hominibus, aut rei isti cum rebus omnibus eiusdem naturae sunt communia, appellatur *idea vniuersalis*.

§. XVII.

Atque hinc quo pacto decantata ista quinque *vniuersalia* oriantur, facile intelligitur. Idea enim rei vniuersalis, quae alias ideas vniuersales complectitur, *genus* dicitur, *species* contra, si alii ideae vniuersali subsit. Idea modi praecipui, qui ad ipsam etiam essentiam pertinere creditur, *differentia*

tia vocarur: *proprium* autem dicitur, ſi modus ad eſſentiam quidem, aſt non primario, pertinet. Quod ſi quodammodo ſeparari modus queat, eius idea *accidens* vocatur. Atque tanta quidem cogitationum varietas ex prima intellectus operatione oritur.

§. XVIII.

Altera intellectus operatio vocari ſolet *iudicium*. Hoc vero duplici ratione conſiderari poteſt, quatenus mente continetur, & prout verbis exprimitur. Priori modo ſpectatum ad hunc locum pertinet, eſtque nihil aliud, quam duarum idearum comparatio, relationisque, quae inter eas intercedit, perceptio.

§. XIX.

Atque in ea quidem relationis perceptione mens adquieſcit: imo ſi res ad ſummam claritatem ac perſpicuitatem fuerit deducta, naturali fere inclinatione, vt in ea adquieſcat, fertur. Saepius tamen etiam, quae noſtra eſt imbecillitas, relatione iſta non clara ſatis percepta, adquieſcit. Sed hac de re ſuo loco.

§. XX.

Si iudicium mentis verbis exprimatur, vocatur *propoſitio* vel *enunciatio*. In qua cum ſemper aliquid negetur aut affirmetur, neceſſe eſt, duabus eam conſtare partibus, quarum vna, de qua aliquid affirmatur

vel

vel negatur, *fubiecti*, altera *praedicati* nomine venit.

§. XXI.

In affirmatiuis per copulam haec inter fe coniunguntur, in negatiuis copulae negatio, efficit, vt intelligamus, feparandas feiungendasqne a fe inuicem has ideas effe. Latitat autem faepe copula, copulaeque negatio, in ipfo verbo, quodcum & fubiectum haud raro complectatur, mirum non eft, vno interdum verbo integrum iudicium exprimi. Quod autem ad *non enunciatiuas propofitiones* attinet, eas per ellipfin recte nonnulli explicant.

§. XXII.

Differunt autem iudicia non modo ratione affirmationis aut negationis, feu vt vulgo loqui folent, *qualitatis*, fed & ratione *quantitatis*. Cum fubiectum vniuerfale eft, & in tota fua latitudine fumitur, *vniuerfalis* inde oritur propofitio: *particularis*, fi non ad omnia fed ad quaedam faltem indiuidua aut inferiora fe extendit: quod fi vero de ipfo indiuiduo iudicetur, *fingularis* audit illa propofitio. In fingularibus & vniuerfalibus fubiectum in tota fua latitudine fumitur; adeoque hactenus conueniunt.

§. XXIII.

Si iudicium mentis fpectes, quae propofitio fit vniuerfalis, quae particularis, quae negatiua, quae affirmatiua, ex re ipfa facile intel-

intelligitur: si quae autem difficultas sese offerat, ea ex verbis, quibus conceptus nostros alligare consueuimus, modoque loquendi, non aliorum modo iudiciis, ne facile intelligantur, caliginem offundente, sed nostra quoque haud raro impediente, oritur. Sic & prauae consuetudini, sermonisque rationi tribuendum, quod subiectum aliquando in tota latitudine accipiatur, licet ad omnia inferiora se non extendat, quod tamen minime fieri deberet. Idque cum in moralibus rebus frequentissimum sit, *vniuersalitas* inde *moralis* dicitur.

§. XXIV.

Solent ceteroquin de propositionum affectionibus multa disputari, quae vt moribus vulgi aliquid concedamus, paucis attingimus. Atque de *conuersione* quidem propositionum ita arbitror, per eam simpliciter subiectum & praedicatum transponi, vt nec quantitas nec qualitas in iis mutetur. Vnde sequitur conuersionem esse vniformem, & omnes propositiones eodem modo conuerti. Quod si quis obseruet, multis, quae vulgo traduntur, praeceptionum ambagibus facile carere potest.

§. XXV.

Subalternationem, quam vocant, quilibet per se intelligit, cum nihil amplius quam rationis vsus requiratur, vt quis animaduertat, hanc propositionem in altera contineri.

tineri. Eſt tamen hoc omnis rectae ratiocinationis fundamentum: ſicut *aequipollentia* propoſitionum ex indole naturaque ſermonis, & linguae, qua quisque vtitur, maximam partem pendet.

§. XXVI.

Oppoſitio eſt propoſitionum inter ſe pugnantium collatio. Atque haec vel *apparens* eſt vel *vera*. Apparens tum maxime eſt haec oppoſitio, cum diuerſus reſpectus, ſenſusque diuerſus in iis occurrit: vnde & non immerito *ſubcontraria*, quae vocatur, oppoſitio tantum pro apparenti habetur. Simul quid vera ſit, hinc intelligitur. Ea vero vel *contradictoria* eſt, vel *contraria*. *Contradictoria*, quando eandem rem altera propoſitio affirmat, altera negat. *Contraria*, quando rei aſſertae vel negatae contraria opponitur, adeoque implicite contradicitur. Ex quo & hoc ſequitur, vtramque tum contradictoriam, tum contrariam, in omnis generis propoſitionibus locum habere.

§. XXVII.

Reliqua quae hic operoſe inculcari ſolent, aut inutilia ſunt, & ſuperuacanea, aut ex linguae cuiusque indole aeſtimanda, rectiusque adeo ad hermeneuticam referuntur. Quare ad tertiam tandem intellectus operationem accedimus.

§. XXVIII.

§. XXVIII.

Nimirum contingit interdum, vt ex duarum idearum comparatione intellectus nondum satis perspiciat, sintne iungendae inter se, an a se inuicem separandae: hinc tertiam ideam assumit, & distinctis iudiciis cum vtraque idea quaestionis confert, vt ita ex illarum cum tertia idea conuenientia vel pugna, veritas aut falsitas ostendatur. Naturaque ipsa ad hoc intellectus fertur, vt adeo inter naturales eius operationes recte referatur.

§. XXIX.

Sed vt clarius intelligantur quae diximus: propositio, cuius obscuritas nos sollicitos habet, *quaestio* dicitur: eiusque subiectum *terminus minor*, praedicatum *terminus maior*, quia illud plerumque minoris, hoc maioris est extensionis. Tertia autem idea *terminus medius* adpellatur, quia eo mediante veritas quaestionis ostenditur.

§. XXX.

Medius porro terminus tum cum subiecto quaestionis, seu *termino minori*, tum cum praedicato seu *termino maiori*, *comparari* debet. Prius si fiat, propositio quae inde oritur, *minor*, si posterius, propositio *maior* vocatur. Vtraque *praemissarum* nomine venit, ex quibus quae resultat, *conclusio* audit. Quodsi alterutra praemissarum subintelligatur, oritur inde *enthymema*.

§. XXXI.

§. XXXI

Eſt autem porro obſeruandum, quod quaeſtiones illae, ſeu propoſitiones, quarum veritas quaeritur, vel *negatiuae* ſint, vel *affirmatiuae*. Si negatiua ſit propoſitio, veritas eius ita oſtenditur, ſi alterum illius terminum cum idea tertia conuenire, alterum pugnare doceatur. Ita enim intellectus neceſſario cognoſcit, terminos iſtius propoſitionis inter ſe etiam pugnare. Hinc fundamentum harum ratiocinationum eſt: *quaecunque pugnant in certo aliquo tertio, ea etiam eatenus inter ſe pugnant.*

§. XXXII.

In affirmatiuis vtrumque datae propoſitionis terminum, cum idea tertia conuenire, oſtenditur. Hinc enim vtriusque termini conuenientia inter ſe oſtenditur. Harum ergo fundamentum eſt, *quaecunque conueniunt in vno tertio, eatenus quoque inter ſe conueniunt.*

§. XXXIII.

Quae ceteroquin ratiocinationis regulae tradi ſolent, vtut fere inutiles ſint & ſuperuacuae, huic tamen innituntur fundamento, quod idea tertia ad minimum tantae vniuerſalitatis eſſe debeat, vt conuenientia & disconuenientia ſubiecti & praedicati in eo oſtendi queat. Iam ſi cogitetur, quod ſupra obſeruatum, propoſitiones omnes particulares contineri in vniuerſalibus eiusdem na-

turae ; vniuerſalem aut particularem iudicari propoſitionem ex ſubiecti extenſione ; praedicatum propoſitionis affirmatiuae nunquam latius patere ſubiecto , adeoque particulariter ſumi : res omnis facile inde confici poteſt.

§. XXXIV.

Ipſae autem quae vulgo adferuntur regulae hae ſunt : medius terminus bis particulariter ſumi non poteſt : termini vniuerſalius ſumi non debent in concluſione, quam in praemiſſis : in ſyllogismo non debent plures eſſe termini quam tres : ex puris particularibus , itemque duabus propoſitionibus negatiuis nihil ſequitur : ex duabus propoſitionibus affirmatiuis non poteſt negatiua inferri : concluſio ſequitur partem debiliorem : medius terminus non debet ingredi concluſionem.

§. XXXV.

Iam & de varietate ratiocinationum aliquid dicendum eſt. Diuiduntur ſyllogiſmi in *ſimplices* & *compoſitos*. Et ſimplices iterum in *complexos* & *incomplexos*. Vbi id quidem generatim notandum, ſimplices & incomplexos tantum naturali intellectus operatione niti. Complexos & compoſitos aut ſermonis indoles, quae cogitationes ſuas & ratiocinationes varie inuoluendi occaſionem hominibus dedit, aut malitia illorum, qui data opera ſuas ratiocinationes impeditas redde-

diderunt, inuexit. Atque in complexis, cum ex ratione loquendi difficultas fere omnis existat, de iis in hermeneutica dicemus.

§. XXXVI.

Compositus syllogismus recte a quibusdam duplex constituitur: vel enim eundem syllogismum bis exhibet, sed imperfecte, vel plures syllogismos simplices, occultata vna aut altera propositione, continet. Ad priorem classem spectat syllogismus *copulatiuus* & *disiunctiuus*, qui & *dilemma* ac *conditionalem* sub se complectitur, ad posteriorem classem *sorites*.

§. XXXVII.

Copulatiuus syllogismus est, in quo ex duabus partibus maioris negatiuae, copula coniunctis, vna affirmatur vt negetur altera: aut vt alii accuratius; est enthymema sine maiore propositione, oratione copulante & positiua bis positum.

§. XXXVIII.

Disiunctiuus est, cuius prima propositio disiunctiua est: vel vt alii; est enthymema sine maiore propositione bis, oratione disiunctiua & positiua, propositum. Solet autem in minori altera pars reiici, vt altera stabiliatur: interdum etiam, sed minus naturaliter, altera pars subsumitur, vt reiiciatur altera.

§. XXXIX.

Ab eo differt *dilemma*, quod in hoc, post-

 quam

quam totum diuisum est in duas partes, & de vtraque aliquid probatum est, idem, de toto affirmatiue aut negatiue concludatur.

§. LX.

Conditionalis syllogismus est enthymema, hoc est, syllogismus imperfectus, in quo aut maior deest, aut minor bis, prima scilicet vice conditionaliter, secunda pure, ponitur. Atque dum itidem hunc syllogismum pro enthymemate habemus, illis me suffragari palam est, qui nullum peculiare concludendi fundamentum aut formam in iis agnoscunt, duasque quae in iis vulgo poni solent, figuras, merito reiiciunt.

§. XLI.

Soritem ex pluribus syllogismis esse compositum res ipsa docet. Afferuntur autem in eo tantum propositiones maiores, nisi quod primae statim subiungatur minor, & vltimae conclusio. Vnde ratio constat, cur primus & vltimus syllogismus duabus propositionibus constet, reliqui ex vna nascantur. Ex quibus omnibus patet, posse compositos syllogismos facile ad simplices reduci, & *vniformem esse ratiocinandi modum*, id quod maxime indicare voluimus.

§. XLII.

Atque vt operationes quidem intellectus, quas omnes in eo agnoscunt, ex hactenus dictis intelliguntur, ita vt natura eius

eius penitius cognoſcatur, porro obſeruandum, in his omnibus plerumque ideas imaginibus corporeis, aut vocibus etiam, velut certis ſymbolis alligatas eſſe. Quanquam ideo negandum non ſit, mentem quoque interdum, licet rarius, res a materia omni abſtractas, ſine eiusmodi imaginibus atque ſymbolis concipere.

§. XLIII.

Hinc itaque nonnulli intellectum in *purum* & *impurum*, ſeu intellectum ſtricte ſic dictum, & imaginationem, diuidunt, purique intellectus notiones longe clariores eſſe contendunt, vt in eo excolendo vnice ſit elaborandum, adeo vt quicquid Logica praecipit, eo maxime debeat eſſe comparatum.

§. XLIV.

At non omnes ea in re conſentiunt. Sunt enim qui prorſus negant, concipere nos aliquid ſine corporeis imaginibus ſymbolisque: ſunt qui non quidem id plane abnuunt, obſcuriores tamen longe has notiones eſſe, quam quae ſub imaginibus corporeis aut ſymbolis quibusdam nobis exhibentur, putant.

§. XLV.

Praeterea nec in eo conſentiunt, an in imaginatione ſeu impuro intellectu mens cum corpore concurrat, an vero peculiaris quaedam facultas, ab intermedio quodam

principio, quod inter corpus ac mentem interiacet, siue sidereae siue alterius illud sit naturae, originem ducens, sibi vindicet, quicquid de imaginatione, imo omnibus animi *actionibus* dicitur, vt sublimiori naturae seu menti hoc saltem relictum sit, vt intimius cuncta percipiat, & omnes corporis, ac medii istius principii motus dirigat.

§. XLVI.

Mihi rectissime agere videntur, qui missis coniecturis iis insistunt, quae quilibet homo haud difficulter in se deprehendit. Ea huc redeunt: praeter res corporeas, imagine aut externo symbolo vestitas, alias quoque iis nudatas percipimus quandoque, sed obscure admodum atque tenuiter: est quoque aliquid in nobis, quod ideas atque imagines varie disponit, adeoque actiue circa eas versatur: hoc vero an ipsa mens sit, an tertium seu medium illud principium, non adeo liquet: quod si mens sit, res expediri ita potest, vt dicamus, mentem non modo motus varios in cerebro excitatos percipere & dirigere, sed iisdem ad lubitum vti: si ab alio aliquo principio isti motus proficiscantur, fatendum erit, medii istius principii operationes nobis notiores esse, quam ipsius mentis, ceu partis hominis sublimioris, in qua tamen ad minimum perceptio rerum omnium, & directio motuum corporis

poris & animae, qui ipsius imperio subiacent, admittere quilibet tenetur.

§. XLVII.

Praeterea nihil solennius est, quam vt *iudicium* atque *ingenium* hominibus tribuatur. Atque *iudicii* quidem nomine, quaedam facultas ideas oblatas secernendi, separandique, & in intimiores rerum recessus promta ratiocinatione penetrandi, denotatur. *Ingenii* autem, sumta hac voce in significatione specialiori, facultas naturalis res quaslibet facile percipiendi, componendi, inque ordinem aptum digerendi, eoque modo istos conceptus iterum cum aliis communicandi. Vtriusque vim, saltem medicorem, cum *memoria* in illis, qui ad literarum studia animum adiiciunt, adesse debere, nemo est qui nescit.

§. XLVIII.

Atque licet non eodem apud omnes istae facultates sese habeant modo, sicut nec intellectus purus ac imaginatio in omnibus eadem ratione reperitur; quia tamen omnes istae facultates a natura insunt, & a corporis constitutione, aliisque causis hanc diuersitatem inducentibus, saltem certo modo determinantur, praetermittendae, quando naturales intellectus operationes & facultates consideramus, non sunt. Imo eo minus praetermittendae sunt, quod in intellectus emendatione, ad has facultates vel maxime sit respiciendum.

CAP. I.

de

INTELLECTVS HVMANI VITIIS
ET IMBECILLITATIBVS.

Σύνοψις.

Inse-

§. I.

MVltis imbecillitatibus obnoxium intellectum agnoscunt omnes, quicunque rationem corruptam esse fatentur. Nec aliud ad id comprobandum opus est argumento, quam ipsa experientia. Idque omnes etiam doctrinae, ciuilis, moralis, naturalis, partes testantur atque demonstrant.

§. II.

Iuuat autem in omnibus intellectus operationibus & facultatibus has imbecillitates obseruare. Quod itaque ad simplicem rerum apprehensionem attinet, in ea primum occurrit *ignorantia*. Quantum est quod nescimus! Neque in illis tantum, qui discere, quae possunt, volunt, hic morbus deprehenditur, sed in omnibus, etiam in iis, qui vt expellant ignorantiam, nihil faciunt reliqui.

§. III.

Morbum hunc eſſe intellectus nemo abnuerit. Etenim ſi qui laudaſſe ignorantiam deprehenduntur, non tam ignorantiam, quam modeſtiam & prudentiam illorum laudarunt, qui ignorare voluerunt libenter ea, quae ſua natura ſciri a nemine poſſunt, & in quibus perueſtigandis operam quis oleumque perdit.

§. IV.

Iam pone, medelam vtcunque huic morbo afferri, & qualicunque cognitione rerum mentem inſtrui: quam multa tamen remanent, in quibus ignorantiam noſtram fateri neceſſe habemus. Et haec eſt illa *anguſtia* cognitionis, nouus intellectus morbus, aut ignorantiae potius filia.

§. V.

Praeterea ex iis quae tandem cognoſcimus, multa, ſi non pleraque *obſcure* atque *confuſe* cognoſcimus. Sunt equidem qui ideas obſcuras a confuſis diſcernunt, quibus non repugnauero, modo & hoc concedatur, confuſionem neceſſario parere obſcuritatem, ſicut & obſcuritatem fere comitatur confuſio. Interim hoc probe obſeruandum: ex eo quod res aliqua definiri nequeat, non ſtatim poſſe colligi, eam eſſe obſcuram.

§. VI.

Eſt & haec intellectus noſtri imbecillitas, quod

quod multas non integras, sed tantum secundum partes quasdam percipimus. Hinc ideae aliae *adaequatae*, aliae *inadaequae*, dicuntur. *Adaequatae* scilicet, cum rem totam referunt: *inadaequatae*, quando partem saltem rei exhibent.

§. VII.

Denique & in eo maxima intellectus nostri sese exerit imbecillitas, quod haud raro aliter res percipimus ac se habent. Atque hinc *error* seu *falsa idea* oritur, cum scilicet idea non respondet exemplari, quod exhibet. Atque hoc cum quotidie fere mortalibus eueniat, illis, qui negant, dari in prima intellectus operatione errorem, & falsitatem, suffragari nulla ratione possum.

§. VIII.

Quod si quis data opera ideam producat, cum re, quam exhibere videtur, non conuenientem, ipseque discrepantiam intelligat, tunc *figmentum* vocatur; quod vt haud raro malitiam potius voluntatis, quam intellectus imbecillitatem arguit, ita si consuetudo accedit, corrumpere ita intellectum potest, vt deinde erroneas & falsas ideas ipse pro veris habeat.

§. IX.

In iudiciis nostris, quae alteram intellectus operationem constituunt, frequentissimae iterum conspiciuntur imbecillitates. Et primo quidem huc pertinent iudicia falsa

atque

atque erronea, cum ideas duas inter se comparantes, coniungimus quae separanda erant, aut separamus, quae erant coniungenda.

§. X.

Porro & in eo peccant iudicia, dum ideas vniuersales & particulares nimis aut extendimus, aut coarctamus. Non minus enim is errat, qui affirmat, quod negandum erat, quam qui de omnibus aliquid pronunciat, quod tamen de quibusdam saltem verum est.

§. XI.

Quod si relatio idearum non satis nobis innotescat, vt mens suum assensum cohibere debeat, noua hinc emergit mentis imbecillitas, *dubitatio* & *baesitatio*. Hanc intellectus esse imbecillitatem, patet. Quod si enim tanta perspicacia esset intellectus, vt statim in nexum idearum penetrare posset, non opus esset dubitatione.

§. XII.

Huic vitio opponitur *praecipitantia*, quando assensum praebemus, nexu idearum & relatione, quae inter eas intercedit, nondum satis licet perspecta. Quod vitium communis fere grauiusque est, priori, & aliarum insuper intellectus imbecillitatum, errorum videlicet maximorum, causa & origo existit.

§. XIII.

XIII.

In tertia intellectus operatione itidem varii grauissimique deprehenduntur morbi. Imo huc pertinent omnia sophismatum & fallaciarum genera, quae vulgo afferri solent. Enimuero licet sophistae, h. e. qui data opera falsis ratiocinationibus ad alios decipiendos vtuntur, per voluntatis potius prauitatem, quam imbecillitatem intellectus, peccent; nihil tamen obstat, quo minus & alii inuiti velut & nescii, contra rectae ratiocinationis leges impingant, & ita seipsos grauissimis erroribus impediant. Et videntur sophistae hos intellectus morbos, ac vitia, saltem imitari, & fingere ad alios decipiendos: vnde sunt manentque morbi intellectus.

§. XIV.

Peccat autem aliquis in ratiocinationibus duplici modo: vel quoad *formam*, vel quoad *materiam*. Quoad *formam*, si leges ipsas a natura veluti constitutas, & supra descriptas, non obseruet; e. g. si quis ex meris particularibus, aut negatiuis, aliquid colligere velit. Frequentissimus morbus intellectus hic designari solet, si quatuor adsint in syllogismo termini. Eoque pertinent fallaciae *aequiuocationis*, *amphiboliae*, *accentus*. Existimo tamen haec vitia tam esse palpabilia, vt nemo sanae mentis temere hic impingere queat.

§. XV.

§. XV.

In *materia* multiplici ratione peccatur. Possunt tamen cuncta ad tria reuocari capita. Namque aut a thesi impugnanda aberratur, aut id, de quo adhuc quaestio est, supponitur, aut asseritur aliquid, quod vel simpliciter, vel certo respectu falsum est.

§. XVI.

Ad *primam* classem pertinet ignoratio elenchi: status controuersiae mutatio: fallacia plurium quaestionum: ad *secundam*, petitio principii seu circulus: ad *tertiam*, fallacia figurae dictionis: fallacia consequentis: fallacia compositionis & diuisionis; fallacia accidentis: fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter; fallacia non causae vt causae, &c.

§. XVII.

Errant vero turpitur, qui hac ratione tantum in circulis eruditorum & disputationibus peccari putant; imo falsas eiusmodi ratiocinatio nes vbique deprehendas, quoties aut de vita recte instituenda, de emendandis moribus, de republica rite administranda, de negotiis ciuilibus, & ipsa religione, eiusque veritate, deliberatio instituitur. Paucis: in aula, in curia, in schola, in foro, in templis, vbique, in quouis vitae genere, in quauis, quam homo peragendam suscipit, caussa, hi intellectus morbi sese produnt, veraeque hominum felicitati obicem ponunt.

§. XVIII.

§. XVIII.

Solent & in ſyllogiſmis compoſitis vitia quaedam peculiaria ad formam ſpectantia notari: e. g. quando in copulatiuis pars altera tollitur, vt altera ponatur: quando in disiunctiuis termini, qui ſibi contrarii non ſunt, velut contrarii opponuntur; vel dum contenditur, ſubiectum neceſſario vnum ex praedicatis adductis admittere, cum tamen vtrumque reſpuat: qua ratione etiam in dilemmate peccari poteſt: in conditionali autem ſyllogiſmo & ſorite, non alia fere ratione quam in ſimplicibus peccatur. Sed haec, obſeruata horum ſyllogiſmorum natura ſupra iam indicata, facile diiudicari poſſunt.

§. XIX.

Denique & hoc, prius quam hinc diſcedamus, hic obſeruandum, quod quemadmodum recta ratiocinatio vel certa eſt, vel probabilis, ita & falſa vel ſub certitudinis, vel ſub probabilitatis ſpecie nos decipit. Prior argumentationis ſpecies ſyllogiſmus *ſophiſticus*, poſterior *apateticus* ſeu *pſeudographema*, vocari ſolet.

§. XX.

Non tantum autem in hiſce hactenus enumeratis operationibus, ſed in reliquis etiam intellectus facultatibus, maxima eius ſeſe prodit imbecillitas. Namque ad *intellectum purum* quod attinet, is tum corporis

com-

commercio, tum consuetudine ita debilitatus deprehenditur, vt a materia abstracta vix tamen sine imaginibus, & corporeis symbolis, percipere queat: adeo vt an omnino talis facultas in homine sit, a quibusdam dubitetur.

§. XXI.

Ad *imaginationem* autem quod attinet, naturalis eius agendi modus saepissime turbatur, vt mentis omnem directionem respuat. Id quod vel in *enthusiasmo* ac *fanaticismo* (sed vere tali, non qui a nonnullis intempestiuo zelo actis, viris piis perperam imputatur) satis apparet. Enimuero cum quis de recta sua intentione firmiter persuasus, vehementiores imaginationis motus, a regula licet rectae ratiocinationis & verbi diuini aberrantes, pro diuinis reputat, eosque sequendos ducit, illum tali *enthusiasmo* circumagi credimus. Sicut ille, qui quascunque imaginationis suae repraesentationes, omni licet fundamento destitutos, sequitur, *fanaticus* audit.

§. XXII.

Iudicii defectus se prodit, cum quis omni facultate verum a falso, bonum a malo discernendi, destituitur. *Ingenii*, cum quis nec percipere rite quae traduntur, nec cogitationum vbertate, quae animo voluit, exornare, aut disponere apte, concinneque aut promte edisserere, ac cum aliis communicare potest,

eſt. Quod ſi percepta retinere nulla ratione poſſit, *memoriae* hoc eſſe vitium, nemo non videt.

§. XXIII.

Atque hinc, quaenam prorſus ad litterarum tractationem inidonea ſint ingenia, aeſtimari facili ratione poteſt. Quibusdam enim omnem & iudicii, & ingenii, & memoriae vim natura denegauit; quibusdam vnius facultatis mediocrem, alterius nullam vim conceſſit, & ſic porro. Dari etiam varios ingeniorum ad litteras inhabilium gradus, ſua ſponte hinc conſequitur.

§. XXIV.

Haec vero quae notauimus vitia quibusdam, ſed diuerſo admodum gradu, diverſaque ſpecie, per naturam inſunt, nec corrigi vllo ſtudio poſſunt: in quibusdam ſtudio corrigi poſſunt, ſed per negligentiam remanent, imo firmantur ſaepius atque augentur.

§. XXV.

Iam in cauſas quoque harum imbecillitatum inquirendum eſt. Quas inter primo loco connata omnibus mortalibus labes, ſeu *peccatum*, vt vocant, *originale*, connumerandum eſt; quippe quo non voluntas modo hominis, ſed intellectus ipſe, corruptus mirum in modum atque deprauatus eſt.

§. XXVI.

Plurimum quoque huc faciunt *educatio*, *conuerſatio*, & *conſuetudo*, quibus aut noui errores

rores producuntur, aut iam aliunde hausti confirmantur mirifice atque corroborantur.

§. XXVII.

Ignauia his accedit, cui praecipuae istae imbecillitates, quae in prima intellectus operatione conspiciuntur, imputandae sunt. Qui enim laborem discendi resque omnes accuratius considerandi subterfugiunt, eos mirum non est multa nescire, pleraque autem confuse, obscure, imperfecte cognoscere, in multis etiam errare.

§. XXVIII.

Verba etiam, quibus conceptus nostros alligare consueuimus, hoc efficiunt, vt non tantum superficiaria cognitione contenti simus, res ex vocibus aestimantes, sed in omnibus etiam mentis operationibus haud vulgare impedimentum afferunt. Dubium enim non est, multos errores nos euitaturos, si rebus ipsis intellectus intentus verba non curaret.

§. XXIX.

Iudiciorum & ratiocinationum nostrarum naeui referri ad *praeiudicia* solent. Nec perperam prorsus. Obseruandum modo, quod jam ipsa praeiudicia errores sint, seu principia erronea, ex quibus deinceps alia iudicia erronea progignuntur.

§. XXX.

Quod si rursus in ipsorum praeiudiciorum

rum caussas inquiramus, primo quidem ab *occasionibus* praeiudiciorum distinguendae veniunt *caussae*. Occasionem namque praeiudiciis, & sensus, & imaginatio, &, vt paucis dicam, quicquid in homine & extra hominem est, praebere potest.

§. XXXI.

Caussae autem praeiudiciorum omnium non alibi, quam in ipsa voluntate quaerendae sunt. In ea autem cum tria vitia cardinalia, *voluptas*, *ambitio* & *auaritia*, ex philautia praua ceu fonte oriunda, notari soleant, ex hisce quoque omnia praeiudicia, quae hominem in veritatis inuestigatione in transuersum agunt, commode deriuari possunt.

§. XXXII.

Ex voluptate, & ignauia voluptatis filia, oriuntur *praeiudicia auctoritatis*. Etenim cum plerisque mortalium molestum nimis videatur operose in res omnes inquirere, vt veritatem inueniant, commodiori breuiorique via hoc labore se defungi posse facile credunt, si pro vero id assumant, quod alios ingenio pollentes, famaque & auctoritate florentes, ceu verum asserere, intelligunt, quosue non facile errare posse, sibi persuadent.

§. XXXIII.

Latissime autem haec quae ex aliorum auctoritate pendent, praeiudicia, sese exten-

dunt. Quicquid enim fere aliis auctoritatem conciliat, id nos impellit, vt illorum dictis atque effatis statim assensum praebeamus. Huc itaque aetas, pietas, sapientia, moderatio, diuitiae, dignitas, status, existimatio, tituli, vitae genus, natio, promtitudo aut lentitudo &c. item sententiae antiquitas, nouitas, dogmatis vsus & abusus aut profanitas, porro librorum multitudo, magnitudo, raritas, pretium; auctoris poena, praemium, &c. pertinent.

§. XXXIV.

Ex eodem fonte, ni fallor, fluunt *praeiudicia*, vt vocantur, *praecipitantiae.* Diu enim rei cuiusdam considerationi inhaerere, molestum admodum itidem est voluptatem consectantibus. Paucis itaque se expedire volunt: hinc praecipitantia. Pertinent huc etiam illorum praeiudicia, qui ex externis aut antecessoriis de rei bonitate aut prauitate iudicant, patientia destituti, vt in interiora penetrent: item praeiudicia modi proponendi, praeiudicia euentus, & particularium experimentorum, & quae sunt id genus alia.

§. XXXV.

Sed *ambitio* non sterilior fere est in erroribus producendis. Ex ea cumprimis enascitur praeiudicium *electae* aut *receptae hypotheseos.* Ab hac enim discedere turpe aut ignominiosum ducunt quos vana ambitio vexat.

vexat. Id ergo ſaltem verum putant, quod cum ea conuenit, falſum contra, quod repugnat. Et quid non in gratiam receptae hypotheſeos mortales moliuntur?

§. XXXVI.

Videas etiam in multis ratiocinationibus hoc tecte latitare principium: *quia ego cognitam veritatem habeo, ergo quicquid cum mea non conuenit ſententia, falſum eſt: item: ſi id eſſet verum, ego non eſſem vir doctus*: quae & alia eiusmodi ex ambitione fluere, nemo dubitauerit.

§. XXXVII.

Ex ambitione quoque oritur pugnandi, diſputandi, vincendi ſtudium. Atque ex eo rurſus, ſi habitus & conſuetudo accedat, *ſpiritus contradictorius*. Quod ita tandem ingraueſcit vitium, vt qui eo laborant, apertiſſimis & euidentiſſimis veritatibus contradicant. Quo ipſo licet euitare errores ſibi videantur, in grauius tamen malum, *ſcepticismum* ſcilicet, incidunt, nullibi inuenientes, vbi pedem figant.

§. XXXVIII.

Iidem dum omnia mouent, ſaltem vt pugnent, & contradicant, maximam partem circa voces haerent, rebus ipſis interdum ob euidentiam omnem diſputationem reſpuentibus. Nouus hinc oritur morbus, isque grauiſſimus, & infinitorum errorũ cauſa, λογομαχία. Nec procul hinc abit *paedantismus*,

 quip-

quippe cuius vitii isti rei sunt, qui gloriae sibi ducunt, de rebus minimis altercari, omnibusque, etiam leuissima de causa, sordide & maligne contradicere.

§. XXXIX.

Auaritia denique qui laborant, nimia *obsequiositate* peccant, id omne pro vero reputantes, aut saltem venditantes, quod verum esse statuunt, quibus non displicere e re sua esse ducunt: iidem in suis ratiocinationibus haud raro hoc principium supponunt: *hoc mihi vtile est, hoc ad opes augendas pertinet, ergo est verum.*

§. XL.

Neque vero haec ita capienda sunt, ac si vnum praeiudicium necessario vnum saltem agnoscat fontem. Vt enim morbi omnes mentis ac corporis, ita & praeiudicia interdum ex diuersis oriri possunt causis. Sic auctoritatis praeiudicium plerumque equidem ex voluptate & ignauia oritur: interdum etiam placitis aliorum adhaeremus, vt eandem cum viris magnis & celebribus souere sententiam videamur, & in gloriae, qua gaudent, communionem veniamus, id quod ambitionis est: interdum ideo, quia hoc lucrum aut vtilitatem nobis affert. Posteriores tamen raro admodum serio, & bona fide, hoc faciunt.

§. XLI.

Defectus denique intellectus puri, imagina-

ginationis, iudicii, ingenii, memoriae, aut ex cauſis morborum intellectus generalibus oriuntur, aut ex cauſis naturalibus, quae huius loci non ſunt, adeoque vt de his quicquam addamus, neceſſe non eſt.

CAP. III.
De
INTELLECTVS HVMANI SANITATE, VIRTVTIBVSQVE.

Σύνοψις.

Sanitas intellectus in quo conſiſtat ? §. I.
Eruditio quid ? §. II.
Conſiſtit in cognitione rerum vera & ſolida, §. III.
Voluntatis emendatio, quousque ad eruditionem ſpectet, §. IV.
Perfectio intellectus vel naturalis, vel acquiſita, §. V.
In prima intellectus operatione virtus eius eſt cognitio rerum, §. VI.
Clara, perſpicua, adaequata, vera, §. VII.
In iudiciis & ratiocinationibus, veritas, §. VIII.
Verum duplex, §. IX.
Quid certo verum, quid veroſimile, §. X.
Vtriusque diuerſi ſunt gradus, §. XI.
Quid ſcientia ? §. XII.
Quid demonſtratio? §. XIII.
Quid cognoſcendi principia ? §. XIV.
Sunt vel prima vel ſecunda, §. XV.
Conſtituendum eſſe principium aliquod primum, & vniuerſaliſſimum, §. XVI.
Quodnam illud ſit, §. XVII.
Aliorum principia vniuerſaliſſima reiiciuntur, §. XVIII. XIX.
Quid per ſubiectum neceſſarium in demonſtratione intelligatur, §. XX.
Reliqua de demonſtratione paucis indicantur, §. XXI.
In quibus diſciplinis demonſtrationes locum inueniant, §. XXII.
Dari omnino veritatem, §. XXIII.

§. I.

§. I.

SAnitas intellectus consistit in iusta perfectione operationum eius & facultatum, vt inde ad veram, solidamque eruditionem acquirendam aptus fiat.

§. II.

Eruditio autem est vera, & solida rerum ad veram felicitatem vtilium cognitio. De qua adeo recte in Logica tractatur, cum vltimum eius finem constituat.

§. III.

Vera rerum ad eruditionem necessariarum requiritur cognitio, quandoquidem errores pro intellectus maximis imbecillitatibus habentur, tantum abest, vt eruditionis nomine digni sint. *Solida* quoque esse debet, hoc est, ex intima rerum omnium consideratione, principiisque euidentibus deducta, cum superficiaria cognitio in eos etiam cadat, quos nemo tamen pro eruditis habet.

§. IV.

In *pietate voluntatisque emendatione* non equidem ipsa eruditio consistit, nulla tamen vera sine pietate eruditio esse potest. Namque vt recte emendetur intellectus, non emendata voluntate, fieri prorsus nequit, vt ex dicendis abunde constabit.

§. V.

Quod autem ad intellectus perfectionem attinet, ea vel *naturalis*, vel *acquisita* est, vtraque tamen abusiue ita dicitur, cum summa

ma quippe imperfectione semper coniuncta. Enim vero cum omnium facultatum & operationum naturaliter in vno minor vis sit, quam in alio, in quo quam minimae sunt imperfectiones, is perfectior reliquis dicitur. Hic de acquisita saltem perfectione, virtutibusque huc spectantibus, sermo est, non de naturali.

§. VI.

Atque in singulis quidem intellectus operationibus, quae eius virtutes sint, ex oppositis vitiis facile intelligitur. Ignorantiae namque opponitur *notitia rerum*, siue *cognitio*. Atque huius tam intensio hic intelligitur, quam extensio. Quod si tamen vtraque locum habere nequeat, dubium non est, quin satius sit pauca eaque accurate nosse, quam multa sed superficiarie.

§. VII.

Clara itaque, perspicua, adaequata & vera rerum cognitio itidem ad intellectus virtutes merito refertur. Ecquis enim dubitaret, claram, distinctam, adaequatam, veram cognitionem, praeferendam esse obscurae, confusae, inadaequatae, & falsae?

§. VIII.

In iudiciis & ratiocinationibus nostris *veritas* vtramque facit paginam. Hanc nauibus omnibus atque quadrigis omnes expetunt, sed pauci obtinent. Vera itaque cuius

ius ſunt iudicia & ratiocinationes, is conſecutus eſt, ad quod multi fruſtra adſpirant.

§. IX.

Atque haec intellectus virtus vt eo clarius eluceſcat, de veritate hic praecipiendum aliquid eſt. Eſt itaque verum (in cognoſcendo) duplex, vel *certo verum*, vel *veroſimile*. Prius impoſterum abſolute & *κατ᾽ ἐξοχὴν verum* appellabimus.

§. X.

Enim vero quando conuenientia noſtrae cognitionis cum re ipſa tam euidens eſt, vt homo maturae aetatis, & vſu rationis pollens, eam non poſſit non admittere, tum *vera* ſeu *certo vera* noſtra cognitio dicitur: *veroſimilis* contra, cum haec conuenientia non ita euidenter nobis perſpecta eſt.

§. XI.

Vtrumque, tum verum, tum veroſimile, varios etiam habet gradus. Et ad verum quidem quod attinet, quaedam res ita comparatae ſunt, vt nulla egeant demonſtratione, neque demonſtrari etiam poſſint. Aliae contra non ſtatim ita nobis innoteſcunt, ſed demonſtratione quadam opus habent.

§. XII.

Cognitio iſta certo vera *ſcientia* etiam vocari ſolet: ad quam comparandam, demonſtrationem ceu medium certisſimum commendare ſolent. Quod tamen, non ita capiendum, ac ſi nulla certa ac euidens veri-

tas

tas ſine demonſtratione detur: cum & ſingularis perceptio quandoque certiſſimam cognitionem producat, & multae etiam dentur veritates certiſſimae ac indemonſtrabiles.

§. XIII.

Vt autem, quid demonſtratio ſit, intelligatur, omiſſis ineptiis, quibus vulgo haec doctrina obrui ſolet, dicimus, quamuis ratiocinationem, certis & claris principiis innixam, poſſe vocari demonſtrationem. Perinde eſt, quod alii dicunt, in demonſtratione per certa principia, de ſubiecto aliquo, affectionem quandam probari. Sed hoc vt intelligatur, tum de principiis, tum de ſubiecto quaedam monenda ſunt.

§. XIV.

Principia (cognoſcendi) nihil aliud ſunt quam propoſitiones vniuerſales, in quibus nexus ita neceſſarius & euidens deprehenditur, vt mens de illarum veritate dubitare nulla ratione queat. Praecipua itaque principii requiſita ſunt, vt ſit propoſitio *vera*, *euidens*, *adaequata*, hoc eſt, vt ideam, quae per eam probatur, plene in ſe contineat.

§. XV.

Sunt quaedam principia, quae per ſe quidem tam euidentia non ſunt, ſed facile tamen per aliud principium demonſtrari posſunt. Et haec principia *orta* ſeu *ſecunda*, ſicut priora *prima* ſeu *axiomata* vocari ſolent.

§. XVI.

In principiis autem *ortis* seu *secundis* ex aliis rite deriuandis ne aberretur, primum aliquod & vniuersalissimum principium est constituendum, a quo cetera omnia (non tamen continua & aequali serie) facili negotio possunt deriuari. Hoc communibus non tantum principiorum requisitis gaudet, sed necesse insuper est, vt sit indemonstrabile.

§. XVII.

Quae si rite expendantur, manifestum fiet, non posse aliud primum & vniuersalissimum principium cognoscendi constitui, quam illud: *impossibile est, idem simul esse & non esse*. Est enim haec propositio & vera, & evidens, & adaequata, & indemonstrabilis.

§. XVIII.

Enim vero illud Cartesi: *ergo cogito, ergo sum*, quod inter principia praeparantia recte refertur, habeturque merito pro vero initio philosophandi, inter probantia & demonstrantia referri nequit, multo minus pro omnium primo haberi potest.

§. XIX.

Qui vero illud: *quicquid evidenter percipio, hoc verum est*: item: *quae possunt concipi, vera sunt, quae autem non possunt concipi, falsa* (quod tamen itidem de euidentia perceptionis intelligendum, aut plane non admit-

mittendum eſt,) adferunt, criterium veritatis cum principio confundunt. Principium enim eo comparatum eſt, vt noſtram cognitionem claram & euidentem reddat: adeoque in perceptionis euidentia conſtitui nequit.

§. XX.

Quando autem porro ad demonſtrationem requiritur, vt ſubiectum ſit neceſſarium, hoc non ita intelligendum eſt, quod ſubiectum quaeſtionis ſiue concluſionis debeat eſſe ens neceſſario exiſtens, ſed ſufficit, ſi, poſito quod ſubiectum iſtud exiſtat, neceſſarium & immutabilem nexum habeat cum praedicato ſuo, ſeu affectione, quae de iſto ſubiecto demonſtratur.

§. XXI.

Cetera quae prolixe de demonſtratione præcipiunt, dum de quaeſtione, quae demonſtrari poſſit, de immedietate rationum probantium, de gradibus neceſſitatis operoſe diſputant, futilia ſunt, inepta. Sicut & illud inepte ſatis & ridicule aſſeritur, quod in demonſtratione apex ſcientiae humanae, imo omnis felicitatis conſiſtat. Veritas enim indemonſtrabilis praeſtat demonſtrabili: & veroſimilitudinis interdum maior eſt vtilitas, quam ſcientiae.

§. XXII.

Quod ſi quaeras, in quibus tandem philoſophiae doctrinaeque liberalioris partibus demonſtrationes maxime locum habeant? ſcien-

ſciendum, vbi clara & euidentia ſunt cognoſcendi principia, ibi quoque dari demonſtrationes. Eiusmodi vero principia ex claris, atque diſtinctis naſcuntur ideis. Ergo vbi tales ſunt ideae, ibi etiam demonſtrationes locum inueniunt. Clarae autem & perſpicuae plerumque ſunt ideae quantitatis, omniumque modorum, obſcurae contra ideae ſubſtantiarum. Hinc quae quantitates & modos rerum conſiderant diſciplinae, demonſtrationum capaces ſunt, non aeque quae circa ſubſtantias ipſas verſantur.

§. XXIII.

Ceterum de veritate dum hactenus verba fecimus, ſuppoſuimus, omnino dari veritatem, hoc eſt, certam ac euidentem rerum, quae nobis offeruntur, cognitionem. Quod licet negent Sceptici, modo ſerio negent, facile tamen ex ipſa dubitatione, quam admittunt, certe admittere debent, atque σκέψει refutari poſſunt.

§. XXIV.

Qui enim dubitat, ille primo ſe exiſtere fateatur neceſſe eſt. Deinde cum percipiat quaedam atque ſentiat, quae percipere & ſentire nollet, quorumque adeo ipſe auctor non eſt, largiatur oportet, res quasdam extra ſe exiſtere. Tandem cum experiatur, non eodem, ſed diuerſo modo ſe ab iſtis obiectis affici, rerum quoque diuerſam naturam atque indolem agnoſcere neces-

necesse est. Atque hinc reliqua facile deriuari queunt.

§. XXV.

Nullum quoque momentum trahunt, quæ in contrarium afferuntur. Falsum enim est, obiecta nostrae cognitionis indicio certo destitui, quo suam naturam prodant, nobisque manifestent: ad facultates autem cognoscentes, quae in nobis sunt, quod attinet, licet suis non destituantur imbecillitatibus, non tamen sequitur, has tantas esse, vt veritas agnosci nulla ratione possit. Methodi autem cognoscendi verum licet diuersae sint, suisque nonnullæ laborent naeuis; non tamen inde colligendum, nullam dari, quae nos ad speratum ducere possit finem.

§. XXVI.

Nimirum, vt de methodo inueniendi verum hoc addamus, tria ad comprehensionem veri requiri solent, *distincta veri notio*, *certa eius criteria*, & *tuta illud obtinendi via*. Distincta veri notio ex iam dictis hauriri potest, unde eam dari simul constat. Tuta verum obtinendi via in sequenti capite exponetur. Sed de criterio veritatis hic aliquid adhuc addendum est.

§. XXVII.

Per *criterium* itaque *veritatis* hic nihil aliud intelligimus, quam certam & indubitatam cognitionis cuiuslibet verae notam.

De

De quo vt missis aliorum sententiis certi reddamur, primo distinguendum verum est in illud, quod per *rationem*, & quod per *reuelationem* nobis innotescit.

§. XXVIII.

Quod ad illud attinet, quaedam per se *percipiuntur*, sine idearum interuentu: & ex his quaedam *intellectum*, quaedam *voluntatem* afficere videntur. In his ipsa viuida perceptio criterium veritatis constituit, adeo quidem, vt qui ista viuida perceptione non gaudent, cognatione & idearum repraesentatione hoc cognoscere frustra laborent. Id quod in moralibus cumprimis est obseruandum, vt intelligatur, cur multi multa loquantur de rebus moralibus & spiritualibus, quorum tamen ipsi nullam certam & solidam cognitionem habent.

§. XXIX.

Quae autem idearum interuentu cognoscuntur, in iis notionum seu idearum perspicuitas, & euidentia est fidum veritatis signum. Id quod de omnibus operationibus intellectus est intelligendum, in quibus euidentia de rei veritate nos certiores reddit. Qua in re, licet nonnulli decipiantur, clarum & euidens esse existimantes, quod tale non est; ex eo tamen nihil aliud sequitur, quam homines per summam praecipitantiam non semper hoc criterio recte vti.

§. XXX.

Atque ita in omnibus facultatibus cognoscentibus, speciatim quoque *sensibus externis*, sese res habet. In his namque euidentia sensualis criterium veritatis certissimum praebet. Sensus enim legitime dispositos, positis omnibus ad sentiendum requisitis, nunquam fallere, res ipsa docet.

§. XXXI.

Quae denique per diuinam reuelationem nobis constant, aut *immediate*, aut per *scripturam* innotescunt. Ad illa quod attinet, singularis quaedam perceptio, criterii vicem obit, apud illos, quibus immediate aliquid reuelatur. Qua de re nihil certi definire possunt, quibus nunquam eiusmodi quid contigit. Quod si per scripturam hoc nobis constet, cuncta redeunt ad euidentiam testimonii, hoc est, vt per regulas hermeneuticas euidenter certi reddamur, hoc in scriptura sacra contineri.

§. XXXII.

De veritate hactenus. De verosimilitudine nunc itidem aliquid dicendum. Quid vero ea sit, iam ex supra dictis constat. Nunc illud addendum, quod quatuor velut eius fontes constitui possint. Nititur enim vel *aliena auctoritate*, vel *rei natura*, vel *cognitione* ac *experientia nostra* seu *vera* seu *falsa*; vel denique *sola animi nostri affectione* atque *ratiocinationibus*.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Si aliena nitatur auctoritate, speciatim fides dicitur, de qua deinceps dicendi erit locus. *Rei* autem *natura* nititur verosimilitudo, si in re ipsa nihil deprehendimus, quod ideae, quae animo nostro repraesentatur, repugnet. Quae enim impossibilia, aut contradictionem inuoluentia deprehendimus, ea statim reiicimus. Admittimus contra quae possibilia & contradictionis expertia iudicamus. Experientia tamen nostra subinde accedit, quae hanc verosimilitudinis speciem valde augebit, minuetque.

§. XXXIV.

Tertium quod cognitionem nostram verosimilem reddit, in nobis ipsis quaerendum. Quaedam enim ita comparata sunt, vt facile persuadeantur illis, qui certa quadam cognitione ad hoc admittendum velut iam praeparati sunt; in quibus frustra assensum quaesiueris ab aliis.

§. XXXV.

Sed vt in his omnibus verosimilitudinis speciebus, aliena auctoritas, aut aliquid extra nos accedit, ita vltima verosimilitudinis species ita comparata est, vt animi nostri affectione nostrisque ratiocinationibus tantum nitatur.

§. XXXVI.

In his rursus varii dantur verosimilitudinis gradus. Sic si auctoritate alterius nitamur,

mur, fides noſtra in tantum creſcit, quo pauciores dubitandi habemus rationes, quin ille, qui aliquid narrat, verum dicere & potuerit & voluerit. Quodſi teſtium accedet numerus, tanta inde tandem naſcetur veroſimilitudo, vt vix aſſenſum cohibere poſſimus, niſi rei natura obſtet.

§. XXXVII.

Si rei natura nitatur veroſimilitudo, augebitur maxime per noſtram experientiam. Quo enim frequentius aliquid accidiſſe aut vidimus, aut ab aliis accepimus, eo facilius hoc credemus. Atque huc circumſtantiarum etiam pertinet conſideratio, quae ſi cum iis, quae nouimus, conſentiant, vim addunt narrationi: itemque cauſarum, quae ad actionem, quae nobis narratur, edendam, eum, de quo ſermo eſt, impulerint.

§. XXXVIII.

Porro ſi in nobis quaedam praerequiratur cognitio, vt aliquid veroſimile fiat, manifeſtum eſt, hancce magis creſcere & augeri, quo plures paucioresue nobis notae fuerunt circumſtantiae, quas cum re iſta, aut facto quod nobis exhibetur, conſpirare deprehendimus. Adeo quidem, vt quod nobis admodum veroſimile, imo certum videtur, alteri, niſi per eosdem gradus ducatur, vix perſuaderi vlla ratione queat.

§. XXXIX.

Nec in vltima veroſimilitudinis ſpecie, certi

certi desunt gradus. Sic de rei cuiusdam proprietate eo quis certius iudicat, quo saepius rem istam tractauit, sibique notiorem reddidit. Post dubitationem seriumque & longum examen, nobis ipsis etiam plus credimus, quam si eiusmodi quid non praecessit. Si in quadam inuestigatione exercitati sumus, facilius credimus, nos rem acu tetigisse, quam si ita exercitati non essemus. Porro iudicia nostra post recens examen certiora firmioraque nobis videntur, quam si iam aliquo temporis spatio examen illud antecesserit. Proprietates ignotas tanto rectius nos assequi posse putamus, quanto accuratius cum notis conueniunt. In rebus autem ad sensus pertinentibus, quo accuratior fuerit cura adhibita, quoue plures sensus forte conspirent, eo firmior nostra redditur cognitio.

§. XL.

Quae hic intellectus nostri virtus sit, facile ex dictis intelligitur. Equidem si omnia certo cognoscere possemus, præclarius nobiscum agi, existimare quis posset. Sed cum hoc supra mortalium vota positum sit, néc forte vtile, pro hocce rerum statu, virtus intellectus omnino censenda est, si is verosimiliter sciat, quae ita sciri possunt: vt vitium esset, certo scire velle, quae non nisi verosimiliter cognosci queunt, aut verosimiliter tantum, quorum certa tamen datur sci-

entia. Quemadmodum & rursus pro gradibus verosimilitudinis omnino etiam moderandus assensus est, quod tamen facilius procedit in rebus philosophicis, quam in vita communi.

§. XLI.

Vocatur ceteroquin ratiocinatio quae ex verosimilibus procedit, *opinio*, cuius species est *fides*, quando nempe haec verosimilitudo auctoritate alterius innititur. Potest tamen fieri, vt omnis quidem verosimilitudinis, speciatim fidei, tantus sit certitudinis gradus, vt scientiae aequipolleat. Idque, quod ad fidem attinet, duplici modo contingere potest.

§. XLII.

Primo quidem, si tot adsint testes fide digni, vt conspirationem quandam ad alios decipiendos, inire non potuerint, res etiam ita comparata sit, vt illi errare aut decipi non potuerint, ceterae quoque circumstantiae omnes consentiant.

§. XLIII.

Deinde idem contingere potest, si fides nostra nitatur *auctoritate diuina*. Deus enim fallere aut mentiri nequit, adeoque stultum esset eius dictis diffidere, aut de eorum veritate vel minimum dubitare. Ast hic rursus de eo certi esse debemus, quod a Deo profectum sit, quod ita fide recipimus.

§. XLIV.

§. XLIV.

Deus autem vel immediate aliquid alicui reuelat,vel mediate per alios. Si prius, vnde criterium veritatis petendum sit, iam supra diximus. Sin posterius, de duobus iterum nobis constare debet. Primo illos, qui reuelationem prae se ferunt, a Deo eam accepisse. Deinde hanc,ne aliam illorum mentem esse, qui reuelationem a Deo acceperunt, in rebus quarum notitia animum imbuere cupimus.

§. XLV.

Illud multis quidem argumentis verosimilibus persuaderi potest; certissimum tamen praebet ipsa verbi diuini efficacia, quam immediate voluntate quis percipit, modo spiritui diuino obicem non ponat, quanquam & verosimilia ista argumenta, coniunctim sumta, magnam vim habeant. Hoc autem ex regulis bonae interpretationis constat, ad quam tamen rite instituendam,singularis diuini Numinis gratia accedat necesse est, vt alibi demonstratur.

§. XLVI.

Reuertimur nunc ad intellectus operationes, speciatim ratiocinationes, in quibus praeter veritatem generatim hactenus considerataam, & alia adhuc consideranda restant. Scilicet vt ratiocinatio tum in materia, tum in forma peccat, ita dubium non est, quin virtus intellectus vocanda sit, si

in vtraque recte se habeat. Sed vt ad materiam spectant quae hactenus diximus, ita de forma quaedam adhuc adiicienda restant.

§. XLVII.

Bona autem quoad formam haec est ratiocinatio, quae ita instituitur, prout leges ab ipsa natura velut praescriptae postulant. Cum vero interdum obscurum alicui esse queat, an obseruatae istae leges fuerint, & si peccet ratiocinatio, num in materia, an in forma vitium lateat, excogitarunt Logicae artis magistri certos syllogismorum *modos* ac *figuras*, ad quas omnes ratiocinationes referrentur, vt, num quoad formam recte se haberent, constaret.

§. XLVIII.

Trium scilicet terminorum certam dispositionem *figuram* vocant: dispositionem autem propositionum, secundum earum vniversalitatem & particularitatem, *modum*. Figuras tantum tres nonnulli esse posse contendunt: quartam alii addunt, regulis insuper certis quamlibet figuram circumscribentes, quae si non obseruentur, vitiosam inde euadere ratiocinationem, autumant.

§. XLIX.

Ast non opus esse tot ambagibus, alii iam pridem obseruarunt. Si conclusio recte consideretur, si deinde consideretur medius terminus, & expendatur eius cum terminis

minis conclusionis collatio, an haec rite instituta sit, facile res expediri potest.

§. L.

Nec displicet mihi illorum methodus, qui ita procedunt: in omni syllogismo vnam praemissarum continere conclusionem dicunt, idque vt demonstretur, adhiberi alteram propositionem, quam *applicatiuam* vocant, sicut priorem *continentem* appellant. In syllogismis affirmatiuis perinde esse, quam propositionem habeamus pro continente, plerumque tamen maiorem, ceu vniuersaliorem, hoc officio fungi: in negatiuis autem propositionibus negantem semper esse continentem.

§. LI.

Resultat hinc istud principium: *altera praemissarum debet continere conclusionem, idque ab altera debet ostendi.* Vt itaque diiudicetur, num syllogismus recte se habeat, dispiciendum saltem, an conclusio contineatur in altera praemissarum. Si contineatur, bonus est, vitiosus contra, si non contineatur.

§. LII.

De syllogismis compositis itidem est obseruandum, quod inutilia fere sint & non necessaria, quae de modo eos explorandi, num recte se habeant, vulgo traduntur. Si enim assumatur, quod supra asseruimus, in iis aut vnum syllogismum bis, sed

imperfecte exhiberi, aut plures syllogismos simplices contineri, res ipsa docet, euoluendos saltem in iis syllogismos simplices esse, & statim, si secundum methodum indicatam hi porro examinentur, patere, num illi recte se habeant.

§. LIII.

Iam vt reliqua persequamur, virtus quoque singularis intellectus est, si a conceptibus materialibus is ita abstrahatur, vt, quantum fieri potest, res spirituales atque morales, per se & immediate, sine corporeis imaginibus, atque symbolis externis concipiat.

§. LIV.

Virtus quoque est, si *vis imaginandi* intra limites iustos contineatur, mentisque directioni obediat, vt res, quae sub eius ambitum cadunt, accurate, exacte, ordinate, sine vlla mutatione exhibeat, vt nec sterilis nimis sit, nec nimis foecunda.

§. LV.

Virtus porro intellectus est, si *iudicium* rite se habeat, si rectum sit, si acre sit, & in intimos rerum recessus penetrare, veraque a falsis statim separare queat. Cui si *ingenii* promptitudo & alacritas *memoriaeque* tenacitas accedat, nihil amplius desiderari poterit in eo, qui ad literarum studia animum adiecit.

§. LVI.

Obſeruandum vero probe eſt, quod & ſupra iam monuimus, non tam de naturali mentis eiusque facultatum, quam acquiſita perfectione nos loqui, qua naeui & imperfectiones naturales emendantur, ea quidem ratione, quae demonſtranda eſt in ſequenti capite.

§. LVII.

Nihilo ſecius tamen naturalis quaedam vis & perfectio in his omnibus ſupponitur, cum operam oleumque perditurus prorſus ſit, qui hominem ad ſtudia prorſus inidoneum erudire ſuſceperit. Quare ex certis ſignis & characteribus inueſtigandum omnino eſt, num quis ingenio ad ſtudia litterarum a natura praeditus ſit, an eodem deſtituatur, & ſi praeditus ſit, quanam eius facultate maxime polleat.

§. LVIII.

Signa haec varia equidem ſunt atque multiplicia: ſed certiſſima ab ipſis effectibus deſumi puto. Etenim ſi cui in materia facili, nec ignota, aliquid proponatur, vt experimentum faciat, num verum discernere a falſo, bonum a malo queat, idque aliquoties repetatur, nunquam tamen aut raro is hinc ſe expedire queat, tum ſi homo ſit maturae aetatis, & cui inſtitutio non defuit, recte inde colligas, *iudicii* aut nullam aut mediocrem vim in eo eſſe.

esse. Contrarium est, quod pronuncies, si contrario modo se habeat.

§. LIX.

Sic &, si cui clare aliquid & perspicue proponatur, ex rebus speciatim ad ingenium pertinentibus, isque nihil se eorum capere profiteatur, multo minus proprias cogitationes etiam de rebus facillimis & quotidianis apte & perspicue proponere queat, vtut iam maturae sit aetatis, diligentiamque adhibeat, illi *ingenium* deesse exinde colligas. Contra ingenio pollere, si ea aliter comparata sint. *Memoriae* autem defectus & excellentia cum sua sponte se prodat, de ea quicquam addere, necesse non est.

§. LX.

Cum etiam supra ostensum sit, diuersas ingeniorum ad studia inhabilium constitui posse classes: ita vice versa ex dictis patet, habilium quoque & idoneorum ingeniorum genera esse diuersa, prout vna alteraue facultas reliquis præstat, aut gradibus etiam perfectionis ipsa ingenia a se inuicem differunt. Atque in hisce cognoscendis, diiudicandisque eadem ratione est procedendum, vt intelligatur, qua quodlibet ratione perfici vlterius, & ad veram eruditionem manuduci debeat.

CAP.

CAP. IV.

De MEDIIS EMENDANDI INTELLECTVM, SANITATIQVE RESTITVENDI.

Σύνοψις.

Quo

§. I.

SVpereſt itaque vt de remediis agamus, cum vitia virtutesque intellectus cognouiſſe parum proſit, niſi conſtet, quo pacto illa expelli, hae contra indui atque acquiri queant. Ordine autem, quae ſingularum operationum & facultatum imbecillitatibus opponi poſſunt, nobis ediſſerenda ſunt.

§. II.

Ignorantiae itaque quia opponitur hiſtorica cognitio, & haec quoq; in omni ſtudiorum genere praemitti debet, vt iampridem viris doctis eſt obſeruatum, ita ad eam comparandam conſilia omnia ſunt conuertenda. Poteſt autem ea comparari tum per *experientiam*, & *obſeruationem* rerum, quae nobis offeruntur, tum per *lectionem* ſcriptorum, qui hanc cognitionis noſtrae partem inſtruunt.

§. III.

§. III.

Experientia quidem primum merito occupat locum, cum plerumque longe accuratius & plenius cognoſcamus, quae ipſa obſeruatione diſcimus. Nec deeſt vlli mortalium temere occaſio ex obſeruatione propria multa diſcendi, modo diligenter, vt decet, attendat, tum ad ſe ipſum, tum ad ea quae quotidie eueniunt, & omnibus ſeſe offerunt. Negari tamen nequit, vitam hominis nimis anguſtis circumſcriptam eſſe limitibus, quam vt omnia quae cognitu neceſſaria ſunt, ipſe obſeruare queat.

§. IV.

In ſubſidium itaque adhibendi ſunt libri, qui ad hanc cognitionem nos ducunt. Cuiusmodi ſunt, qui hiſtoriam huius vniuerſi aut generatim, aut per partes, vt hiſtoriam naturae, artium, qua originem illarum atque fata, qua modum quo exerceri ſolent, litterarum, humanarumque actionum, qua integras ſocietates, tum ſacras tum ciuiles, qua ſingulos homines cuiuscunque ſtatus, ordinis, ſexus, conditionis &c. tradunt.

§. V.

Cum vero non ſufficiat multa ſcire, ſed cumprimis requiratur, vt quae ſcimus accurate ſciamus, ea autem ſciamus accurate, de quibus ideas claras, diſtinctas, adaequatas & veras habemus, adhibenda porro

in

in ſubſidium eſt *meditatio*, quae hoc maxime efficere poteſt. *Meditatio* autem nihil aliud eſt, quam omnium cogitationum noſtrarum accurata & diligens ad certas leges directio, vt hac ratione veritatem eo facilius inueniamus.

§. VI.

Vnde liquet, ad omnes cogitandi modos intellectusque operationes, meditationem pertinere. Nec vagam quandam atque ſolutam cogitationum diſcurſionem hoc nomine venire poſſe, ſed quae certis legibus, nunc porro praecipue indicandis, ſit adſtricta.

§. VII.

Inter meditandi modos praecipuos autem haud immerito refertur *definitio* atque *diuiſio*. Vtraque enim, vt clara atque euidens euadat cognitio noſtra, plurimum confert. Eſt vero *definitio* nihil aliud, quam idearum, ex quibus idea definienda componitur, ordinata euolutio. Vnde ſimul patet, ideas ſimplices, eo quod ex aliis non componantur, non quoque poſſe definiri.

§. VIII.

Vt vero ordine fiat haec euolutio, primum conueniens fuerit, conſiderare eas quae & in aliis ideis compoſitis reperiuntur, ſiue pluribus rebus eiusdem naturae communes ſunt: & tum quae pluribus non ſunt communes, ſed ideae definiendae tantum in-

insunt, expendere. Idea, quae immediate rei definiendae communis est cum aliis, *genus* vocari solet, reliquae *differentiam* constituunt, siue causae sint rei definitae, siue attributa.

§. IX.

Cum vero in idea quadam composita, quaedam magis ad ipsam eius essentiam pertineant, quaedam separari etiam queant, nec ipsam velut essentiam constituant, licet cum ea coniunctae sint, si has saltem, non illas, quis euoluat, *is describere* rem, non *definire* dicitur. Nominum autem explicationes hic in censum non venire, quilibet per se intelligit.

§. X.

Quae circumferuntur bonae definitionis regulae ex dictis facile diiudicari possunt. Etenim si omnes ideae, quae essentiam ideae compositae constituunt, euoluantur, definitio non potest non *adaequata esse definito*. Multo minus aliis ideis, quam quae definitur, competere potest, id quod innuunt cum dicunt: definitionem debere esse *propriam* definito. Quod autem definitio talis rite facta *clarior* sit & intellectu facilior, quam res definita, ex re ipsa itidem quilibet intelligit.

§. XI.

Quod si res nobis offerantur, ex aliis rebus compositae, quarum quaelibet seorsim

definitione adhibita, euoluenda ſit, opus eſt *diuiſione*. Id itaque, quod diuiditur, *totum* vocatur, & ex partibus diuerſis conſtat, aut eum in modum a nobis concipitur. Eiusque diuerſas dari ſpecies, facile intelligitur, quas ad certas reuocare claſſes, ne quidem neceſſe fuerit.

§. XII.

Manifeſtum inde eſt & ſua ſponte ſequitur, quod in diuidendo naturam ipſam ſequi debeamus, nec rem aliter partiri, quam eius indoles permittat; ſiue re ipſa ex partibus componatur, ſiue ita a nobis concipiatur. Namque & conceptus noſtri naturae rerum debent eſſe conformes.

§. XIII.

Et hinc rurſus genuinum fundamentum regularum diuiſionis intelligere licet. Partes enim rite conſtitutae non poſſunt non *exhaurire totum diuiſum*. Vna pars qua talis *in altera non poteſt contineri*, ceteroquin non eſſent partes vnius totius. Partes quoque non eſſent, niſi a ſe inuicem eſſent, aut re ipſa, aut ratione diſtinctae, & ita *oppoſitae*. Si diviſio in *nimis magna membra*, aut *nimis generalia* fieret, ad claritatem idearum parum faceret. Nec naturam ipſam ſequeretur, qui *membra nimium inaequalia* conſtitueret, aut qui, dum cuncta nimis aequare vellet, *coniungenda ſepararet*, aut *ſeparanda coniungeret*, vel vbique inepte *dichotomias ſequeretur*.

§. XIV.

§. XIV.

Sed & in iudiciis quoque & ratiocinationibus, ad errores quosuis euitandos *meditatione* opus est. Ast dirigenda ita est, vt *nunquam nisi de rebus clare & distincte conceptis iudicetur.* Quod si summus euidentiæ gradus obtineri nequit, eousque saltem assentiendum est, quousque euidentia eius nobis patet.

§. XV.

Qua in re ne aberremus, & res credendas ideo reiiciamus, quia clare & distincte a nobis percipi nequeunt, distinguendum sedulo est inter *euidentiam obiecti*, & *euidentiam testimonii.* In rebus philosophicis requiritur *euidentia obiecti:* sed in rebus quae auctoritate diuina nituntur, *euidentia testimonii*, hoc est, tum demum assensum praebemus, cum clare & distincte intelleximus, hoc in scriptura sacra contineri.

§. XVI.

Necesse itaque etiam est, vt de rebus quae vel minimum obscuritatis habent, tam diu dubitemus, donec illarum veritas quam euidentissime pateat. Quae dubitatio si iustis limitibus circumscribatur, tantum abest vt ceu illicita reiicienda sit, vt potius pro medio maxime necessario perueniendi ad veritatem, recte habeatur.

§. XVII.

Praeterea cum defectus attentionis in cau-

ſa ſit, quo minus claras & diſtinctas ideas ſemper ſectemur, conſiderandum, quo pacto huic obuiam iri poſſit. Varia itaque excogitata a viris eruditis ſunt adminicula excitandi attentionem, quae vt non omnia reſpuimus,ita nec omnia aeque efficacia eſſe cenſemus.

§. XVIII.

Qui ſenſus ipſos & imaginationem in ſubſidium vocandos eſſe cenſent, non quidem errant: ſed res ipſa docet, quod in iis ſaltem hoc rebus procedat, quae vtcunque ſenſibus & imaginationi ſubiici poſſunt, quanquam nec in iis ſemper ſufficiat. Affectuum maior eſt efficacia: ſed dum facile ita prauae propenſiones, ambitio ſcilicet, gloriaeque ſtudium, & aliae, in homine augentur, damnum & periculum, quod hinc imminet, maius eſt, quam quod inde ſperari poſſit emolumentum.

§. XIX.

Rectius, mea opinione, procedit, qui ſedulo cogitat, ſe a Deo ideo conditum, & in tali vitae conditione collocatum, vt literis animum excolat,& ſummo ſtudio in veritatem inquirat. Haec ſi ſemper animo noſtro obuerſentur,ſi cogitemus inſuper, vt omnium noſtrarum actionum, ita temporis quoque bene aut male collocati rationem Deo reddendam, attentio non temere nobis deerit.

§. XX.

§. XX.

Accedat denique ad haec omnia, quae hactenus proposuimus ad errores euitandus remedia, *methodus* certa, si quibusdam credimus, necesse est, in veritatis inquisitione adhibenda. Methodum autem dum commendamus, nec de methodo docendi, nec de methodo studiorum vniuersali, sed de methodo particulari inquirendi in certam veritatem, hic sermonem esse, quilibet per se facile intelligit.

§. XXI.

Haec autem methodus solet in *analyticam* & *syntheticam* dispesci. *Analyticam* vocant, qua ex veritate particulari nota ad alias veritates, quae pertinent ad rem aliquam singularem, progredimur. Vt cum ex proprietatibus auri naturam eius, causasque inuestigamus.

§. XXII.

In *synthetica* autem methodo generales quasdam veritates proponimus, ex quibus veritates singulares deducamus. Sic ex eo, quod natura dictitat, socialiter viuendum esse, si concludatur, neminem quoque esse laedendum, & pacta seruanda &c. methodo synthetica aliquis progrederetur.

§. XXIII.

Regulae in vtraque methodo obseruandae sequentes tradi solent: in omnibus gradibus progressionum nostrarum, in ratiocina-

 tioni-

tionibus nostris conseruanda est euidentia: non oportet nos de rebus, quarum menti clarae non obuersantur ideae, aut de obscuris, quatenus obscurae sunt, ratiocinari: a simplicibus & facilibus initium faciendum, iisdemque, priusquam ad composita & difficilia progrediamur, aliquamdiu est inhaerendum.

§. XXIV.

Speciatim vt in methodo analytica rite procedatur, perspicue primo intelligendus est status quaestionum propositarum: tum ideae sedulo inter se sunt conferendae, sique opus sit, idea media adnotanda, quae possit esse instar mensurae communis, cuius ope inueniantur relationes, quae intercedunt inter ideas comparandas.

§. XXV.

Sed in omnibus hisce dispiciendum, quid materiae propositae ratio postulet & admittat. Vnde non vbique eadem ratione intellectum procedere posse, res ipsa docet. Namque si ex effectibus inquirenda sit causa, vix aliter procedi potest, quam vt omnibus, quae nobis nota sunt, phaenomenis probe expensis, singulas, quae nobis notae sunt, causas cum phaenomenis conferamus, eamque assumamus, quae aut omnibus aut plerisque soluendis sufficiat. Hac methodo inuestigari poterit, quae sit causa fluxus & refluxus maris.

§. XXVI.

§. XXVI.

Rursus si causae nobis cognitae alii nobis detegendi sint effectus, vix aliter hoc fieri potest, quam rerum eandem naturam habentium comparatione: colligendo scilicet effectum ignotum ex eadem causa procedere posse, quia effectui noto similis est: vt si ex viuenti concludam, posse machinam confici, cuius beneficio aër compressus & dilatatus, corpus aliquod proiiciat. Ordinaria autem maxime ratio est, si tertia idea, quae rem accuratius considerantibus mox se offeret, ad idearum, de quibus quaeritur, nexum & relationem detegendam, adhibeatur.

§. XXVII.

Dispiciendum quoque, an immediate ad res ipsas feratur nostra consideratio, an vero versetur circa quæstionem verbis propositam: hoc enim si fit, id elaborandum, vt priusquam ideas ipsas inter se comparemus, verba probe expendamus, omnique liberemus obscuritate ambiguitateque.

§. XXVIII.

Atque vt in quæstionibus compositis maxime adhibenda est idea tertia, ita in iis porro requirunt, vt a quaestione quae consideranda venit, amoueantur omnia, quae ad inuestigatam veritatem necessario non pertinent. Quod si hoc rite peracto quaestio tamen composita supersit, duobus aut

pluribus capitibus: diuidere eam iubent in ſua capita, eaque capita ſigillatim expendere, eo quidem ordine, vt ab iis incipiamus, quae ſimplicioribus conſtant ideis, nec prius ad capita magis compoſita progrediendum eſſe docent, quam ſimpliciora meditatione facilia & perſpicua facta ſint.

§. XXIX.

Addunt nonnulli & has regulas: idearum quaedam ſigna conſtituenda eſſe, figuris & verbis quam pauciſſimis comprehenſa, eaque ſigna memoriae imprimenda, aut in charta ſcribenda, ne amplius circa haec mens laboret, tum has ideas, quarum ſigna conſtituimus, iterum inter ſe conferendas: & ſi non inuentum ſit quod quaerimus, abſcindendas eſſe omnes propoſitiones, quas ad quaeſtionis ſolutionem inutiles eſſe, inſtituto examine, deprehendimus, in reliquis eodem ordine procedendum. Sed iſtae regulae in Algebra neceſſariae ſunt, in reliquis diſciplinis vtut adhiberi quoque poſſint, raro tamen caſus occurret, vt adhibendae neceſſario ſint.

§. XXX.

Synthetica methodo cum geometrae vtantur, ab his quoque eius leges & regulae petendae ſunt. Geometrae vt ſummam vbique euidentiam conſectentur, non vtuntur vocabulis, niſi quorum ſignificationem addita definitione accurate explicarunt: dein-

deinde principiis maxime euidentibus & perſpicuis nituntur,& quae a nemine in dubium vocari poſſunt: & denique conſectaria omnia demonſtratiue probant, in ratiocinationibus ſuis duntaxat definitionibus, aut axiomatibus conceſſis, aut propoſitionibus iam demonſtratis vtentes.

§. XXXI.

Hinc certas axiomatum, definitionum, & demonſtrationum leges conſtituere ſolent: ſcilicet nihil pro axiomate habendum,quod non ſit euidentiſſimum : nullum vocabulum obſcurum aut ambiguum ſine definitione adhibendum, inque ipſis definitionibus vocabula notiſſimae ſignificationis, aut iam explicata, adhibenda eſſe: in demonſtrationibus omnes propoſitiones ſubobſcuras probandas, nec quicquam praeter definitiones,axiomata, & propoſitiones demonſtratas adhibendum. Si quis ambages mittat, videbit, principiorum euidentiam vtramque hic facere paginam.

§. XXXII.

Errant autem qui putant,ſyntheticam methodum in docendo, analyticam in veritatis inquiſitione locum habere. Nihil enim obſtat, quo minus vtramque & in docendo & in inquirendo adhibeamus, quia ea ratione, qua res cognoſcitur, doceri etiam poteſt. Interim non ita meditationes noſtrae methodo adſtringendae ſunt, vt ſemper

ſuperſtitioſe eius legibus & ordini inhaereamus. Namque, ſi in iudiciis noſtris euidentiam ſectemur, & vbique ratiocinandi leges accurate obſeruemus, veritas intelligi haud raro atque inueſtigari poteſt, licet de methodo aut ſynthetica, aut analytica nunquam cogitauerimus: hoc certum, hiſce methodis vulgo plus tribui quam debebat.

§. XXXIII.

Ceterum ea, quae hactenus de erroribus in iudiciis & ratiocinationibus noſtris euitandis attulimus, tum ad materiam, tum ad formam quoque ſyllogiſmorum pertinent. Qui enim claras vbique & euidentes ſectatur ideas, qui debitam in meditatione ſua adhibet attentionem, is facile deprehendet, ſi quid in ſuis ratiocinationibus, contra ratiocinandi leges admiſſum occurrat. Deprehendiſſe autem iſtum naeuum ſufficit, cum ita facile euitari, aut emendari queat.

§. XXXIV.

Atque illud tum de ſimplicibus, tum de compoſitis ſyllogiſmis eſt obſeruandum. In his enim quo pacto verſandum, vt intelligatur, num recti ſint, iam ſupra indicatum eſt. Equidem qui ſibi relictus ſolusque ratiocinatur, vix eiusmodi ratiocinationum modis, a naturali cogitationum noſtrarum ſimplicitate recedentibus, vtitur. Atten-

den

dendum tamen & ad haec eſt, tum quia hoc neceſſe eſt, vt de veritate ratiocinationum ab aliis prolatarum, in quibus ſyllogismi compoſiti haud infrequentes ſunt, iudicare eo certius queamus, tum vt errores ipſi declinare poſſimus, ſi quis forte conſuetudine, aut alia cauſa ductus, tali ratiocinandi forma vtatur.

§. XXXV.

In intellectu puro, vt nunc ad reliqua progrediamur, cum nonnulli omnem perfectionem noſtrae cognitionis conſtituant, de eo quoque perficiendo maxime ſolliciti ſunt. Hunc itaque in finem arithmetices, geometriae & algebrae ſtudium maximopere commendant, exiſtimantes, hac ſola ratione ideis puris adſueſcere intellectum poſſe viamque adeo ad veram eruditionem perueniendi in eo collocant, vt in hiſce matheſeos partibus probe quis ſit prius exercitatus, quam ad alia adgrediatur.

§. XXXVI.

Ego equidem non negauerim, poſſe hac ratione habitum quendam de rebus mathematicis accuratiores conceptus ſibi formandi induci: ſed qui hominem hiſce imbutum, ſtatim ad omnia ſtudiorum genera, in quibus ideae abſtractae occurrunt, idoneum eſſe putant, turpiter mea ſententia errant. Experientia enim conſtat, homines in algebra & geometria ad miraculum

vsque

vsque exercitatos, ad theologiae, & disciplinae moralis ciuilisque studium longe fuisse ineptissimos. Accedit, quod conceptus mathematicos vbique inserant, quod erroribus plus quam puerilibus occasionem deinceps praebet.

§. XXXVII.

Omnia itaque in intellectu puro & imaginatione, imo omnibus facultatibus, ad exercitationem redeunt. Sola exercitatione ad conceptus theologicos, mathematicos, morales, promte & accurate formandos aptus quis idoneusque reddi potest. Et sane quanta exercitationis vis sit, vel ex iis artibus, quibus corpus ad agilitatem eruditur, satis superque constat.

§. XXXVIII.

Iudicii itaque perficiendi haec commodissima, mea opinione, via est, vt subinde proponatur materia, super qua ratiocinationes instituantur, eaeque quam accuratissime ad leges rectae ratiocinationis reuocentur: itemqne si scripta aliorum hunc in finem euoluantur, vt cuncta reuocentur sub examen, verumque ita a falso discernatur. Et hoc quidem ita fieri potest, vt inuestigato auctoris sensu, thesis rite constituatur, & tum rationes, quibus thesis probatur, sigillatim expendantur.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Ad ingenium excolendum forte artem Lullisticam, aut locos dialecticos, aut indicem combinatorium, & similia eruditorum inuenta retuleris. Sed per artem Lullisticam tantum nocebitur iudicio, in quantum forte ingenium promouebitur. Loci dialectici ad certam veritatis & verosimilitudinis confusionem, vt nunc alia incommoda taceam, ducunt. Index combinatorius non plane respuendus, saltem ad conceptuum foecunditatem aliquid faciet; sed iudicio cuncta sunt temperanda. Non errauerit qui dixerit, & hic exercitationem vtramque facere paginam.

§. XL.

Memoriae optime consuletur obseruato tum in studiorum tractatione, tum in themate quolibet componendo, accurato ordine. Nec excerpta, seu loci, vt vocantur, communes spernendi, modo non quis nimius in iis sit, cum detrimento iudicii. Interim id cumprimis obseruandum, vt excerpantur selecta, nec vbiuis obuia, idque ex ipsis fontibus & libris primariis. Methodus haec optima est, quae quam minime est impedita, suaque facilitate se commendat. Vitium quoque est, si quis nimis circa methodum sit sollicitus: cetera exemplis rectius docentur, quam regulis.

§. XLI.

Haec omnia si quis in omnibus intellectus functionibus & operationibus obseruauerit, is quidem exquisitam multarum rerum notitiam adquirere idoneus vtcunque erit, ad veritatem tamen, ceu centrum & apicem omnis eruditionis, nondum satis est praeparatus. Experientia enim docet, eos qui hactenus dicta ad vnguem vsque obseruant, grauissimis tamen adhuc immersos esse erroribus.

§. XLII.

Causa immediata & proxima errorum sunt praeiudicia, vt supra ostendimus, quorum infinita est varietas. Praeiudiciorum, adeoque errorum omnium fons & scaturigo, vt itidem demonstrauimus, in voluntate hominum quaerendus. Frustra itaque inculcaueris illud: *deponenda esse praeiudicia*, nisi emendaueris voluntatem. Hoc enim perinde esset, ac si medicus suaderet aegroto vt sanus fieret, nec tamen medicamentum praeberet.

§. XLIII.

Ergo vt a voluntatis emendatione studiorum nostrorum tractationem, & veritatis inquisitionem incipiamus, ratio ipsa iubet. Idque non aliter fieri potest, quam si serio ad Deum conuertamur, & conuersi voluntatis sanctitatem, lumenque intellectus ab eo im-

impetremus. Ita enim locum inuenit Salomonis optima ad philosophiam manuductio: *timor Domini est initium sapientiae.* Media autem huc facientia cum christiana religio suppeditet, de iis hoc loco nihil addendum.

§. XLIV.

Atque ita fontes generales omnis corruptionis obstrui etiam possunt. Originalis labes per conuersionem veram non equidem plane tollitur, eius tamen vis valde imminuitur, atque labefactatur. Educatio qualis nobis obtigit, ferenda; interim ad vitia per eam contracta serio emendanda omnia consilia homo, qui ad Deum se conuertit, conferet: id quod de iis quoque, quae conuersationi & consuetudini originem debent, intelligendum: ne enim noua hac ratione vitia contrahat, iam sua sponte homo, qui serio hoc agit, vt Deo placeat, omnem dabit operam.

PHI-

PHILOSOPHIAE INSTRVMENTALIS
PARS SECVNDA
DE
RATIONE VERITATEM EX
ALIORVM SCRIPTIS ERVENDI.

CAP. I.
De
NATVRA ET INDOLE SERMONIS.

Σύνοψις.

M 2 §. I.

§. I.

CVm multae iam a viris doctis inuentae sint veritates, vt in iis inueniendis operam studiumque nostrum collocemus, necesse non est; sed sufficit, si ex scriptis illorum monumentisue eas eruamus. Ast hoc fieri nequit, nisi illorum scripta recte intelligamus: ad quod *Hermeneutica* nos ducit.

§. II.

Hac voce itaque nihil aliud denotamus, quam philosophiae instrumentalis partem, quae signa, quibus alii in cogitatis suis exprimendis vtuntur, praesertim verba, ita declarare & interpretari docet, vt de auctorum mente certi reddamur.

§. III.

Hoc autem vt rite fiat, de indole & natura sermonis initio agendum, vt ea cognita causas obscuritatis inuestigemus, verumque & genuinum sensum designemus, & ita eo commodius media, quibus tolli omnis obscuritas possit, indicare queamus.

§. IV.

Ad vitam socialem necessarium esse, vt mentis cogitata per certa signa cum aliis communicemus, eumque in finem verba quam aptissima esse, quilibet facile intelligit. Originem tamen sermonis ad Deum ipsum referendam esse, censeo. Adamo enim inditam a Deo loquendi facultatem, ex nominibus

nibus, animantibus brutis impositis, & colloquio cum Eua instituto, satis clare colligitur.

§. V.

Forte etiam in primigenia ista lingua convenientia quaedam fuit inter voces & res ipsas, quae vocibus designabantur, siue ex literarum figura, siue aliunde ea petenda sit. Et hactenus illorum admitti sententia potest, qui contendunt, voces naturalem habere significandi potestatem.

§. VI.

Cum autem qui aedificationi turris Babylonicae intererant a Deo ita punirentur, vt linguae istius primaeuae obliuiscerentur, necesse quidem erat, vt gens quaelibet, aut familia seorsim habitans, certas voces excogitaret, quibus res quaelibet designarentur. Atque ita in linguis tum exortis voces ex pacto atque conuentione significandi vim accepisse, admodum est verosimile. In caussas autem, cur nonnulli his, alii aliis vocibus vterentur, diuersasque adhiberent loquendi formulas, si modo certae causae subsunt, si quis inquirere vellet, is naturae & temperamento hominum aliquid hic tribuendum esse, animaduerteret.

§. VII.

Ceterum constat sermo vocibus apte inter se iunctis, ad cogitata animi nostri significanda. Vox nihil aliud est quam sonus articu-

ticulatus, conceptum mentis noſtrae ſignificans. Vocari etiam alias ſolet *terminus*.

§. VIII.

Poſſunt porro voces omnes in duas claſſes diuidi: quaedam enim ipſas ideas, quaedam nexum atque iuncturam idearum, exhibent atque repraeſentant.

§. IX.

Quae ipſas ideas exhibent, totuplici ratione variant, quotuplici ratione ipſae ideae. Aliae itaque ſunt voces, quibus indicantur ideae ſimplices: aliae, quibus compoſitae. Rurſus alia ſunt vocabula ſubſtantiarum, alia modorum, alia relationum.

§. X.

Praeterea alia ſunt vocabula quibus ideae denotantur, quae ſine mentis opera nobis obuerſantur, & alia quibus deſignantur ideae, quae non ſine mentis opera nobis obuerſantur: haec *abſtracta*, illa *concreta* dicere moris eſt.

§. XI.

Rurſus alia ſunt vocabula idearum vniverſalium, alia particularium, alia denique indiuidualium: item alia ſunt vocabula idearum clararum, alia obſcurarum: alia denique adaequatarum, alia inadaequatarum.

§. XII.

§. XII.

Interdum etiam contingit, vt plures voces inter se coniungantur, quae in mente nostra excitant vnam ideam totalem, de qua saepe ea affirmare aut negare possumus, quæ de singulis terminis separatim affirmari, aut negari nequeunt. Atque voces ita iunctas *terminos complexos* vocant.

§. XIII.

Quandoque autem vna vox equidem tantum exprimitur, sed reliquae subintelliguntur, quae tamen ad ideam totalem repraesentandam necessariae erant, atque tum *terminus sensu complexus* dicitur: sicut *verbis complexus* est, quando omnes voces, quae adesse debent, exprimuntur. Vtroque modo complexus est, quando vna vox per aliam, quae expresse additur, vtcunque equidem determinatur, sed nihilo secius aliquid subintelligendum remanet.

§. XIV.

Nec illud praetermittendum, quod vna vox quandoque diuersis rebus significandis adhibeatur; sicut vice versa, vna res duabus pluribusue saepe gaudet vocibus, quibus significari queat. Si illud fit, oriuntur inde *homonyma*; si hoc, *synonyma* inde originem ducunt.

§. XV.

Vt vna res pluribus vocibus exprimi queat, id aut casu, aut ex peregrina-

rum linguarum admixtione,aut ex alia quacunque causa,non satis nobis cognita, fieri potest. Sed vt vna vox pluribus accommodetur, id itidem casu interdum fieri potuit, interdum tamen & consilio, aut necessitate, aut eloquentiae studio homines ad hoc inuitante.

§. XVI.

Nimirum plurimae res inter se analogiam quandam & conuenientiam habent. Has vt iisdem vocibus insignirent, facile induci homines potuerunt, cum vbique fere maior rerum copia sit, quam verborum. Cumque etiam animaduerterent, rem vnam interdum viuidius sub alterius imagine atque schemate exhiberi, itidem alienas voces ad eam accommodarunt.

§. XVII.

Quod si quis itaque data opera impropriam vocis significationem adhibeat, vt vim pondusque orationi conciliet, tunc *emphasis* dicitur. Ex quo simul patet, non vbique equidem ἐμφάσεις consectandas, nec tamen semper in interpretatione eas negligendas esse.

§. XVIII.

Si vero vsu receptum sit, vt vna vox pluribus rebus accommodetur, tum ad primariam eius significationem, cuius vestigia plerumque in secundariis comparent, praecipue est respiciendum. Primaria ista signifi-

gnificatio, *formalis*, secundaria *materialis* vocari solet.

§. XIX.

Ad coniunctionem idearum particulae variae pertinent, vt aduerbia, praepositiones, interiectiones, signa quantitatis, & reliqua omnia, quae *terminorum syncategorematicorum* nomine venire solent. Hos ita definiunt, quod ex se quidem nihil significent, sed cum aliis vocibus coniuncti consignificent. In interpretatione autem ad hos vel maxime respiciendum esse, exemplis facile ostenditur.

§. XX.

Praeterea de idearum coniunctione duo sunt obseruanda: primo, quod diuersimode fiat in linguis diuersis, pro cuiusque gentis indole; deinde, quod non semper naturali cogitationum ordini respondeat. Idque ideo, quod ab vsu & consuetudine loquendi ratio maximam partem pendeat, non autem regulis & praeceptis philosophorum accommodata sit.

§. XXI.

Huc itaque pertinent omnes omnium linguarum *idiotismi*, in quibus naturalis cogitandi & loquendi modus haud raro manifeste negligitur, & qui ab vsu & consuetudine gentis vnice pendent. Interim ex iis elegantia linguae maxime censeri solet, saltem

ad linguam intelligendam, vt obseruentur diligenter, necesse est.

§. XXII.

Ex formulis istis loquendi exurgunt integrae *propositiones*, quibus iudicia nostra exprimimus. Istarum habitus a modo loquendi itidem haud raro aestimandus venit: saltem huic causae tribuo, quod plura interdum iudicia certo modo connectantur, vt tamen vnum videri possit. Atque hinc propositiones in *compositas* & *simplices* dispesci solent. Quae enim vno subiecto & praedicato constat, *simplex*, quae pluribus, *composita* dicitur.

§. XXIII.

Interdum tamen contingit, vt propositio quidem sit simplex, sed vt in subiecto aut praedicato alia propositio, quam *incidentem* vocant, contineatur. Et has quidem *complexas* vocare solent, vt *incomplexas* illas, in quibus eiusmodi propositiones incidentes non reperiuntur. Nec tantum subiectum aut praedicatum, sed interdum etiam, vt nonnulli volunt, ipsa copula talem propositionem incidentem secum coniunctam habet. Vnde complexarum propositionum varietas intelligitur.

§. XXIV.

Solent autem istae propositiones incidentes cum parte propositionis principalis connecti, per pronomen relatiuum, quod cûm

vel

vel *explicatiuum* ſit, vel *determinatiuum*, diverſus quoque inde reſpectus ad propoſitionem principalem oritur, ita vt praedicatum propoſitionis incidentis de ſubiecto propoſitionis principalis vel affirmari, vel non affirmari queat. Prius fit, cum pronomen eſt explicatiuum; poſterius, cum eſt determinatiuum.

§. XXV.

Cumque etiam propoſitiones dupliciter, tripliciter, &c. complexae reperiantur, probe eſt obſeruandum, quod propoſitiones incidentes in iis diuerſi poſſint eſſe generis, vt cum in vna pronomen ſit explicatiuum, in altera ſit determinatiuum.

§. XXVI.

Ad propoſitiones quoad copulam, ſeu formam ipſam, complexas, referri etiam poſſunt, quas vulgo *modales* vocant. In his enim ſi propoſitio incidens a principali diſtinguatur, & illius reſpectus ad hanc conſideretur, facile diiudicari poſſunt, nec vllis opus eſt ambagibus.

§. XXVII.

Compoſitarum propoſitionum duo conſtitui genera ſolent. Alterum illarum, in quibus compoſitio exprimitur: alterum illarum, in quibus latet, quae ideo *exponibiles* vocari ſolent. Ad priorem claſſem pertinent *copulatiuae, disiunctiuae, conditionales, cauſales, relatiuae* & *diſcretae*. In quibus ſi vnum-

vnumquodque subiectum cum suo prædicato conferatur, statim & sensus illarum patet, & si quid vitii subsit, elucescit.

§. XXVIII.

Ad exponibiles *exclusiuae*, *exceptiuae*, & *comparatiuae* pertinent. Quibus nonnulli *inceptiuas* & *desitiuas* addunt. Quales autem istae propositiones sint, ex ipsa denominatione statim intelligitur.

§. XXIX.

Hoc saltem obseruandum, quod momentum trahit, particulas exclusiuas non semper addi, & nihilo secius exclusionem quandam subintelligi, id quod ex re ipsa, & materia substrata facile intelligitur. Vnde si interpres in sua versione exclusiuas particulas ponat, non errat.

§. XXX.

In rhetorum scholis particula ista orationis, vnam aut plures propositiones continens, *periodus* vocari solet. Quamuis interdum periodus & integram ratiocinationem complectatur. Diuidi solent periodi in *simplices* & *compositas*; illae fere propositionibus simplicibus, hae compositis respondent, & prout plures paucioresue propositiones, indeque resultantia membra continent, variare quoque solent.

§. XXXI.

Ex periodis inter se iunctis integra exsurgit oratio, quae & *stili* nomine venire solet. Hu-

Huius itidem tum quoad formam, tum quoad materiam magna eſt varietas, nec interpreti negligenda. Etenim quoad formam ſtilus vel *ſublimis* eſt, vel *mediocris*, vel *planus* & *ſimplex*, item vel *conciſus* & *argutus*, vel *diffuſus* & *periodicus*. Quoad materiam autem, cui attemperatur, vel *poeticus*, vel *oratorius*, vel *hiſtoricus*, vel *philoſophicus*, vel *ſcripturarius*, vel *theologicus*, vel *iuridicus*, &c. Haec his paucis indicaſſe ſufficit.

CAP. II.

De OBSCVRITATE SERMONIS, EIVSQVE CAVSIS.

Σύνοψις.

§. I.

INter vitia sermonis maximum fere est obscuritas. Per hanc quippe fine & scopo suo excidit sermo, qui est, vt cogitata nostra cum aliis communicemus. Huius itaque vitii cognoscendae causae sunt, vt eo rectius illi medela afferatur.

§. II.

Nec mirum videri debet , quod tantum obscu-

obſcuritatis hic iniiciamus mentionem. Licet enim ſenſus falſus & erroneus, quem ex verbis auctoris concipimus, praecipuus morbus, cui per hermeneuticam obuiam eundum, videri poſſit, & reuera etiam ſit, hic tamen ex obſcuritate vnice oritur. Si enim cuncta nobis ſint perſpicua, fieri nequit, quin ſenſum verum ſtatim aſſequamur.

§. III.

Deprehendimus autem cauſas obſcuritatis tum in ſermone ipſo, tnm in animo lectorum vel auditorum. In ſermone ipſo quae deprehenduntur, duplicis iterum generis ſunt. Vel enim ab ipſis cogitationibus ſeu ideis, vel a vocibus ſeu ſignis, eorumque ſtructura, obſcuritas oritur.

§. IV.

Ad ideas quod attinet ſeu cogitationes, cum magna illarum ſit varietas, nulla tamen illarum eſt, quae non certo modo occaſionem praebere queat obſcuritati. Sic cum de ideis ſimplicibus certi eſſe nequeamus, an alii eodem modo quo nos iis afficiantur, ſequitur, nomina etiam *idearum ſimplicium* tam diu nobis obſcura eſſe, quamdiu id certo nobis non conſtat.

§. V.

Ideae compoſitae tum demum perſpicuæ ſunt, cum omnes partes, quibus conſtant, perſpectas habemus. Nomina itaque *eiusmodi idearum* tum quoque clara ſunt, cum ita

ita ideas eiusmodi nobis exhibent; obſcura contra ſunt, cum ideas nobis ſiſtunt, quarum partes non ita exploratas habemus.

§. VI.

Ex quo id conſequitur, non ſtatim conceptum, quem vox aliqua in nobis producit, auctori quoque eſſe tribuendum. Fieri enim poteſt, vt idea, quam vox aliqua deſignat, clara in nobis ſit & perſpicua, cum obſcura fuerit in auctore, quem interpretamur, & vice verſa.

§. VII.

Ideae *ſubſtantiarum* obſcurae ſunt, adeoque & nomina illarum clara eſſe nequeunt. Quod cumprimis de ſubſtantiarum collectionibus quoque eſt intelligendum, quae quo ampliores ſunt, eo obſcuriora plerumque habent nomina.

§. VIII.

Modorum ideae multo quidem clariores ſunt, quam ideae ſubſtantiarum. Nihilo ſecius nomina modorum vſu vulgi quandoque valde ambigua facta ſunt. Praeſertim quae plurium modorum ſignificant collectionem, intellectu ſunt difficilia, quia non facile eſt, omnes modos, quos ſignificatione ſua complectuntur, inuenire: quia ii, qui iſtis vocabulis vſi ſunt, ea nunquam, aut raro, ſat accurate definiuerunt.

§. IX.

§. IX.

In *relationibus* ſemper idea quaedam loco fundamenti ponitur, cum qua alteram comparamus. Pront itaque haec idea fundamentalis variat, variat autem pro hominum diuerſitate magnopere; ita variat etiam relatio. Nomina itaque relationum obſcura nobis ſunt, donec clarius nobis alterius idea fundamentalis, quae reliquarum eſt menſura, innoteſcit.

§. X.

Concretorum nomina iisdem fere premuntur difficultatibus, quibus nomina ſubſtantiarum laborant. Ideis autem *abſtractis* haud raro contingit, vt homines eas non tantum in mente ſua, ſed & extra eam, reuera exiſtere ſibi perſuadeant, & de iis etiam ita loquantur: vnde earum nominibus omnino obſcuritas quaedam adhaeret.

§. XI.

Nomina idearum *ſingularium* ideo obſcura ſunt, quia interdum quicquid eſt in re, ſignificant, interdum partem duntaxat, nec ſemper eandem. *Particularium* autem & *vniverſalium* idearum nomina multis de cauſis obſcura fiunt. Signa namque particularitatis hoc equidem indicant, praedicatum non de ſubiecto in tota ſua latitudine ſpectato, eſſe intelligendum, aſt de quibus & quanto numero hoc dicatur, inde non conſtat. Accedit, quod iſtae voces plerumque

relatiuae ſint, vnde ex ipſa relatione noua obſcuritas oritur:itemque, quod ſigna vniverſalitatis haud raro particulariter, & rurſus ſigna particularitatis, quandoque vniverſaliter capiantur, & ita quoque interpretanda ſint.

§. XII.

Solent quoque ipſae ideae in obſcuras, & claras, diſpeſci. Iam ſi ideae ipſae *obſcurae* ſunt, voces quoque, quibus indicantur, non poſſunt eſſe clarae. Hoc ſaltem obſeruandum, quod multi voces quasdam probe ſe intelligere putant, iisque quotidie vtuntur, quae tamen obſcuriſſimae ſunt, ideo quod idearum obſcurarum ſunt ſigna.

§. XIII.

Pauciſſimarum quoque rerum nos habere ideas *perfectas & adaequatas* conſtat. Nihiloſecius dum alios legimus, facile credimus, ideas rerum adaequatas illorum mentibus fuiſſe obuerſatas. Quo ipſo ab illorum mente ſententiaue, ſi non aberramus penitus, certe non ſine erroris periculo deflectimus.

§. XIV.

Et hactenus de prima obſcuritatis cauſa, quae in ipſis ideis eſt, egimus. Nunc ad alteram, quae a *vocibus* oritur, accedimus. Vbi iis quidem, quae ſermoni accidunt, vt pronunciatio, aut ſcriptura, non immorabimur; quanquam ex vtraque, maxime autem

ex

ex figura externa litterarum, simi libusue vitiis, quae per errorem scribarum aut typographorum, aut intempestiuam criticorum industriam oriuntur, & in codicibus manuscriptis pariter ac libris impressis deprehenduntur, haud leuis obscuritas oriri potest.

§. XV.

Ex ipsis vocabulis obscuritas enascitur, quando adhibentur *obsoleta, recens conficta, peregrina*. Speciatim & *homonymia*, & *synonymia*, obscuritati causam praebere potest. Et de homonymia quidem id per se patet: ea autem illas quoque voces laborare, quae mox proprie, mox improprie, interdum late, quandoque stricte accipiuntur, itidem ex supra dictis facile intelligitur.

§. XVI.

Ad *synonymiam* autem quod attinet, contingit, vt interdum voces quaedam pro synonymis habeantur, quae tamen non prorsus tales sunt, sed inter quas diuersitas quaedam intercedit, licet vnam eandemque rem denotent. Atque hinc dum eandem prorsus vtrique significationem tribuimus, magna oriri potest obscuritas: id quod & de diuersarum linguarum vocibus probe est obseruandum, quæ interdum multum discrepant, licet eandem rem significare videantur.

§. XVII.

Phrases, formulaeque loquendi obscuritatem interdum pariunt, quando *idiotismos* linguae non satis intelligimus. Hoc tamen legentis potius, aut audientis, quam linguae vitium est. Sed & ad loquentis aut scribentis vitia anomaliae, & inusitatae loquendi formulae, itemque ἀκυρολογίαι, referendae sunt, ex quibus insignem oriri quandoque obscuritatem nemo dubitauerit.

§. XVIII.

In *propositionibus, ratiocinationibus, periodisque* obscuritas tanto facilius oritur, quanto magis ab ordine naturali cogitandi, quem ordo loquendi sequi debebat, disceditur. Nec ordinis tantum immutatio, sed accumulatio nimia multarum cogitationum, & in vnum collectio, in his omnibus pro obscuritatis causa recte habetur.

§. XIX.

Ex integro orationis habitu, seu stilo, duplici ratione oriri difficultas quaedam, obscuritasque potest. Primo quidem ex *forma* eius, tum etiam ex *materia* ipsa, cui accommodatur.

§. XX.

Ex *forma*, quando in stilo conciso nimium breuitatis studium, aut argutiarum & acuminum affectatio, obscuritatem inducit: sic sublimitas orationis, & tumor, efficit, vt nec ipsi auctores se intelligant, nedum alii.

In

In diffuſo ſtilo, verboſitas obſcuritatem inducit, dum inter tot vanas & inutiles ideas, neceſſarias, quæ ad verum orationis ſenſum pertinent, vix inuenire licet.

§. XXI.

Quoad *materiam* autem, generatim obſcuritas oritur, ſi ea nobis plane ſit incognita, ſi auctor principiis & hypotheſibus, de quibus nihil forte vnquam audiuimus, inſiſtat, aut ad eas ſubinde reſpiciat: itemque ſi ad opiniones, ritus, conſuetudines, aliasque circumſtantias, quas ignoramus, auctor alludat, & quae alia ſunt eiusdem commatis.

§. XXII.

Speciatim in ſtilo *poetico* ex inuſitata ſermonis ſtructura, quam metri ratio interdum poſtulat, item ex frequentioribus audacioribusque translationibus & figuris, & crebris ad mythologiam alluſionibus, &c. obſcuritas progignitur: vti in *oratoribus* quandoque orationis tumor, prolixitas, circumſtantiæque rerum variarum, quas ſupponunt, eam inducunt.

§. XXIII.

In ſtilo *hiſtorico*, ſi ab ipſa forma, & formulis quibusdam hiſtoricis receptis diſcedas, maxima itidem difficultas ex circumſtantiarum, quae ad hiſtoriae accuratiorem cognitionem neceſſariae ſunt, diſſimulatione oritur; ad hanc autem aut partium ſtudio,

 aut

aut negligentia & incuria, aut breuitatis intempestiuae studio, historici inducuntur.

§. XXIV.

* In *scriptura* quoque *sacra* quaedam obscurius dicta occurrere, non diffitemur, licet procul facessere iubeamus illorum voces, qui eam ita obscuram esse clamitant, vt vbique aut traditione, aut nescio cuius oraculis, ad eam interpretandam opus sit. Causa autem, cur quaedam obscuriora aut sint, aut videantur, primo in materia ipsa quaerenda, cum in ea de rebus coelestibus atque diuinis sermo instituatur, quas homines naturales sibique relicti prorsus non capiunt, regeniti ipsi, diuinoque spiritu illustrati, non perfecte semper, aut adaequate cognoscunt.

§. XXV.

Deinde in ipso sermone scripturae, in quo summam simplicitatem, cum admiranda maiestate coniunctam, admiramur, causa obscuritatis quandoque quaerenda. Praeterquam enim quod pleraque, quae generatim de causis obscuritatis, quae hactenus diximus, hic quoque locum inueniant, in scriptura sacra haud raro ad ritus ac consuetudines, & certas opiniones Ebraeorum, aliarumque gentium, maxime orientalium, alluditur, quas si quis cognitas non habeat, obscuritatem hinc oriri necesse est.

§. XXVI.

§. XXVI.

De ſtilo primorum veterumque *theologorum*, quos *Patres* vocant, idem cenſendum. Multum ille obſcuritatis ex hypotheſibus philoſophiae Platonicae, opinionibus tum temporis receptis, formulis loquendi eccleſiaſticis, ritibus &c. trahit: vti Ariſtotelica contra principia & ſcholaſticorum floſculi recentiorum theologorum ſtilum, & barbarum, & obſcurum reddunt.

§. XXVII.

Nec *iure-conſultorum* ſtilus hic ſine obſeruatione praetermittendus. Veteres, Romani ſcilicet, latinae equidem linguae puritatem & elegantiam conſeruant, ſed formulis ſolennibus populi Romani ſubinde vtuntur, & iuxta ritus, conſuetudinesue ſuorum temporum loquuntur, ſtatum quoque reipublicae, qualis eo tempore fuit, ſupponunt. Haec omnia cum hodie plerisque ignota ſint, quid mirum, ſi ius Romanum a pauciſſimis intelligatur? Recentiores autem iure-conſulti domeſticis formulis, ſcholaſticae philoſophiae barbariem haud raro iungunt, vnde quod non perſpicuus, clarusque omnino illorum ſtilus vbique ſit, haud difficulter intelligitur.

§. XXVIII.

Et de ſermone quidem, cauſisque obſcuritatis, quae ex eo oriuntur, haec ſufficiant. Nunc de iis cauſis, quae in interprete re-

periuntur, aliquid etiam dicendum. Earum vero aliae ad intellectum, aliae ad voluntatem pertinent.

§. XXIX.

Quoad *intellectum*, omnes eius imbecillitates, quae generatim veritatis cognitionem impediunt, interpretationi quoque obstaculum afferunt. Id quod ex oppositis boni interpretis virtutibus rectius intelligitur. Speciatim artium & linguarum ad interpretandum necessariarum ignorantia, quin vel maxime huc pertineat, dubitari nequit.

§. XXX.

Praeiudicia vt intellectui caliginem offundunt, ita ex voluntate, ceu prima & praecipua scaturigine, oriuntur. Eaque saepius interpretem in transuersum agunt, ne veram auctoris mentem assequatur. Sic *praeiudicium auctoritatis*, quod ex voluptate oriri alibi probauimus, hoc efficit, vt auctoris eam mentem esse credamus, quam alii auctoritate & celebritate florentes viri illi tribuunt.

§. XXXI.

Huc etiam pertinet *praeiudicium ex commentariis haustum*. Plerique enim laborem cuncta media hermeneutica adhibendi euitaturi, ad commentarios confugiunt, iisque ita adsuescunt, vt hanc auctoris mentem esse firmiter sibi persuadeant, quae a commentatore illi tribuitur.

§. XXXII.

§. XXXII.

Ex ambitione fluit *praeiudicium ex falsa hypothesi* ortum, quod in interpretatione frequens admodum est. Ne quis enim errasse videatur, aut vt suam aliis persuadeat sententiam, quadrata miscere rotundis, & auctoribus affingere sententiam, quae nunquam iis in mentem venit, paratus est.

§. XXXIII.

Amor atque *odium* interpretes itidem haud raro in transuersum agunt: vt si auctorem, quem interpretantur, ament, cuncta ita capiant, vt nihil nisi praeclarum & admiratione, saltem adprobatione dignum dixisse videatur; sin odio prosequantur, cuncta in deteriorem vertant partem. Vt autem amoris & odii diuersae possunt esse causae, aliis lucri, aliis gloriae, aliis voluptatis caussa, hunc amantibus, alium contemnentibus, ita & ambitio, auaritia, voluptatis cupiditas, hic vbique partes suas agunt.

§. XXXIV.

Atque haec vitia cardinalia interpreti ita quoque nocent, vt si de rebus ad mores spectantibus sermo sit, isque religioni sibi ducat, auctorem, quem interpretatur, palam erroris arguere, omnia eo conferat consilia, ne auctor quicquam, quod hisce vitiis, adfectibusque inde fluentibus, aduersetur, dixisse videatur.

CAP. III.

De SERMONIS SENSV VERO, EIVSQVE CRITERIIS.

Σύνοψις.

§. I.

Rriusquam definiamus, quis verus & genuinus auctoris sensus sit, de duobus con-

constare debet, primo an sensum certum, deinde num vnum, an plures sensus ex verbis elicere queamus, aut debeamus.

§. II.

Prius equidem dubio caret, cum sanae mentis homo hunc in finem loquatur, aut scribat, vt cogitata mentis suae cum aliis communicet. Quod sane non fieret, si quis vteretur vocibus aut plane nullam significandi vim habentibus, aut, quod perinde est, nullum certum sensum fundentibus.

§. III.

Ex eodem sermonis fine atque scopo manifestum est, vnicum saltem eius esse posse & debere sensum. Licet enim subinde adhibeantur voces formulaeque, duplicem sensum admittentes, proprium & figuratum; necesse tamen est, vt ex intentione loquentis vnicus tantum locum inueniat.

§. IV.

Praeterea cum non tantum verba, sed & res ipsae, sint quandoque signa rerum aliarum, fieri potest, vt per verba res designentur, quae iterum res alias exhibeant, atque repraesentent. Vnde rursus duplicem sensum, *litteralem* alterum, alterum *allegoricum* seu *mysticum* nonnulli statuunt, non tantum in scripturae sacrae, sed poëtarum quoque, aliorumque scriptorum profanorum interpretatione.

§. V.

§. V.

Sed hic quoque ad auctoris intentionem respiciendum est. Si enim is eo consilio scribat, vt sub imaginibus certis atque symbolis mentem suam occultet, tum mysticus ille seu allegoricus sensus, proprie loquendo sensus eius est, quippe quem intendit. Contra si hoc sibi velit, quod verba ipsa prae se ferunt, tum quidem res ipsae quas enarrauit, aut ab ipso auctore, aut ab aliis ceu symbola aliarum rerum vsurpari possunt, sed sensus tamen litteralis, proprie loquendo, verus, & vnicus auctoris sensus est.

§. VI.

Vt vero constet, quando sensum litteralem, quando contra sensum mysticum pro vero sensu habere liceat, inquirendum est in consilium intentionemque auctoris. Haec si non aliunde manifesta sit, colligi vtcunque potest ex modo loquendi, aut scribendi, ceteroquin illi vsitato, ex more gentis aut sectae cui addictus fuit, item ex eo, si ex sensu litterali absurdum quid, & sapienti viro indignum fluat, aliisue circumstantiis.

§. VII.

Sic poëtarum fabulas plerasq; non secundum sensum litteralem interpretandas esse, sed sublimius quid in illis latitare, merito ex eo colligas, quod eo tempore vbique symbo-

lica

lica & mystica docendi ratio fuerit recepta, & credibile non sit, viros quibus mens sana denegari nequit, meris ineptiis conscribendis, tempus perdere voluisse.

§. VIII.

Ad scripturam sacram autem quod attinet, a libris *propheticis* probe reliqui sunt discernendi. Prophetae enim cum saepe data opera rebus ceu symbolis aliarum rerum vtantur, in iis non inhaerendum esse sensui litterali, res ipsa docet. Id quod & de *parabolis* & *allegoriis*, passim in scriptura sacra occurrentibus, est intelligendum.

§. IX.

Ast in reliquis scripturae sacrae libris hic quidem verus & genuinus sensus est, quem quisque ex verbis per regulas hermeneuticas elicit, quia hunc scriptores sacri communicare cum lectoribus voluerunt. Interim vsitatum fuit ab antiquissimis temporibus in gente Ebraea, vt res, quae in scriptura sacra exponuntur, ceu symbola arcanioris doctrinae vsurparentur. Quam accommodationem itidem *sensum mysticum* vocare solent, qui licet verus sensus non sit, in quantum tamen veteris ecclesiae Ebraeae de variis doctrinae coelestis capitibus mentem exhibet, minime est contemnendus. Saltem ad eos conuincendos, qui talem sensum traditioni innixum admiserunt, adhiberi tuto, & magna cum efficacia, potuit,

&

& hactenus recte hodie adhibetur.

§. X.

Speciatim de ritibus Mosaicis ita arbitror, licet Moses per hoc intendat, quod nos sensus litteralis docet, in illorum institutione statim sublimius quid subesse potuisse, quod traditione deinceps propagatum est, idque ideo, quod illorum temporum consuetudini, ritibus sacris sublimioris doctrinae arcana occultandi, valde fuerit conueniens. Namque & Orpheum apud Graecos ritibus & ceremoniis sacris multa sapientiae capita occultasse, constat. Accedit, quod ceteroquin vix commoda omnium rituum sacrorum, quicquid etiam alii dicant, reddi ratio queat.

§. XI.

Atque ex his, quis *verus* & *genuinus* auctoris *sensus* sit, definiri potest: is nempe, qui menti & sententiae auctoris est conformis. Adeoque si sine symbolis scribat aut loquatur, is genuinus hic sensus est, quem verba quoad vim significandi, rationemque structurae, & quoad omnes circumstantias considerata fundunt, & quem auctori tribui, nulla alia causa obstat. Si vero symbolis vtatur: is verus & genuinus sensus eius erit, quem sub symbolis seu imaginibus, per sensum litteralem recte intellectis, latitare, per certa indicia fuerit intellectum.

§. XII.

§. XII.

Sed ſenſus litteralis, de quod praecipue hic ſolliciti ſumus, ſuis itidem gaudet *criteriis*, ex quibus certe colligitur, hunc, non alium eſſe auctoris ſenſum. Nimirum hoc vt certo nobis innoteſcat, primo conſtare debet, verba non eſſe *corrupta* aut *interpolata*. Etenim ex corruptis & interpolatis verbis ſenſus equidem aliquis fluere poteſt, ſed is non ſenſus eius auctoris eſt, in cuius penetrare mentem conſtituimus.

§. XIII.

Ex eadem ratione conſtare debet, verba ab *eo auctore prolata* eſſe, a quo prolata dicuntur. Hinc quod ſcriptor genuinus ſit, non ſuppoſititius, conſtare debet. Si non conſtet, fieri poteſt, vt alterius mentem percipiamus, non eius, cuius intellexiſſe ſententiam, noſtra vel maxime intererat.

§. XIV.

Praeterea pro criterio veri ac genuini ſenſus, ipſa *ſignificatio verborum* & *phraſium* habenda eſt. Tamdiu enim quisque creditur id voluiſſe, quod verba & phraſes ſignificant, donec euidenter contrarium probatur. Nec enim vir bonus & prudens aliter, quam linguae indoles permittit, loqui ſolet.

§. XV.

Conditio quoque, *ſtatus*, *indoles*, & *affectus* lo-

loquentis hic in censum veniunt. Vt enim actiones, ita & cogitationes cuiusque statui, indoli, & affectibus conuenientes esse solent. Is itaque sensus, qui cuiusque statui, indoli, & affectibus conueniens est, quin pro vero & genuino haberi debeat, dubitari prorsus nequit.

§. XVI.

Huc & illud pertinet, quod is cuiusque verus sensus credatur, in quo nulla est *contradictio*. Praesertim si is, qui scribat, sit vir prudens & eruditus. Talem enim aut sibi, aut aliis, quos vera scripsisse certo constat, contradixisse, non temere est praesumendum.

§. XVII.

Haec autem criteria coniunctim sumi debent. Si enim vnum adsit, cetera non item, non potest statim ex eo documentum veri & genuini sensus capi. Non itaque licet ita inferre: haec indoli, conditioni, ingenio, eruditioni auctoris sunt conuenientia, ergo is est verus & genuinus sensus. Namque potest & vir prudens, & eruditus, quandoque errare, & aliquid ingenio & eruditione sua parum dignum proferre.

§. XVIII.

Atque idem de ipsa sermonis perspicuitate est obseruandum. Nec enim semper sequitur: hic sensus clarus est & euidens, ergo est auctoris verus & genuinus sensus: aut:

aut: hic obscurus est, ergo est falsus. Etenim causae variae esse possunt, cur obscurus potius pro vero auctoris sensu habendus sit, quam clarus & perspicuus.

§. XIX.

Nec aliter de ipsa rerum, quas tractant, *veritate*, est pronunciandum. Falluntur ergo qui ita rationes subducunt: in hoc sensu verum est, quod auctor dicit, ergo hoc etiam sibi voluit: aut ita: in hoc sensu falsum est quod dicit, ergo hoc non voluit. Id quod cum primis etiam de auctoribus intelligendum. Namque & illi cum homines sint, falli possunt; erratque qui putat, eos semper vera scribere aut loqui.

CAP. IV.

De MEDIIS HERMENEVTICIS.

Σύνοψις.

Tractationis ordo, §. I.
Quo pacto obuiam eundum obscuritati quae ex ideis oritur, §. *II. III.*
Obscuritati quae in sermone ex figura externa litterarum, aut corruptione textus oritur, obuiam itur per artem criticam, §. *IV.*
Item per editiones accuratiores, §. *V.*
Illi, quae ex vocum significatione enascitur, per considerationem orthographiae, §. *VI.*
Et etymologiae ac vsus; §. *VII.*
Rationisque vocem flectendi

O &

§. I.

§. I.

Nihil amplius itaque superest, quam vt de *mediis*, quibus omnis in sermone obscuritas, quantum licet, tolli potest, dispiciamus, vt verus cuiusque auctoris sensus nobis innotescat.

§. II.

Quae ex ideis oritur obscuritas, ea proprie huc non spectat. Interim probe haec tenenda est regula: *si in ideis & rebus ipsis obscuritatis causa est, caueamus, ne eam quaeramus in verbis & sermone.*

§. III.

Sed altera quoque hic tenenda est regula, non minus interpreti accurate obseruanda: *ne maiorem perspicuitatem in sensu auctoris quaeramus, quam qua vsus est.* Quae enim obscure dicta sunt, obscure etiam saltem a nobis intelligi possunt.

§. IV.

Obscuritati quae in sermone ex figura externa literarum, vel scribarum vel typographorum erroribus oritur, obuiam iri potest per *artem criticam*, si alii codices conferantur, aut emendatio iuxta criticorum leges instituatur. Conferunt huc etiam aliquid coniecturae, de quibus deinceps.

§. V.

Ast cum non omnium conditio ferat, aut plures conferre codices, aut artem criticam

exercere, aut in vera lectione indaganda, multum temporis consumere, studiis suis is rectissime consulet, qui accuratissimas & emendatissimas auctorum, quos legere constituit, sibi comparet editiones.

§. VI.

Sublata hunc in modum obscuritatis caussa, quae ex figura litterarum, aut vocum deprauatione oritur, veram & genuinam vocum, in quibus forte obscuritas latet, eruere decet significationem. Qua in re primum ad ipsam *orthographiam* attendendum, quae interdum lucem plurimam affert.

§. VII.

Hinc *etymologia* in subsidium vocanda, vt propria & praecipua vocis significatio eruatur. Nec tamen originationi ita insistendum, vt non ad vsum potius attendatur, iuxta notissimam regulam: *verba intelligenda sunt ex proprietate, non grammatica, quae est ex origine, sed populari, ex vsu, quem penes arbitrium est, & ius & norma loquendi.*

§. VIII.

Nec praetermittenda est *flectendi, formandique voces ratio*, quae multum quippe lucis quandoque affert. Nimirum post originationem & vsum, non est quod poenitere quenquam possit, si genus, casus, personam, tempus, numerum &c. diligenter consideret. Minutiae haec alicui videri pos-

poſſunt: ſed ſine his minutiis non feliciter interpretatio procedit.

§. IX.

Haec omnia non tantum de verbis & nominibus; ſed aliis etiam orationis partibus, praeſertim ipſis, quas vocant, *particulis* ſunt intelligenda. In his ad vſum cumprimis eſt reſpiciendum: & ſi variis gaudeant ſignificationibus, ex coniecturis deinceps indicandis colligendum, quaenam loco praeſenti maxime ſit conueniens.

§. X.

De *artium vocabulis* ſpeciatim obſeruandum, quod eorum vera & genuina ſignificatio ex artis cuiusque prudentum definitione ſit petenda. Quanquam nec in his, neque in aliis vocibus, recte intelligendis, ſobrius & prudens *lexicorum* vſus ſpernendus ſit.

§. XI.

Quod ſi hac ratione ad obſcuritatem tollendam non proficiatur, ad *coniecturas* confugiendum eſt, quae ad quinque reuocari poſſunt capita. Conſideranda namque eſt natura & indoles ipſius negotii: expendenda ſunt coniuncta, tum origine, tum loco: effectus etiam non negligendus: nec affectus & conditio loquentis: cumprimis etiam ad finem, ſcopum, & rationem ſcripti aut ſermonis eſt reſpiciendum.

§. XII.

Ex primo coniecturarum fonte haec fluit regula: *verba sunt intelligenda secundum substratam materiam.* Ex secundo: *obscurae locutiones explicandae sunt ex eiusdem auctoris loco planiori, licet alio tempore & loco prolato, nisi manifesto appareat, ipsum sententiam mutasse:* item: *ad antecedentia & consequentia est attendendum.*

§. XIII.

Ex tertio fonte haec deduci solet regula: *si verba nude & simpliciter accepta, vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, a receptiori sensu paulisper est recedendum.* Sed magna hic est adhibenda cautio, ne statim absurdum iudicemus, quod nobis ita videtur: sed quod palam, nemine refragante, rectae rationi repugnat, hoc pro absurdo demum haberi poterit. Multo minus in rebus abstrusis, & reconditis, id statim pro absurdo habendum, quod positum est supra rationis nostrae captum. Denique & hoc inquirendum, annon auctor eiusmodi sit, vt absurdum illud nullo modo ei tribui possit.

§. XIV.

Etenim vt de vltimo capite adhuc aliquid moneamus, non temere equidem credendum, quod aliquis ineptus sit, & contra rationem agat ac loquatur, nec tamen credendum, ac si nunquam hoc fieri possit.

Idem

Idem cenſendum de contradictione. Omnis interpretatio ita inſtituenda, ne quis ſibi, aut aliis, contradixiſſe temere videatur. Fieri tamen etiam hoc poſſe, ab omnibus (excepta ſcriptura ſacra) omnino ſupponendum eſt.

§. XV.

Fluit hinc & alia regula, quod in interpretatione ſemper ad *analogiam doctrinae*, quam quisque ſequitur, attendendum ſit. Cognoſcendum itaque eſt, & ex ipſo auctore hauriendum doctrinae, quam ſequitur, ſyſtema: cumque, vt diximus, non temere quisquam ſibi contradicere, cenſendus ſit, interpretatio ita inſtituenda, ne facile aliquid admittatur, quod huic ſyſtemati doctrinae eius aduerſetur, aut illud euertat. In ſcriptoribus ſacris autem, cum nulla prorſus contradictio admitti queat, hinc patet, quod eius interpretatio analogiae fidei conformis eſſe debeat.

§. XVI.

Facilius contingit, vt quis aliis contradicat. Nec vero nunc loquimur de ea contradictione, quae fit data opera, ſed quae inuito velut & nolenti excidit. Nimirum de ea hic ſermo eſt, quando quis ei contradicit, cum quo conſentire ipſius intererat. Id quod praecipue contingit in rebus hiſtoricis. Hic itaque ſi noſter auctor, quem interpretamur, maiorem mereatur fidem, res

salua est: si alter maiorem, aut vterque eandem, omnis nauanda opera, vt contradictio tollatur, aut interpretatio ita instituatur, vt pateat, vter errauerit, modo eiusmodi sint, qui errare potuerint.

§. XVII.

Ex quarto fonte haec fluit regula: *sermo obscurus ita interpretandus est, prout affectui loquentis, item dignitati & conditioni, tum ipsius, tum eius ad quem loquitur, est conueniens.* Ergo non tantum cuiuscunque scripti auctor inuestigandus est, si forte ipse titulus libri eum non prodat, sed historia vitae eius, quantum fieri potest, ex litterarum monumentis accuratius cognoscenda.

§. XVIII.

Ex vltimo denique fonte haec elicitur regula: *quaecunque interpretatio scopo aut fini auctoris, item rationi legis aut pacti est conueniens, ea est sequenda, reiicienda contra, quae ei repugnat.* Atque satis bene hoc procedit, si finem scopumque auctoris, itemque rationem legis cognitam habeamus: si ea nos fugiat, ex historiarum monumentis iterum inuestiganda veniet.

§. XIX.

Hisce coniecturis non tantum in *declaratiua*, quam vocant, sed & *restrictiua*, ac *extensiua* interpretatione locus est, licet in illa, ad rationem legis, aut pacti, praecipue respicere nos vulgo iubeant.

§. XX.

§. XX.

Specialibus illis difficultatibus, quas ſupra indicauimus, itidem per hactenus allata obviam iri commode poteſt. Hoc ſaltem addendum, quod in vocabulis *obſoletis, peregrinis, recens confictis*, aliquis etiam illorum auctorum, qui de archaismis commentati ſunt, aut qui lexica philologica, gloſſaria, aduerſaria, miſcellanea, lectiones antiquas &c. ſcripſerunt, vſus eſſe poſſit.

§. XXI.

Ambiguitati tollendae, coniecturae fere hactenus allatae ſufficiunt: qui peculiari opere varias vocum ſignificationes, & ambiguitates explicando operae pretium fecerit, ſi ab iis diſceſſeris, qui ſcripturae ſacrae labores ſuos attemperant, vix inuenietur. Si autem ex *linguarum diſſimilitudine* difficultas oriatur, per accuratam vocum inter ſe inſtitutam *comparationem*, ea quodammodo tolli poterit, & ne noſtro ſermone ei occaſionem praebeamus, inuabit *periphraſi* exprimere voces, quibus quae accurate in alia lingua reſpondeant, ſi non praeſto ſint.

§. XXII.

Ad *idiotismos*, cuiusque linguae accuratius cognoſcendos, nihil aeque conducit, ac praeſtantium in qualibet lingua auctorum diligens lectio. Nec contemnenda tamen prorſus illorum opera, qui linguae cuius-

dam idiotismos collegerunt, suisque commentationibus explicarunt.

§. XXIII.

Inusitatae constructiones & ἀκυρολογίαι sunt vitia scriptorum: quae si modo obseruentur, nec amplius ad recte loquendi regulas exigatur, quod praue perperamque dictum est, omnis statim euanescit obscuritas. Ambiguitati autem, quae ex *constructione* oritur, per coniecturas hermeneuticas obuiam eundum.

§. XXIV.

Denique si in ipsis *iudiciis*, modoque ea proponendi, causa obscuritatis lateat, nihil amplius superest, quam vt sermo ad naturalem cogitandi ordinem redigatur. Id quod commode fieri potest, si integra ratiocinatio in naturalem formam redigatur, si singulae propositiones seorsim considerentur, si compositae in simplices, complexae in incomplexas resoluantur, & in his omnibus subiectum & praedicatum ordine consideretur; vt pateat, quousque naturalis cogitandi modus obseruatus, & quousque ab eo discessum sit.

§. XXV.

Ex *forma stili* eiusque diuersitate, quae oritur difficultas, ex hactenus dictis fere omnis tolli potest. Praecipuum est, vt sedulo attendamus, in quo forte stilus a naturali loquendi, & cogitandi modo, sub elegan-

gantiae ſpecie abit: id quod obſeruaſſe, ad obſcuritatem hinc exortam remouendam, ſatis eſt.

§. XXVI.

In *materia* autem, cum ſtili obſcuritas aut ex certis hypotheſibus, ac receptis opinionibus, aut ex ritibus, conſuetudinibus, ac antiquis inſtitutis, ad quae forte alluditur, oriatur, patet hiſtoriae philoſophicae, antiquitatisque ſtudium, negligendum ei non eſſe, qui rite in antiquorum praeſertim interpretatione verſari cupit.

§. XXVII.

Speciatim ad *poetas* nemini accedendum eſt, niſi qui poeticae diſtinctionis probe ſit peritus, & artis quoque poeticae praecepta accurate calleat. Euoluendi eidem diligenter ſunt, qui poetarum hiſtoriam tradunt, cumprimis qui ad accuratiorem mythologiae cognitionem ducunt.

§. XXVIII.

In *oratoribus* interpretandis ſi cui animus eſt rite verſari, is cauſam caputque negotii, de quo oratio inſtituitur, probe cognitum habeat, neceſſe eſt: ſtatumque inſuper tum eius qui loquitur, tum eorum, ad quos ſermo fit, non ignoret: eo autem hiſtoriarum monumenta ducunt.

§. XXIX.

Hiſtoricos is demum rite interpretabitur, qui plures idem argumentum tractantes inter

ter se diligenter contulerit, vt omissam ab vno circumstantiam supplere ex altero queat: certus quoq; in iis legendis obseruandus est ordo, vt rerum nexus eo rectius intelligatur: denique, quae ad temporum locorumque in quibus res gestae sunt, vt & virorum, quorum mentio iniicitur, notitiam accuratiorem spectant, ex scriptoribus talia ex instituto tractantibus, chronologicis, geographicis, genealogicis haurienda sunt.

§. XXX.

In scripturae sacrae interpretatione tum ea omnia quae hactenus tradidimus, obseruanda sunt, tum sequentia insuper: cum ex rebus ipsis maxima ibi oriatur difficultas, nemo aptus erit ad eam interpretandam, nisi qui vera viuidaque rerum diuinarum notitia fuerit instructus, quae non nisi diuino spiritu illustratis obtingit. Praeterea cum stilus scripturae sacrae singularis plane sit, caueamus, ne eum ad formam loquendi profanis scriptoribus vsitatam nimis rigide exigamus. Denique gentis Ebraeae ritus, consuetudines, hypotheses, ad quas subinde in vtroque foedere alluditur, accurate cognitas habeat oportet, qui boni interpretis hic fungi munere cupit.

§. XXXI.

Atque de *theologis*, praesertim iis, quos *patres* vocant, similia sunt obseruanda. Ritus

tus ecclesiastici, consuetudines antiquae, opiniones regnantes, haereses contra quas disputatur, Platonicae philosophiae hypotheses, sententiae quoque vnicuique peculiares, ignorare non debet is, qui illorum se assecuturum sensum sperat.

§. XXXII.

In *ciuilis iuris* interpretatione multa concurrunt, quae ignorari ab interprete non debent. Historia Romana vtramque faciet paginam, vt causa legum, si non omnium, saltem praecipuarum, forte innotescat. Nec status reipublicae Romanae interpretem lateat, quippe cui leges attemperari omnino solent. Multo minus iudiciorum ordinem, atque procedendi in iis morem ignoret, qui facere cupit, quod operae sit pretium, cum eum semper ante oculos habuerint antiqui iureconsulti, Romani vero iuris historia quod carere nequeat, qui hoc opus adgreditur, vel me tacente, quilibet intelligit.

§. XXXIII.

Nec hæc sufficiunt ad Romani iuris interpretationem. Multum quoque huc confert historia illorum iure-consultorum, ex quorum scitis atque responsis collectae fuerunt pandectae. Qui cum & responsa sua philosophiae, quam sectati sunt, plerumque Stoicae, attemperauerint, manifestum est, in verum illorum sensum penetrare neminem posse, nisi qui & istius philosophiae probe

probe fuerit peritus. Sic & Iustiniani Imperatoris historia non est negligenda : cum is auctor praecipuus collecti in vnum corpus Romani iuris, merito habeatur.

§. XXXIV.

Ceterum licet sapientum iudicio, turpe sit sapere ex commentariis : nihilosecius aliquando melioris notae *commentarios* consulere, non erit nefas. Ita vero consulendi sunt, vt neutiquam ob solam, qua forte pollent, auctoritatem, illis adhibeatur fides, sed vt sententiae illorum tum demum recipiantur, si cum regulis hermeneuticis rite applicatis, consentiant.

§. XXXV.

Denique quod ad causas obscuritatem progignentes, quae ex ipsa *interpretis dispositione* oriuntur, attinet, primo quidem, si iis naturae dotibus, quae ad interpretationem requiruntur, destituatur, nec arte emendari iste defectus queat, recte facit, si interpretandi officium aliis relinquat.

§. XXXVI.

Requiritur autem in eo cumprimis *iudicium* exquisitum in circumstantiis omnibus expendendis, in conferendis locis parallelis, in discernendis & censendis auctorum sententiis. Ex quo fluit ἀγχίνοια illa, & facultas coniectura res abditas consequendi, quam interpreti propriam, & peculiarem virtutem, nonnulli faciunt.

§. XXXVII.

§. XXXVII.

Accedat porro, necesse est, haud languida vis *ingenii* (specialiter sic dicti) & *imaginationis*, vt aliam promte velut induere personam, exprimere affectus varios, & qua ratione res proposita sit, ad viuum velut repraesentare valeat. Quae repraesentatio tamen tum demum recte procedit, si idem velut affectus nos quoque impellat, qui in auctore fuit, quem interpretamur. *Memoria* autem quod pollere interpres debeat, ex hactenus dictis nemini obscurum esse potest.

§. XXXVIII.

Quod *linguarum* quoque & *artium* quarundam, ad interpretandum necessariarum, peritus esse debeat, itidem ex dictis constat. Quaenam autem linguae & artes necessariæ sint, ex lingua qua auctor, quem interpretari nobiscum constituimus, & materia quam is tractauit, statuendum est. Hoc modo obseruandum, non statim accuratam eius artis notitiam requiri, quae forte ad illustrationem auctoris vtcumque aliquid contulerit. Sic errant magnopere, qui in scripturae interprete, medicinae atque matheseos peritiam requirunt, quod nonnulla scripturae loca ex mathesi, aut medicina, illustrari possint.

§. XXXIX.

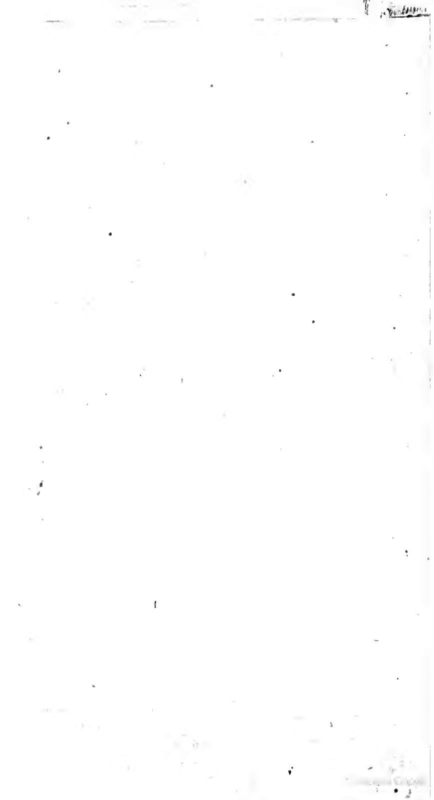
Praeiudicia denique & *praui affectus* cum ex

ex voluntatis vitiis oriantur, ſequitur, hanc quoque repurgatam emendatamue in interprete eſſe debere. Sed vt Logica intellectus, ita Ethica voluntatis vitiis omnibus medetur, adeoque plura de iis hic commentari, huius loci non eſt.

PHI-

PHILOSOPHIAE INSTRVMENTALIS
PARS TERTIA
DE
RATIONE VERITATEM CVM
ALIIS COMMVNICANDI.

CAP. I.

De VARIIS MODIS VERITATEM CVM ALIIS COMMVNICANDI.

Σύνοψις.

Hominis officium est, veritatem communicare cum aliis, §. I.
Quorsum methodologia spectet, §. II.
Quid veritatis nomine hic veniat, §. III.
Duplex docendi ratio, dum aut alios sequimur, aut ipsi cogitata nostra disponimus, §. IV.
Prius fit per scholia, paraphrases, commentarios, §. V.
Posterior methodus vel analytica est, vel synthetica, §. VI.
Praeterea methodus est vel vniuersalis, vel particularis, §. VII.
Vel acroamatica, vel exoterica, §. VIII.
Ad hanc paraenetica quoque, & paradigmatica pertinet, §. IX.
Quid de methodo arbitraria censendum, §. X.
Disputando quoque veritas cum aliis communicatur, §. XI.
Disputatur autem vel viua voce, vel scriptis, §. XII.
Prioris modi quae sit ratio, §. XIII.
Disputationum finis, §. XIV.
Actus diuersi, §. XV.
Institui possunt vel per syllogismos, vel per quaestiones ac responsiones, §. XVI.
Discrimen quod inter modum docendi scriptis, & viua voce obtinet, §. XVII.
In scriptis magna quoque est quoad proponendi modum varietas, §. XVIII.

§. I.

CVm homo non ſibi, ſed aliis natus ſit, adeoque ſe ipſum in aliorum diſpenſare vſus debeat, ab eodem etiam requiritur, vt veritatem, quam aut ipſe inuenit, aut ex aliorum ſcriptis hauſit, rurſus cum aliis, ad veram illorum felicitatem promouendam, communicet.

§. II.

Haec rite peragere methodologia docet, quo nomine intelligimus partem philoſophiae inſtrumentalis, quae docet veritatem aut a nobis inuentam, aut ab aliis hauſtam, ita cum aliis communicare, vt & ipſi veritatis cognitione imbuantur.

§. III.

Quid autem veritatis nomine hic nobis veniat, iam ex Logica conſtat. Id ſaltem monendum, quod non tantum verum ſtricte ſic dictum, ſed veroſimile etiam intelligamus. Vtrumque enim cum aliis communicandum eſt, ſed ita, vt ſimul doceatur, quis certitudinis gradus, vt veritati cuique ita vt decet, aſſentiamur, obſeruandus ſit.

§. IV.

Sed cum non vna ratio ſit veritatem aliis impertiendi, iſtius primo nobis explicanda venit diuerſitas. Interdum nimirum certo alicui auctori nos adſtringimus, veſtigiis iſtius inſiſtentes: interdum noſtras ipſi cogitationes, prout viſum fuerit, proponimus.

Prius

Prius iterum vel liberiori quadam, vel adstrictiori ratione peragitur.

§. V.

Adstrictiori scilicet, quando verba auctoris *κατὰ πόδα* sequimur, obscura succincte illustrantes, aut aliis verbis reddentes, vt ita mentem eius designemus. Liberiori autem, cum non ita presse eum sequimur, & rebus potius quam verbis declarandis intenti, prolixiori discursu quae ab auctore prolata sunt, illustramus. Et hinc quo pacto *scholia*, *paraphrasis*, *commentarius* differant, facile intelligitur.

§. VI.

Si nulli auctori adstricti, nostras pro lubitu disponimus cogitationes, nihil impedit, quo minus eandem sequamur methodum in docendo, qua vtimur in meditando: hinc & commode in *analyticam*, atque *syntheticam* dispesci potest.

§. VII.

Porro, si obiectum, quod tractandum nobis sumpsimus, spectemus, vel circa integram quandam disciplinam, vel circa partem eius versamur. Hinc methodus vel *vniuersalis* est, vel *particularis*. Nec particularia ista argumenta eiusdem generis sunt. Nonnulla enim ipsa iudicia seu quaestiones expendunt, quae *themata composita* vocari solent; alia accuratiori rerum perceptioni inseruiunt, quae *simplicia* appellantur.

Atque haec pro idearum varietate, varia quidem constitui & possunt & solent: sed cum ad ipsam tractationem hoc parum faciat, superuacuum hoc prorsus esse iudico.

§. VIII.

Si auditorum conditioni doctrinam attemperemus, dispesci methodus potest in *acroamaticam*, & *exotericam*. Hac in populo rudiori, & accuratiorum demonstrationum non capaci, erudiendo vtimur: illa, quoties cum illis res est, quibus intimiores sublimioris doctrinae recessus sunt pandendi. Interim obseruandum, in exoterica docendi ratione, maiorem quandoque prudentiam & peritiam requiri, quam in acroamatica.

§. IX.

Ad exotericam docendi rationem, paraenetica quoque, & paradigmatica pertinet: ad flectendam quippe voluntatem & mouendos affectus aptior dogmatica, ad intellectum quippe conuincendum accommodatiori: non tamen ideo nobiliori, saltem si effectus spectes.

§. X.

Est & methodus sine methodo, quam *arbitrariam* siue *quodlibetariam* vocant, cum promiscue sine ordine, quaecunque illis se obtulerunt, conducunt. Cum hac tamen non est confundenda methodus *naturalis*, seu *inarti-*

artificialis, cum ordinem, quem res ipſa ſuppeditat, ſequimur.

§. XI.

Praeterea docetur veritas, non tantum cum proponitur, & explicatur, rationibusque confirmatur, ſed & dum contra aduerſariorum inſultus defenditur, aut dum errores illi oppoſiti deteguntur, ac refelluntur. Hinc & diſputationes recte inter modos cum aliis veritatem communicandi, referuntur.

§. XII.

Diſputatur autem vel viua voce, vel in ſcriptis. Vterque modus ſua & incommoda habet, & commoda. Prior modus & ad inveniendam veritatem expeditior, & ad exercenda ingenia aptior: poſterior tutior, nec tot periculis, quae ex praecipitantia oriri ſolent, obnoxius eſt. Sed in capite cauſae, regulisque praecipuis, inter ſe conueniunt.

§. XIII.

Prior diſputandi ratio, quae viua voce inſtituitur, hodie in academiis frequentiſſima eſt, & ad ingenia ad maiora praeparanda recte adhibetur, & conſiſtit in amica duarum ſententiarum collatione, a duobus, ingenii exercendi ac veritatis confirmandae cauſa, legitime inſtituta.

§. XIV.

Harum diſputationum finis primarius eſſe debet veritatis confirmatio, aut inuentio,

licet raro admodum a disputantibus intendatur, rarius ab iis obtineatur. Secundarius, isque, si vsum spectes, praecipuus, ingenii est exercitatio, & iuuenum, qui in arenam istam descendunt, ad maiora atque grauiora praeparatio,

§. XV.

Cum autem eiusmodi disputatio, in duarum sententiarum contrariarum collatione legitime instituta consistat, manifestum est, quod disputantes non tantum a se inuicem diffidere debeant, sed quod vnus etiam oppugnare debeat thesin, quam alter defendat ac tueatur. Quod vt rite fiat, vtque moribus hactenus receptis attemperetur, certis actibus, principalibus atque accessoriis, disputatio absoluitur, in quibus quodnam cuiusque officium sit, suo loco vberius exponetur.

§. XVI.

Hic illud saltem adhuc obseruandum, quod disputationes institui possint vel per *syllogismos*, vel per *quaestiones* ac *responsiones*. Vterque modus ad veritatem inquirendam non ineptus est, licet prior hodie sit vsitatior. Licet & quandoque discursu soluto vti, quod in scriptis est frequentius, in disputationibus autem viua voce instituendis magis videtur necessarium per syllogismos procedere, vt ita accuratius rationes concludendi mentibus disputantium obuersentur.

§. XVII.

§. XVII.

Vt autem in disputando, ita etiam in aliis docendi veritatemque communicandi modis, hoc discrimen obseruandum, quod vel *scriptis* fiat, vel *viua voce*. Nec perinde prorsus est, quo modo quis vti velit, cum nonnulli ad docendum viua voce, alii autem ad scripta, quibus posteritatem erudiant, elaboranda, sint aptiores. Vterque etiam modus & commoda sua habet, & incommoda, vt vterque etiam diuersis regulis atque praeceptionibus innititur.

§. XVIII.

Nec in scriptis vna ratio, cogitata sua proponendi, obtinet. Namque & *ligata* oratione hoc facere licet, (quod olim fuit frequentissimum) & *prosa*. Licet interdum per modum *dialogi* hoc facere, quod scribendi genus itidem valde olim frequentatum, hodie in desuetudinem fere abiit, cum ad docendum tamen nullum fere sit accommodatius. Quod si solus auctor loquatur, is *continuo* interdum *discursu* vtitur, quandoque *theses* seu *aphorismi* ponuntur, aut *definitiones*, quibus vberior deductio, & explicatio subiiciatur. Aliquando & per modum *quaestionum* cuncta proponere moris est, quibus succinctae & perspicuae responsiones subiungantur.

CAP. II.

De
VITIIS DOCENTIVM, VERITATEMQVE CVM ALIIS COMMVNICANTIVM.

Σύνοψις.

Vitia docentium vel generalia sunt, vel specialia, §. I.
Ad generalia pertinet, quoad intellectum, ignorantia artis, quam quis profitetur, §. II.
Ignoratio modi docendi, §. III.
Ignauia docentium & extemporalitas, §. IV.
Vana eruditionis aut eloquentiae ostentatio, §. V.
Tractatio superfluorum, item superficiaria necessariorum, §. VI.
Confusio & ordinis neglectus, aut nimia circa methodum superstitio, §. VII.
Taediosa prolixitas, aut nimia breuitas, §. VIII.
Itemque obscuritas, §. IX.
Sermonis nimius cultus, aut neglectus etiam atque barbaries, §. X.
Quoad voluntatem auaritia, atque inuidia, §. XI.
Gloriae, laudisque cupiditas, §. XII.
Voluptatis consectatio, veritatisque ex metu dissimulatio, §. XIII.
Ad vitia specialia, & quidem illorum qui scriptis docent, pertinet, quod vulgata & protrita scribant, §. XIV.
Aut plagii crimine se obstringant, §. XV.
Aut circa leuia & ludicra versentur, §. XVI.
Item quod nimis multa scribant, §. XVII.
Aut nimis festinent, vel nimis cunctentur, §. XVIII.
Et denique quod stilo inepto & declamatorio vtantur, §. XIX.
Contra, qui viua voce docent, commoda quae inde ad eos resultant saepe negligunt, §. XX.
Haud raro quoque languidi sunt, §. XXI.
Nec auditorum suorum habent rationem, §. XXII.

Vitia

§. I.

Vitia docentium, veritatemque cum aliis communicantium, vel *generalia* sunt, omnibus, quocunque docendi genere vtantur, communia, vel *specialia*, in illis, qui aut scriptis aut viua voce docent, atro notanda lapillo.

§. II.

Generalia vel *intellectui*, vel *voluntati*, imputanda sunt. Quae ad intellectum referuntur, aut ad *doctrinam ipsam*, aut ad *modum docendi* pertinent. Et ad doctrinam quidem ipsam pertinet ignoratio artis, quam quisque profitetur. Plena enim & habitualis peritia ad docendum requiritur, quae si non adsit, frustra quis & temere hocce munus suscipit.

§. III.

Licet autem quis rem ipsam probe teneat, saepius tamen *modum* cum aliis, quae didicerunt apte communicandi, ignorant, & hinc rursus ad docendum inepti sunt. Qui modus in quo consistat, generatim ex tota hac tractatione definiendum est.

§. IV.

§. IV.

Peccant hic quoque illi, qui *ignauia* impediti, non satis praeparati ad docendum aut scribendum accedunt, aut qui *extemporalitatis* laudem captantes, quicquid in mentem venerit, statim effundunt, nec sui ipsius, nec aliorum vllam habentes rationem.

§. V.

Alii rursus vana ingenii, aut eruditionis, vel multae lectionis, eloquentiae *ostentatione* peccant: hoc ipso prodentes, non id sibi curae cordique esse, vt auditorem vel lectorem erudiant, aut veritatis cognitione imbuant, sed vt alios saltem in sui rapiant admirationem.

§. VI.

Perperam quoque docent, qui afferunt superflua, praetermissis necessariis: & neglecto aut non rite posito fundamento, tantum occupantur circa conclusiones. Quod quidem vitium partim ex ignoratione artis, partim ex ignoratione methodi, oritur, interdum & ex cupiditate ostentandae doctrinae, cui amplior in conclusionibus se aperit campus, quam in principiis.

§. VII.

Praeterea *confusio* & ordinis neglectus inter docentium vitia referendus est, cum primo loco profertur, quod debebat vltimo proferri, & vice versa; itemque cum inter partes

partes doctrinae nullus obseruatur nexus, quanquam & non minus saepius nimia in ordine & methodo superstitio multum nocet: cum nonnulli satius interdum ducant, aut necessaria ac profutura omittere, aut tradere superflua, aut plane falsa etiam, quam vel latum vnguem a methodo, quam sibi praescripserunt, discedere.

§. VIII.

Taediosa *prolixitas*, vt plerumque multa alia vitia complectitur, ita haud raro impedit auditores vel lectores, vt nihil in tanta rerum copia capiant, dum omnia capere annituntur. Sicut contra nimio breuitatis studio peccant alii, ad prolixitatem scilicet euitandam, aut ostentandum ingenii acumen. Hoc autem itidem multiplici ratione nocet, saltem haud raro fine suo excidunt, dum non intelliguntur, aut necessaria plurima atque vtilia praetermittunt.

§. IX.

Cumprimis *obscurus* fieri solet, qui breuis esse cupit, licet interdum & illi, qui prolixi satis sunt, simul tamen sint obscuri. Solerque nonnunquam hoc sermonis esse vitium; haud raro tamen in ipsis ideis & cogitationibus causa obscuritatis quaerenda, cum ipse videlicet docens non dedit operam, vt claras & perspicuas de rebus omnibus sibi formaret ideas. Alii autem vt obscuritatem euitent, *verbosi* sunt, maximum lecto-

lectoribus & auditoribus afferentes taedium, qui non aures verbis, sed animum rebus exatiari cupiunt.

§. X.

Plurimum quoque hic refert, quo quis vtatur *sermonis genere*, idque omnino ad modum recte docendi etiam pertinet. Hic autem nonnulli nimio sermonis cultu peccant, verborum potius quam rerum curam gerentes, nec de eo admodum solliciti, an vera sint, quae dicant, modo eleganter dicta sint. Alii contra sermonis neglectu & barbarie peccant, perinde ac si illuuies sapientiae propria esset, nec casto, ac emendato puroue dicendi genere posset proponi.

§. XI.

Qui ex voluntate fluunt praui affectus varii sunt & multiplices, & docentibus valde obstant, ne fine, qui omnibus propositus esse debebat, potiantur. Sic quos *auaritia* vexat, ad lucrum suum cuncta referunt, *inuidia* insuper agitantur, eaque cum aliis communicant, quae sibi, non iis quos erudiunt, profutura credunt, & perinde ducunt, siue proficiant, siue detrimentum studiorum capiant, modo ipsi quod cupiditate speque sua praeceperunt, inde capiant emolumentum.

§. XII.

Eadem ratione qui *gloriam laudesque* sectantur, raro admodum rite docentium officia

ficia implent. Praeterquam enim quod ſemper ſuae exiſtimationis potius, quam veritatis habeant rationem, quo ipſo ad docendum prorſus ſunt inidonei, hi ipſi nimia eruditionis oſtentatione, ſimilibusue modis, ſupra iam indicatis; regulas recte docendi migrant.

§. XIII.

De iis qui *voluptati* dediti ſunt idem obſervandum. His ignauia, itidem iam ſupra atro notata lapillo, propria eſt. Accedit *metus*, haud exiguum docentium vitium. Cum enim vix aliter fieri poſſit, quam vt veritate multi offendantur, odiumque adeo incurrant, qui illam profitentur, neceſſe eſt, vt, qui docentis munere rite perfungi cupiunt, animo intrepido ſint, & minime meticuloſo, & pericula quaeuis, ac minas contemnere didicerint. Namque meticuloſi veritatem diſſimulare, tegere, corrumpere ſolent, quo ipſo aliis plus nocent, quam proſunt.

§. XIV.

Iam quod ad ſpecialia docentium vitia; & primo quidem illorum, qui ſcriptis alios erudire geſtiunt, attinet, rurſus tum ad ipſum argumentum, quod tractandum ſibi ſumunt, tum ad medium illud tractandi, eſt reſpiciendum. Et ad argumentum quidem ipſum quod attinet, peccant magnopere qui ea ſcribunt, quae iam ab aliis, ſi non melius,

melius, saltem aeque bene scripta sunt. Illis qui viua voce docent, hoc condonari vtcunque potest, si proferant, quae iam ab aliis prolata sunt, cum institutionis, quae viua voce peragitur, non omnes aeque compotes fieri possint. Ast scriptorum alia ratio est, hinc & maior in illis sollicitudo requiritur.

§. XV.

Longe turpius adhuc se traducunt, qui cum ipsi non habeant, quod scribant, aliis ea suffurantur. Quod vitium *plagii litterarii* nomine venire solet. Hi ipsi vero cum & in eos, quos laboris sui fructu defraudant, & in alios, quos decipiunt, iniurii sint, maximo se obstringunt crimine, & omnium merito se exponunt ludibrio.

§. XVI.

Sed & illi hic notandi sunt, qui, cum ad scribendum animum adiiciunt, argumenta *leuia, ludicra, nugatoria* eligunt, studium ita & tempus consumentes, quod rectius collocare poterant. Ad quod quam plurimi stulto desiderio, noua, curiosa, nec protrita, aut ab aliis iam pertractata scribendi, inducuntur. Nec obstat, quod sub curiositatis specie hoc vitium vtplurimum lateat. Namque id potius agendum, vt vtilia, quam vt curiosa scribamus.

§. XVII.

§. XVII.

Eſt & illud eruditorum, quos vocant, vitium, quod nimis *multa* ſcribere geſtiunt. Sane qui multa ſcribit, eum plurima ſine accurata meditatione, vtcunque ſe obtulerint, in chartam coniicere neceſſe eſt. Quid ergo mirum, ſi in eiusmodi libris multi errores, multa perperam & inconſiderate dicta, multa ſuperflua, & ad rem non facientia, deprehendantur?

§. XVIII.

Non procul hinc diſcedit nimia ſcriptorum *feſtinatio*, foetus ſuos immaturos in lucem protrudentium, cum tamen illud demum placere poſſit, quod *multa dies, & multa litura coercuit.* Cui vitio oppoſita eſt nimia ſcriptorum *cunctatio*, cum nunquam ſibi placent, & ſaepius perire patiuntur ſummo ſtudio elaborata, quam vt exiſtimationis ſuae adire periculum velint, neſcientes, in laude artificis illud quoque poſitum eſſe, *ſcire deſinere.*

§. XIX.

Ceterum cum vitia generalia docentium in illis quoque locum habeant, qui libros componunt, neceſſe non eſt, vt ea hic repetamus. Cumprimis autem quae de ſermonis nimio cultu, aut neglectu diximus, ad ſcriptores librorum pertinent. Speciatim in eo nonnulli peccant, quod ſtilum oratorium non diſtinguunt a dogmatico.

Inepti isti eleganter scribere conantur: sed cum nesciant, sermonis puritate, & perspicuitate omnem elegantiam obsolui, in figuris rhetoricis & grandiloquentia quadam eam ponunt, & cum docere debebant, inepte declamant.

§. XX.

Quod autem ad eos attinet, qui viua voce docent, cum hoc praecipuum & proprium habeant, quod gestus, actio, pronunciatio, orationi velut vitam & spiritum largiatur, liberiusque interdum animi aperire sensus queant, quam scriptis, multorum quippe censuris ac iudiciis obnoxiis, perperam agunt, si haec commoda negligant, nec oblata opportunitate vtantur.

§. XXI.

Speciatim fine suo excidunt, si nimis sint *languidi*. Tum enim auditorum attentionem vix excitabunt, aut conseruabunt, quod tamen, ne fructu omni destituatur institutio, vel maxime necessarium est. Huc & linguae vernaculae fastidium spectat, ad attentionem excitandam vel maxime comparatae, in cuius locum qui latinam ita substituunt, ut ab ea se dimoueri non patiantur, illi de sua potius gloria (licet leui admodum atque inani) quam auditorum suorum commodis promouendis, solliciti mihi esse videntur.

§. XXII.

Nec excusatius peccant, qui auditorum suorum nullam habent rationem, nec illorum captui se attemperant. Id quod commode fit, quum viua voce docetur, in scriptis vix locum habet. Fateor tamen, facilius hoc obseruari, cum pauci erudiuntur, quam cum simul plures adsunt.

§. XXIII.

Ceterum licet in singulis docendi modis certa occurrant vitia, quae heic indicari possint: cum tamen haec facile per se pateant, de vitiis disputantium, quod haec frequentiora sunt, maiorique fere cum periculo coniuncta, aliquid subiungemus. Haec autem vel vtrique disputantium communia sunt, vel propria alterutri.

§. XXIV.

Communia vtrique disputantium vitia sunt: si thesin non rite cognitam atque perspectam habeant; si inter disputandum ab ea dilabantur, eaque afferant, quae ad rem non faciunt; si cum strepitu atque tumultu rem agant; si nimia sermonis aut breuitate aut prolixitate peccent, &c.

§. XXV.

Opponentium speciatim haec sunt vitia: si certam thesin, quam oppugnent, non eligant aut praetermissa re grauioris momenti, circa minutias occupentur; si statum controuersiae non recte forment, si legitime non

contradicant, siue directe siue indirecte, hoc est per deductionem ad absurdum thesi illi contradicere constitutum fuerit: praeterea peccant, si probationem afferre iussi, illud detrectent; si loco rationis confusum aliquod & nihil significans chaos proferant; si rationes nimis multas congerant, iisque respondentem velut obruant; si non recte probent id, quod probare debeant.

§. XXVI.

Respondentium contra vitia sunt: si statum controuersiae non recte repetant, & argumentum assumant, si in probatione exigenda aberrent, aut probationem postulent, cum tamen prius propositio limitatione fuisset circumscribenda: item: si probationem non recte repetant; si loco responsionis afferant probationem suae theseos, vel argumentum contrarium; si respondeant quidem, sed inepte, concedendo quae neganda erant, & negando quae concedenda erant, aut negando simpliciter, quae tantum neganda erant cum restrictione, & vice versa; item distinguendo vbi negandum erat, & vice versa, vel inepte distinguendo, vel distinctionem non recte adplicando.

§. XXVII.

Post datam responsionem opponens iterum in eo peccare potest, quod eam non rite repetat, vel non recte contra eam excipiat. Nihil autem frequentius est, quam

vt

vt dicta saepius repetantur, quo ipso opponens, quam ad disputandum ineptus sit, satis superque demonstrat. Huc & illud pertinet, si veteribus noua permisceat, aut ad noua transeat, illud dissimulando, & prioris pugnae continuationem prae se ferendo.

§. XXVIII.

Cumprimis si per instantias fuerit responsum, peccant opponentes, si instantiam aut consequentiam similem, qua ipsorum consequentiae redarguuntur, ipsarum rerum comparationem esse putant, vel etiam, si id quod instantia tanquam absurdum inferte, ad quod illorum consequentia deducitur, censent affirmare eum aut pro vero habere, qui instantiam affert, aut certe sibi impingere, quod eiusmodi quid dixerint.

§. XXIX.

Solet etiam vulgo inter vitia disputantium referri, si respondens aliquid probet, vel probationem ab eo exigat opponens. Sed perperam. Possunt enim existere casus, vbi a respondente recte exigitur probatio, e.g. si opponens minorem faciat negatiuam, vel infinitam in prima figura: item, si in eodem casu respondens afferat dictum aut testimonium aliquod, ex quo thesis probanda, per bonam consequentiam, elicienda est. Tum enim vt id quod probare cupit, ex dicto illo seu testimonio deducat, recte ab illo exigitur.

§. XXX.

In probatione autem quae alterius auctoritati ac testimonio innititur, recte quoque consequentiae admittuntur, modo non nimis remotae sint. Hoc enim natura sermonis postulat. Qui enim intelligit, quid loquitur, non modo vim, sed ambitum quoque verborum perspicit, ideoque id omne quod legitime ex iis colligi potest, adprobare etiam merito creditur.

CAP. III.

De
VIRTVTIBVS DOCENTIVM, VERITATEMQVE CVM ALIIS COMMVNICANTIVM.

Σύνοψις.

Virtutes docentium praecipuae tres sunt, §. I.
Prima: cognitio artis quam profitentur, §. II.
Secunda: prudentia didactica: haec in quo consistat, §. III.,
Vt docens scilicet ad genium, captum, statum discentis se accommodet, §. IV.
Item et ingenium eius, affectumque erga litterarum studia, cognitum habeat, §. V.
Porro, et per voluntatis emendationem reliqua impedimenta remoueantur, §. VI.
Ex quo colligitur, quis ad docendum aptus sit, §. VII.
Tertia docentium virtus, sincerus erga discentes amor, §. VIII.
Quod tum in illis qui scriptis, tum iis qui viua voce

§. I.

Quaenam docentium partes sint, ex oppositis vitiis fere intelligitur. Ex his autem patet, tres praecipuas esse illorum, qui docendi munere rite fungi cupiunt, virtutes, *artis* scilicet, quam quisque profitetur, sufficientem *peritiam*, *prudentiam didacticam*, *voluntatisque* ad aliorum commoda promouenda *propensionem*.

§. II.

Prima itaque & praecipua virtus illorum

eſt, qui alios erudire geſtiunt, vt ſolida *artis*, quam docent, *cognitione* ſint imbuti. Saltem fundamenta artis ſuae probe tenere debent, licet ad ἀκμὴν, prout humani ingenii conditio permittit, ſtudia ſua nondum perduxerint: praeſertim ſi ideo doceant, vt ipſi magis magisque docendo proficiant.

§. III.

Prudentia quoque *didactica* inſtructi eſſe debent, qui alios inſtituere audent. Haec autem prudentia non ſolum abſoluitur notitia methodi aut ordinis, quo vnaquaeque diſciplina, aut pars eius, tractari poſſit ac debeat, nec euitatione illorum vitiorum, quae in docentibus ſupra atro notauimus lapillo: ſed cumprimis facultate ad genium & captum diſcentium ſe accommodandi, & ad finem propoſitum conſequendum, cuncta rite diſponendi.

§. IV.

Aliter itaque inſtituendi ſunt pueri, aliter adulti: aliter qui adhuc plane rudes ſunt, aliter qui iam fundamenta quaedam doctrinae proponendae ſecum afferunt: aliter principes, aliter nobiles, aliter plebeii: rurſus aliter qui iterum alios aliquando in ſcholis & academiis inſtituere debent, aliter qui vitae ciuili & gerendae reipublicae praeparantur, & ſic porro.

§. V.

Cumprimis prudentiae pars eſt, explora-

re

re illorum, qui erudiuntur, capacitatem; ſintne ingenio alacri & ſubtili, an tardo & obtuſo? ſintne doctrinae cupidi, an eius quodam taedio laborent? & ſi hoc ſit, vnde iſtud faſtidium prouenerit? num ex ambitione & litterarum contemptu? an ex voluptate & ignauia? an ex ignorato verae eruditionis pretio? aut ſi quae aliae huius taedii poſſunt eſſe cauſae.

§. VI.

Prudentiae quoque eſt cuiusque indole recte vti poſſe, morbisque tempeſtiuam adhibere medelam: quod tum demum rite fit, cum a voluntatis emendatione omnis inſtitutio initium capit, vt ita praecipuis impedimentis remotis, reliqua eo facilius procedant.

§. VII.

Hoc autem vix ab aliquo expectari poteſt, quam ab eo, qui ipſe voluntatem ſuam ad veram ſolidamque virtutem erudiuit. Id quod eo magis ab iis requiritur, qui viam ad veram felicitatem aliis oſtendere aggrediuntur, aut in rebus agendis occupantur. Horum enim eſt, non verbis magis & praeceptis, quam factis atque exemplo docere.

§. VIII.

Atque hinc etiam reſultat tertia, eaque praecipua docentium virtus, *ſincerus amor* erga eos, quos erudiunt, ſtudiumque illo-

rum commoda ferio promouendi. Hoc ftudium & inuidiam, & oftentationem eruditionis,& reliqua eruditorum,praefertim docentium, vitia facile remouebit: fidelitatem contra,infferuiendi promtitudinem, patientiam, laborumque tolerantiam, & quicquid ceteroquin in docentibus laudari folet, ceu foecunda mater omnis boni, progignet.

§. IX.

Nec minus in iis,qui viua voce docent, quam in iis,qui fcriptis alios erudiunt, hae virtutes vtramque faciunt paginam: cum & quicquid in fcriptis vituperari folet,ex vitiis,hifce virtutibus oppofitis, progrediatur, & ceu ex primo fonte, ac vltima fcaturigine, deriuari debeat.

§. X.

Quae in fingulis docendi modis docentium fint virtutes, indicare prolixius, fupervacaneum puto: difputantium autem fpeciatim cum fupra propofita fint vitia, virtutes quoque hic paucis defignabimus, licet per fe fere ex ipfis vitiis intelligantur.

§. XI.

Generatim hoc notandum, quod vir doctus & fapiens ad difputandum, praefertim ad refutandam aliorum fententiam, non temere accedat, cum difputando faepius amittatur veritas, quam inueniatur. Raro quoque admodum contingit, vt aduerfari-

us

us ad veritatis agnitionem, & erroris abiurationem, disputatione quadam adducatur, cum plerumque causa erroris non in intellectu sed in voluntate quaerenda sit.

§. XII.

Quod si tamen disputandum sit, ingenii vires probe exploratas habeat necesse est, qui hanc prouinciam suscipit. Nam vt natura ipsa non omnes ad docendum, ita pauciores ad disputandum apti sunt. Praesertim si viua voce instituantur disputationes; tum enim animus praesentissimus, maximaque ingenii celeritas, omniumque facultatum promtitudo requiritur. Affectuum quoque suorum vt teneat imperium necesse est, cum qui facile ad iram concitatur, ad disputandum longe sit ineptissimus. Iratus enim quid dicat, quidue faciat, pensi non habet.

§. XIII.

Speciales disputantium virtutes, ex fine disputationum praecipuo, veritatis scilicet aut inquirendae, aut confirmandae, studio, itemque secundario, ingenii exercitatione, & ad maiora praeparatione, facile intelliguntur. Illa tamen quae vtrique disputantium communia sunt officia, huc redeunt: quod thesin, super qua disputatur, cognitam perspectamque habere debeant, quodue semper inter disputandum illis obuersari debeat, quod nihil proferendum sit, quod non

non ad rem faciat; quod moderate denique cuncta & modeste, vt sapientiae cultorem decet, peragenda sint, &c.

§. XIV.

Sed vti haec ex vitiis disputantium supra iam indicatis facile colliguntur: ita de specialibus opponentium, & respondentium, virtutibus, officiisque, idem censendum. Hic itaque nihil amplius superest, quam vt de diuerso modo respondendi ad obiectiones aliquid subnectamus.

§. XV.

Duplici autem modo respondetur, vel *concedendo*, vel *negando*. Prius fit, cum opponens thesi non recte contradixit: posterius iterum vel simpliciter fit, vel cum quadam restrictione: idque vel addita negationis ratione, vel non addita.

§. XVI.

Nimirum vitium vel in quantitate latitat, vel in qualitate propositionis. Si in *quantitate*, respondens propositionem quae pro vniuersali venditatur, negat: idque aut directe, aut indirecte, per instantiam obiectionis vniuersalitatem infringendo. Huc reliqua vitia, quae circa quantitatem propositionum occurrunt, pertinent, ad quae respondens diligenter attendere debet.

§. XVII.

Si vitium in ipso *nexu subiecti* atque *praedicati* lateat, & quidem ea coniungantur, quae nullo

nullo modo coniungi possunt, vel separentur, quæ coniungenda potius erant, respondens absoluta defungi potest negatione. Sin certo respectu saltem coniungi possunt, quae absolute coniunguntur, & vice versa, tum distinctione opus est.

§. XVIII.

Circa *distinctionem* tria plerumque inculcari solent: proponendam esse in terminis, deinde explicandam, tandem applicandam: id quod limitationem vocant. Sed si satis nota sit distinctio, sola applicatio rite instituta sufficit.

§. XIX.

Applicari autem distinctio tum ad maiorem, tum ad minorem, tum ad medium terminum potest, idque tum sigillatim, tum coniunctim, prout rei indoles hoc permittit. Praeterea vel difformiter membra distinctionis applicantur, vel vniformiter: id quod iam aliis est obseruatum.

§. XX.

Est vero & hoc non praetermittendum, quod responsio vel maiori propositioni possit accommodari, vel minori, vel vtrique. Itemque quod vel immediate possit responderi ad syllogismum principalem, vel ad prosyllogismum seu probationem: nam hac euersa, syllogismum principalem corruere necesse est.

§. XXI.

§. XXI.

Si syllogismo principali obuiam iri nequeat, nisi remota prius probatione, duplici ratione procedendum est: vel, vt ostendatur, non fuisse probatum, quod probari debebat, adeoque propositionem antea negatam adhuc negat, (quo in casu nudam negationem sufficere nonnulli contendunt): vel, vt ipsa probatio impugnetur.

§. XXII.

Quemadmodum autem per instantiam infringitur vniuersalitas propositionis, ita *inuersionem* eo maxime comparatam esse puto, vt per eam ostendatur, nexum subiecti & praedicati frustra pro necessario venditari. Itaque hæc respondendi ratio indirecta est, cui plerumque directa subiici solet.

§. XXIII.

Quod si opponens *indirecte*, hoc est, per deductionem ad absurdum, thesin nostram oppugnauerit, tum aut conceditur totum argumentum, aut negatur conclusionis absurditas, aut illa ex praemissis, quae opponentis est, erroris conuincitur.

§. XXIV.

Atque hinc quae opponentium, qui rite certamen continuare cupiunt, officia sint, haud difficulter diiudicatur. Varia nimirum sunt pro responsionis varietate. Sic v. g. si in *deductione ad absurdum* respondens negaue-

gauerit conclusionis absurditatem, ostendere debet, omnino hanc conclusionem absurdam esse &c. si in oppositione *directa* vniversalitatem propositionis aut directe, aut per instantiam, negauerit respondens, opponentis est, ostendere dissimilitudinem instantiae & suae propositionis: si respondens *negauerit*, opponentis est refellere rationem negationis: si *concesserit*, eius est demonstrare concedi hoc a respondente non potuisse: si *distinxerit*, aut ipsam distinctionem, aut eius adplicationem, impugnabit. Respondentis autem, si continuandum sit vlterius certamen, officia ante memorata hic recurrent.

§. XXV.

Et haec quidem ita se habent, si vterque suo officio recte fungatur: sin contingat alterutrum disputationis ordinatae leges migrare, alterius erit aberrantem reuocare in viam, admonere eum vt officio suo rite fungatur, aut quo pacto eo fungi potuisset ac debuisset, modeste ostendere. Videndum tamen quid in his omnibus circumstantiarum patiatur ratio. Reliqua ex hocce principio sponte sua fluunt.

§. XXVI.

Ceterum cum hodie, vt supra monuimus, receptum sit, syllogismis in disputando vti, recte quoque ab iis, qui in hoc certamen descendunt, exigitur, vt hunc mo-

rem

rem obseruent, praesertim si discursus solutus ac vagus aliquid obscuritatis pariat, vt plerumque fieri solet, nisi communi vtriusque partis consensu ab hocce more discedatur. Quo autem syllogismornm genere, absoluto an hypothetico &c. aliquis vti velit, perinde esse videtur: licet laudandi prae ceteris sint, qui syllogismis simplicibus, absolutis, in prima figura, vt vocant, vtuntur, eo quod haec colligendi ratio maxime naturalis sit, & minimum obscuritatis ac difficultatis habeat.

§. XXVII.

Elegans tamen, & ad veritatem detegendam maxime accommodata quoque est, Socratica disputandi methodus, per quaestiones & responsiones. In ea autem quaerentis praecipuae partes sunt, quippe qui eas elicere conatur responsiones, quibus alter erroris sui aperte conuincatur.

§. XXVIII.

Is itaque, qui quaerit, ita se gerit, ac si ab eo, quocum illi res est, discere velit, de quo certatur. Proinde si respondens vtatur verbis obscuris, quaerens illorum interpretationem ab eo rogat. Si eo non possit adduci, vt clare mentem suam exprimat, res desperata est, & disputatio abrumpenda.

§. XXIX.

§. XXIX.

Sin eo deueniat, vt clare quod vult efferat, oportet eum rogare de doctrinae omnibus partibus, eiusque consectariis, non quasi quicquam in iis reprehendamus, sed vt plenius doctrinam percipiamus. Quibus rite peractis, vt plurimum quidem perspicua doctrinae cuiusdam cum consectariis eius explicatio, eius absurditatem, si vera non sit, ostendit. Quod si hoc nondum sufficiat, circa argumenta, quibus doctrina quaedam innititur, eadem ratione versandum.

CAP. IV.

De MEDIIS QVIBVS FACVLTAS VERITATEM CVM ALIIS RITE COMMVNICANDI COMPARATVR.

Σύνοψις.

Primae & tertiae docentium virtuti logica & ethica inseruit, §. I.
Mediae seu prudentiae didacticae partim ethica, partim methodologia, §. II.
Bonae methodi leges generales, §. III.
Vberius declarantur, §. IV.
Si aliorum ductum sequamur, ordo per se patet, §. V.
Si ipsi cogitata nostra disponimus, aut integras disciplinas tractamus, aut particularia themata, quae varii sunt generis, §. VI.
Ratio tractandi themata historica, §. VII. VIII.
Physica, §. IX.
Practica, §. X.
Accommodantur dicta ad methodum analyticam & syn-

§. I.

CVm omnia docentium vitia ad tria ceu praecipua possint reuocari, ignorationem artis, ignorationem modi docendi, voluntatisque & intentionis peruersitatem, quibus tres praecipuae illorum virtutes, eruditio solida, prudentia didactica, & recta in aliis erudiendis intentio, respondent: primo quidem logica, vltimo doctrina moralis medelam parat, medio autem quo pacto obuiam iri queat, hic paucis exponendum.

§. II.

Sed rursus prudentia didactica duo complectitur, *notitiam boni ordinis* atque *methodi*, & *peritiam ad indolem & conditionem discentium*

um ſeſe accommodandi: haec tamen, cum itidem partim ex vſu, partim per doctrinae moralis praecepta acquirenda ſit, itidem huius loci non eſt. Adeoque de ordine atque methodo, apte ac concinne cogitata ſua proponendi, erimus ſolliciti.

§. III.

Generales bonae methodi leges recte a nonnullis hae conſtituuntur, quod continere debeat neceſſaria, idque naturali ordine, & quod perceptu facilis eſſe debeat.

§. IV.

Quaenam neceſſaria ſint, quae contra ſuperflua aut aliena, ex fine quem pro conditione argumenti quisque ſibi conſtitutum habere debet, facile definitur. Naturalem ordinem itidem accuratius ipſius argumenti conſideratio ſuppeditabit, licet & generalia quaedam monita ſuppeditari de eo poſſint, vt ex ſequentibus patebit. Perceptu autem facilis erit, ſi pro argumenti conditione res tractanda in certas partes, nec multas nimis, nec nimis magnas, diſpeſcatur.

§. V.

Nimirum vt de ordine nunc quaedam moneamus, repetendum quod ſupra diximus, nos in cogitatis noſtris proponendis, interdum aliorum ductum ſequi, interdum autem pro noſtro lubitu nos ea diſponere. Prius in ſcholiis fit, paraphraſibus, commen-

tariis. In his ergo cum ordinem aliorum sequamur, methodi legibus opus non est. Cetera ex ipsa natura scholiorum, paraphraseων, commentariorum, patent.

§. VI.

Si ipsi cogitata nostra disponamus, aut in particulari quodam themate versamur, aut integram disciplinam tradimus. Particularia themata vel simplicia, vel composita esse, supra diximus. Simplicia iterum varia sunt, ita quidem, vt omnia vna methodo tractare velle, contra naturam legesque bonae methodi esset. Possunt tamen praecipuae quaedam classes constitui, ad quas forte pleraque themata reuocare licuerit.

§. VII.

Sic in *historicis*, si ordo temporis, quo quidlibet gestum sit, qui maxime naturalis videtur, obseruari nequeat, ad argumenti indolem tractatio accommodanda erit. Etenim si *viri* cuiusdam meritis variis illustris, vita aut historia scribenda sit, res ipsa postulat, vt primo de nomine, si necesse sit, quaedam moneantur, tum parentes & familia indicentur, natiuitatis quoque circumstantiae, si operae pretium sit; praeterea vt ingenium, mores, educatio delineentur, & tum demum ad res gestas accedatur, quae, si opus fuerit, in certas classes, ciuiles, bellicas, ecclesiasticas, dispesci possunt; hisce denique vt cognata & aduersa subiungantur.

§. VIII.

§. VIII.

Quod si *factum* aliquod, aut *negotium*, aut simile quid, argumentum nostrae tractationis constituat, expeditissima videtur haec esse tractandi ratio, si praemissis quae de auctore, deque causa impulsiua, aut si res ita postulet, de ipso obiecto notatu digna se nobis offerunt, ortus, progressus, finis indicetur, subnexis aut interspersis, pro re nata adiunctis, cognatis & oppositis.

§. IX.

In *physicis* siue sint themata substantialia, siue accidentialia, commodissima videtur haec tractandi ratio, vt primo phaenomena omnia & proprietates accuratissime recenseantur; in certas etiam classes, si illorum multitudo hoc requirat, dispescantur; deinde vt principia afferantur, ex quibus haec phaenomena explicari queant, & tandem vt reiectis falsis, illud quod verum est, aut vero simile, stabiliatur. De nomine autem & existentia rei, si necesse sit, praemitti aliquid potest.

§. X.

Illorum, quae ad *philosophiam practicam* pertinent, thematum, tractatio non inepte puto ita instituitur, si ex naturae humanae aut societatis cuiuslibet, aut ipsius negotii consideratione (quae primam tractationis partem absoluit) certa constituantur prin-

cipia (quae altera pars eſt tractationis,) ex quibus deinceps concluſiones deducantur, quibus aut officia, aut iura, de quibus quaeritur, definiantur, aut remedia etiam propinentur.

§. XI.

Ex dictis autem facile patet, quod thematibus phyſicis propria fere ſit methodus *analytica*, moralibus autem & practicis *ſynthetica*. Imo omnia illa themata, quorum cauſae manifeſtae ſunt, & in quibus certa & euidentia praeſto ſunt principia, ſynthetica aut ſimili methodo tractari poſſunt; ſicut reliquis, quorum non adeo cognitae cauſae ſunt, vel non dantur certa principia, analytica methodus propria eſt.

§. XII.

De *methodo cauſali*, quae valde recepta hactenus fuit, ita cenſeo, in quibusdam thematibus, praeſertim practicis, non male eam adhiberi: ſed in eo peccatum fuit, quod omnibus promiſcue thematibus adplicare hanc methodum conati ſunt, cum non omnia eam admittant, cui vitio & alia, cauſarum ſcilicet nimis remotarum adductio, contorta earum expoſitio, &c. accedunt.

§. XIII.

Medica themata eadem ratione tractari poſſunt qua phyſica, niſi quod plerumque

aut

aut vſus, aut remedia ſubiungenda ſint. *Iuridica* autem & *theologica*, ad modum thematum practicorum, niſi ſpecialis argumenti indoles aliud quid poſtulet, recte pertractantur.

§. XIV.

Habent ceteroquin iure-conſulti ſpecialem methodum, qua iure iuxta *perſonas*, *res* & *actiones* explicant, eamque nonnulli, neſcio quo fundamento, pro analytica venditant, eaque non tantum in integris diſciplinis tradendis, ſed argumentis etiam particularibus tractandis vtuntur. Sed defectum huius methodi iam oſtenderunt alii, obſervantes, non ſatis commode res & perſonas hic ſibi inuicem opponi. Saltem hoc manifeſtum eſt, quod ſi vel maxime in quibusdam locum habeat, haud commode tamen omnibus thematibus adplicetur.

§. XV.

Sunt porro & inter themata ſimplicia quaedam, quae velut pro extraordinariis & a communi regula eximendis habentur: quorſum cumprimis pertinent themata *collectiua*, quae hodie longe ſunt frequentiſſima. In hiſce autem accurata partium inſtituenda eſt enumeratio, praemiſſis nonnullis de toto, ſi neceſſe fuerit; tum vnaquaeque pars ita tractanda, prout natura eius indolesque hoc poſtulat.

§. XVI.

Thematis *compositi* simplicissima planissimaque haec est tractandi ratio, vt primo ponatur quaestio, eiusque addatur explicatio, tum sententia dissentientium adiiciatur, vna cum argumentis pro ea facientibus, indicata etiam, si necesse fuerit, erroris origine.

§. XVII.

Possunt etiam quaedam themata tractari methodo *mathematica*, illa scilicet, quae clara & euidentia principia admittunt. Secundum hanc autem singulorum terminorum præmittantur definitiones, tum ponantur axiomata & postulata, & tandem ipsae demonstrationes subiungantur.

§. XVIII.

Quaedam etiam themata velut mixta sunt ex simplicibus & compositis, in quibus adeo vtraque coniungenda, vt explicata rei natura subiungantur aut interspergantur quaestiones, ea methodo pertractandae, qua composita themata pertractari posse diximus.

§. XIX.

Iam quod ad *integrarum disciplinarum* tractationem attinet, ea aut ad modum thematum particularium simplicium tractari possunt: aut etiam ad modum thematum compositorum, ita vt postquam vnaquaeque pars

pars methodo conuenienti tractata fuerit, singulae partes deinceps apte inter se colligentur, praemissis, si commode fieri potest, illis partibus, ex quibus sequentes lucem quandam capere possunt, cuiusmodi esse solent, quae nobis sunt notiora.

§. XX.

Haec quae diximus non eo animo allata sunt, ac si nunquam ab hisce legibus discedere fas sit: scio enim multa themata esse, quae eiusmodi legibus se circumscribi non patiuntur: interdum & scopus auctoris, aliaeque circumstantiae, aliam tractandi rationem requirunt: sed quod in plerisque, quae frequentissima occurrunt, argumentis & disciplinis, hunc tractandi modum, ex ipsa rerum tractandarum natura fluere, arbitrarer, & vt hisce velut exemplis declararem ordinem methodumque rebus aptandum esse, non res methodo ac ordini, quod vulgo, sed perperam, fieri solet.

§. XXI.

Haec itaque si obseruentur, sique exercitatio accedat, comparari ni fallor facultas potest, cogitata sua ordine & perspicue proponendi, nisi forte alia obscuritatis caussa subsit, v. g. sermonis &c. cui ex alia disciplina remedium quaerendum. Quo pacto autem facultas disputandi acquiri possit (namque de reliquis docendi

modis, vt speciatim aliquid moneamus, non videtur necesse esse) id enim vero paucis adhuc indicandum restat.

§. XXII.

Quemadmodum autem plerique disputantium defectus ex eo proueniunt, quod ad disputandum accedunt, qui doctrina non satis instructi sunt, nec rem de qua disputatur, accurate tenent: ita vix aliud superest remedium, quam vt disputaturis hoc suppeditetur consilium, ne subeant, nisi probe virium suarum conscii, hoc certamen.

§. XXIII.

Reliqua officiorum supra expositorum diligenti obseruatione constant, ad quam tanto quisque erit promtior, quanto in hac arena fuerit exercitatior. Namque & hic exercitatio vtramque facit paginam.

§. XXIV.

De medii termini inuentione solent quaedam praecipi: sed frustra. Etenim doctrinae de qua disputatur perito, nunquam deerunt, quae erudite opponat. Reliquos nullae regulae iuuant. Huc tamen praecipua redeunt: ponatur thesis contra quam disputandum: ideae in subiecto & praedicato latitantes euoluantur, &

& cognatae aduocentur: ideae in praedicato latentes & iam euolutae comparentur cum ſubiecto & vice verſa, & hoc tamdiu continuetur, donec idea inueniatur, quae nexum ſubiecti ac praedicati deſtruat.

§. XXV.

Sed in ipſo conflictu tot ambagibus locus non conceditur: nec iis fere opus habet, qui rem ipſam probe tenet. Quare id potius opera danda, vt accuratiſſimam materiae, de qua diſputatio inſtituitur, imo omnium materiarum cum ea connexarum, & totius diſciplinae, ex qua deſumta eſt, notitiam nobis comparemus, & priuatis exercitationibus de regulis diſputandi in vſum deducendis, ſub periti magiſtri manuductione tamdiu allaboremus, donec habitum apte & accurate diſputandi acquiramus.

PHILOSOPHIAE INSTRVMENTALIS
PARS QVARTA
DE
NOTITIA TERMINORVM
PHILOSOPHICORVM.

CAP. I.

De
ENTE EIVSQVE ATTRIBVTIS GENERATIM.

Σύνοψις.

§. I.

POsitum in more antiquis quibusdam philosophis fuit, vt naturalium rerum scientiam ad Deum tandem referrent, materiaque, ex qua hoc totum vniuersum constat, considerata, ad auctorem eius atque architectum ascenderent, hanc diuinarum rerum tractationem ideo *Metaphysices* nomine designantes.

§. II.

Horum exemplum secutus Aristoteles, itidem metaphysicorum libros scripsit, in qui-

quibus de rebus diuinis praecipue quidem, iuxta eam, quam de Deo animo conceperat sententiam, praecipit: sed more tamen suo, vt accuratam tradendi rationem sequi videretur, multa de terminis generalissimis praemittit, priusquam ad ipsam tractationem accedat.

§. III.

Scholastici autem cum Aristotelem sequi videri vellent, hac terminorum generalium tractatione, praecipuam methaphysices partem absolui, existimantes, nouam quandam introduxerunt philosophiae partem, veteribus plane ignotam. Generales enim istos terminorum conceptus ita inter se colligarunt, vt peculiaris scientiae species inde prodire videretur.

§. IV.

Nec omni prorsus vsu hoc institutum caruit, cum postquam vniuersales ideas, & generalia nomina, ad quae referrent entia omnia, secundum ea, quae iis inter se communia aut discrepantia sunt, constituerunt, in multis accuratius & cogitare & loqui potuerunt.

§. V.

Ea autem disciplina perperam quidem metaphysica, saltem si morem & sensum veterum spectes, rectius forte *ontologia* dicitur: & definiri potest, quod sit scientia entis

tis, quatenus ens eſt: ſeu ſcientia de ente in genere, eiusque proprietatibus.

§. VI.

Ens dicitur quod habet eſſentiam. *Eſſentia* nihil aliud eſt, quam id, per quod quidlibet & eſt, & eſt id quod eſt, hoc eſt, per quod aliquid non tantum exiſtit, verum vnde etiam habet, vt ſit tale quid & non aliud. Vt adeo vox eſſentiae hoc modo accepta & exiſtentiam ſimul, & quandoque attributa etiam ſubinuoluat.

§. VII.

Opponitur enti *non-ens*, ſub quo etiam comprehenduntur priuationes, denominationes externae, & entia rationis. Et horum quidem duae conſtitui claſſes iterum ſolent, prout ratio noſtra, aut certum fundamentum habet eiusmodi quid fingendi, aut eodem deſtituitur.

§. VIII.

Ex conceptu entis, eſſentiae, & non-entis, ſequentes formari ſolent regulae: *Eſſentiae rerum ſunt aeternae: eſſentiae rerum ſunt ſicut numeri: eſſentia non eſt absque exiſtentia: omne ens propriam habet exiſtentiam: quod rei eſſentiale eſt, ſalua rei eſſentia non poteſt ab ea ſeparari: non-entis nulla ſunt praedicata: non entis nulla eſt ſcientia: a priuatione ad habitum non datur regreſſus.* Immo & refertur huc primum illud cognoſcendi principium: *impoſſibile eſt idem ſimul eſſe & non eſſe.*

§. IX.

Attributa entis ſunt conceptus entis ſecundi, qui ex primo eius conceptu fluentes, ipſi reuera & adaequáte conueniunt, deque eodem in concreto & conuertibiliter enunciantur. Vocantur & affectiones, proprietates, paſsiones, modi, adiuncta entis.

§. X.

Ea ſunt vel *ſimplicia*, vel *disiuncta*; illa ſunt, quae ens ſimpliciter exhauriunt, adeoque de eo ſolitarie, & citra coniunctionem membri oppoſiti, enunciantur, vt: *vnitas*, *veritas*, *bonitas*; quibus nonnulli addunt *vbietatem*, *perfectionem*, & *durationem*.

§. XI.

Coniuncta ſunt, quae nonniſi cum membro oppoſito ens exhauriunt, adeoque cum eodem, per particulam disiunctiuam ſibi coniuncto, de ipſo enunciantur. Suntque rurſus vel *abſoluta*, ſeu *primaria*, vel *reſpectiua*, ſeu *ſecundaria*. Abſoluta dicuntur, quorum membra oppoſita nullum ad ſe mutuo inferunt reſpectum, vt *dependens* & *independens* &c. contra quorum membra oppoſita aliquem ad ſe mutuo reſpectum inferunt, eoque minus ad eſſentiam entis pertinere videntur, reſpectiua vocantur, vt: *actus* & *potentia* &c.

CAP.

CAP. II.
DE ATTRIBVTIS ENTIS SIMPLICIBVS.

Σύνοψις.

§. I.

INter attributa entis simplicia primo loco se nobis offert *vnitas*, scilicet transcendentalis, qua ens indiuisum in se & distinctum ab omni alio dicitur.

§. II.

Diuidi solet in *numericam*, quae est entis singularis, & *specificam*, seu *genericam*, quae est speciei vel generis, quod tamen recte fieri alii negant. Interim hoc ideo obseruandum, quod nonnulli veterum philosophorum de Deo loquentes, eum vnum quidem dixerunt, sed intellexerunt vnitatem specificam, seu vniuersalem.

§. III.

Ratione subiecti, vnitas diuiditur in *simplicem*, & *compositam*. Simplex est, qua ens ita in se est indiuisum, vt non possit diuidi in plura realiter distincta: quod si diuidi possit, licet ens actu quidem in se sit indiuisum, tum vocatur *vnitas composita*.

§. IV.

Vnitatis compositae principium constituunt *vnionem*, quam sequatur *communio*, seu *communicatio*. De vtraque multa tradi solent, certis placitis theologicis fere accommodata, vt in plerisque metaphysices capitibus fieri assolet, nec profutura tamen magnopere, nisi ad certas lites serendas & augendas.

§. V.

Regulae de vnitate sunt: *ens & vnum habent vnam eandemque naturam: vnius rei vna etiam est natura: vnitas infert vnitorum praesentiam.*

§. VI.

Sequitur *veritas*, videlicet metaphysica, qua vnumquodque ens habet essentiam sibi debitam. Opponitur ei mox *fictum*, mox *apparens*, mox *suppositium*, mox *falsum*.

§. VII.

Regulae de ea sunt: *omne ens est verum, & vice versa: quodcunque est vt in sua essentia esse debet, verum est, & vice versa.* Quae addi solent: *veritas tantum vna est: veritas consistit in puncto,*

puncto, & similes, intelligendae sunt de veritate in cognoscendo.

§. VIII.

Per *bonitatem* (absolutam, & transcendentalem) nihil aliud intelligitur, quam ipsa entis interna & essentialis praestantia. Diuiditur in bonitatem *per essentiam*, & *per participationem*. Illa soli Deo competit, haec rebus ab illo creatis. Oppositum eius est *malum*, quod ex ratione boni intelligitur.

§. IX.

Regulae sunt: *omne ens est bonum & vice versa: bonitas non consistit in denominatione extrinseca* &c. Reliquae, vt: *omne bonum conseruat id cuius est bonum: bonum commune melius est quam proprium*: &c. intelligendae sunt de bonitate relatiua, atque morali.

§. X.

Perfectio entis prout a bonitate distinguitur, est, qua ens totam suam habet essentiam. Patet, quod de perfectione *essentiali* loquamur, non *accidentali*, cuius variae iterum sunt species. Illa autem vel *absoluta* est, soli Deo propria, vel *restricta*, quae in rebus creatis etiam conspicitur. Regulae sunt: *omne ens est perfectum: non omne, quod perfectum est, omnimodam habet perfectionem: perfecto nihil potest accedere, vel decedere.*

§. XI.

Vbietas est, qua ens in aliquo vbi, aut qua ens est alicubi. Vbi patet, vbietatem in-

ferre adeſſentiam, aut praeſentiam, itemque *ἀδιαςασίαν*, & indiſtantiam entis in aliquo vbi ſeu ſpatio. Solet vbietas in *finitam* & *infinitam* diſpeſci, quarum illa dicitur, qua quid eſt in omnibus vbi, ſolique Deo convenit: haec in *definitam*, & *circumſcriptiuam*, iterum diſpeſcitur. Etenim ſi quid in vbi ſit determinato impartibiliter, tum inde reſultare dicunt vbietatem circumſcriptiuam, qua ſpiritus gaudeant: contra ſi quid diuiſibiliter in vbi determinato ſit, oriri inde vbietatem circumſcriptiuam, ſeu localitatem, corporibus conuenientem. Sed, ni fallor, hi nimis audacter ſibi perſuadent, ſe ſcire quid ſit ſpiritus. Regula circumfertur: *quicquid in vbi eſt, non nuda operatione, ſed eſſentia etiam ibi eſt.*

§. XII.

Duratio eſt, qua ens in eſſe ſuo permanet, ſeu eſt eſſentiae continuatio. Diuiditur in *infinitam* & *finitam*. Finita eſt, quae initium & finem habet; qualis eſt accidentium ſeu modorum duratio. Cum enim quaedam incipere, quaedam deſinere, videmus, modi ſunt, qui mutantur, ſubſtantia ſemper manet. Duratio infinita duplex eſt. Vel enim initium ei fuit, nullum habitura finem, vel vtroque caret. Ita ſubſtantias, excepto Deo, initium habere nouimus. An finem habeant, an habiturae ſint, ſaltem ex ratione, non nouimus. Infinita duratio, initio & fine

carens,

carens, aeternitas dicitur, ſolique Deo propria eſt.

§. XIII.

Non autem eſt confundenda ipſa duratio, cum menſura durationis. Hinc & nonnulli tempus diſtinguunt in *internum*, & *externum*. Haec autem menſura non eſt petenda ab idea durationis, quam de exiſtentiae noſtrae continuatione ipſi nobis formamus, quia ita homines nunquam inter ſe conuenirent, de longitudine & breuitate temporis, varias ob cauſas vno pro breui reputante, quod alteri longum videtur, ſed ex conſtanti rei cuiusdam reuolutione. Vnde & ſolis atque lunae conſtantes & immutabiles periodos, hunc in finem inſtitutas eſſe facile intelligere licet.

CAP. III.
DE ATTRIBVTIS ENTIS DISIVNCTIS PRIMARIIS.

Σύνοψις.

Ens eſt vel dependens, vel independens, §. I.
Creatum, vel increatum, §. II.
Finitum, vel infinitum, §. III.
Idem, vel diuerſum, §. IV. V.
Simplex, vel compoſitum, §. VI.
Neceſſarium, vel contingens, §. VII. VIII. IX.
Totum vel pars, §. X.
Corruptibile, vel incorruptibile, §. XI.
Completum, vel incompletum, §. XII.
Permanens, vel ſucceſſiuum, §. XIII.
Reliqua ſummatim indicantur, §. XIV.

§. I.

PRimo loco hic commemoranda ſunt ea attributa, quae ſupra *abſoluta* ſeu *primaria* diximus. Eſt itaque ens vel *dependens*, vel *independens*. Hoc vocatur, quod non agnoſcit prius, a quo effectiue ſuum eſſe habeat: illud, quod aliud praeexigit, a quo eſſe ſuum ſortiatur. Regulae ſunt: *omne dependens ab alio, creatum eſt & finitum: nihil eſt a ſe ipſo: dependens in eſſendo, eſt etiam dependens in operando.*

§. II.

Porro ens eſt vel *creatum*, vel *increatum*. Creationis autem vox hic generatim denotat quamcunque entis productionem, ſiue ea immediate, ſiue mediate facta ſit. Ceteroquin denotat productionem entis ex nihilo, immediate a Deo factam. Quae productio quomodo facta ſit, id vero eſt, quod finiti intellectus vim ſuperat. Regulae ſunt: *quod increatum eſt, a ſe eſſe neceſſe eſt: increatum non eſt niſi vnum: quicquid creatum eſt, ab alio & dependens eſt.*

§. III.

Tertio, ens eſt vel *infinitum*, vel *finitum*. Cui enim repugnat habere terminos eſſentiae, id vocatur infinitum: contra quod eſſentiae ſuae terminos habet, finitum dicitur. Regulae ſunt: *non poſſunt eſſe duo infinita: quae ſunt alia a primo ente, finita eſſe neceſſe eſt: finiti ad infinitum nulla eſt proportio: finitum non eſt capax infiniti.*

§. IV.

§. IV.

Quarto, ens eſt vel *idem*, vel *diuerſum*. Idem eſt, quod cum alio in aliquo tertio conuenit. Hoc tertium, in quo conueniunt, varium eſſe poteſt. Nonnulla enim in ipſa *eſſentia* conueniunt, & hoc modo eadem ſunt, idque tum *ſpecifice*, tum *numerice*: quaedam in *cauſis*, vt efficiente, materiali, formali, finali, conueniunt, & hoc reſpectu eadem dici poſſunt. Corpus quando numerice idem dicitur, hoc & ratione *formae*, & ratione *materiae*, itemque ratione *baſeos* ſeu partium principalium, quae ſtamen & fundamentum velut eius conſtituunt, intelligi poteſt.

§. V.

Diuerſum dicitur ens, quod ab aliquo ratione alicuius tertii diſſentit. Eſtque vel *diſtinctum*, vel *oppoſitum*: vtriusque iterum varii modi & gradus ſunt. Regulae de eodem & diuerſo ſunt: *quae in uno tertio conueniunt, inter ſe conueniunt: identitas rei non tollit diſtinctionem realem: quae diuerſis ſubiectis inſunt, diſtinguuntur realiter*: &c.

§. VI.

Quinto, eſt vel *ſimplex* vel *compoſitum*: ſimplex vocatur, quod non conſtat ex pluribus, in quae reſolui posſit: ſin ex pluribus conſtet, compoſitum vocatur. Habet ſimplicitas ſuos gradus: hinc aliud *abſolute*, aliud *ſecundum quid* ſimplex dicitur. Compoſitio vel *realis* eſt, vel *rationis*, vel *modalis*,

prout aut in re ipsa, aut in re & modo eius, aut in nostris saltem cogitationibus fundatur. Canones sunt: *simplex prius est composito: quo quid simplicius, eo perfectius: quae sub Deo sunt, suo modo composita sunt.*

§. VII.

Sexto, ens est vel *necessarium*, vel *contingens*. Necessarium est, quod non aliter esse potest. Est autem necessitas alia *existentiae*, seu simplex, alia *coexistentiae*, seu composita. Illa est, qua aliquid ita est, vt non possit non esse: estque vel *absoluta*, vel *hypothetica*: illa soli Deo propria est, hac res creatae gaudent, quae si Deus velit eas existere, necessario existunt. Necessitas coexistentiae est, qua res nonnullae vna necessario coniunctae sunt & coexistunt. Quod si res ita coniunctae sint, vt nunquam incolumi earum natura separari queant, vocatur necessitas *naturalis*, itemque *consequens*: quod si natura sua res non sint coniunctae, certo tamen tempore non possint non coniunctae esse, itidem necessitas *hypothetica*, sed & *consequentiae* dicitur.

§. VIII.

Contingens est, quod aliter esse potest. Ex duplici autem causa aliquid se aliter habere potest, primo si mutari queat, ab externo aliquo principio, quo pacto omnes res creatae contingentes quoque dici possunt. Deinde & illud contingens vocari potest, quod ob internum principiũ agere & non agere, item

hoc

hoc vel alio modo agere poteſt. Hinc duplicem contingentiam, *extrinſecam*, & *intrinſecam* ſtatuunt: haec eſt fundamentum libertatis,& tantum ſubſtantiis intellectu praeditis competit.

§. IX.

Regulae de neceſſario & contingente ſunt: *ens abſolute neceſſarium non niſi vnum eſt: ens ſimpliciter neceſſarium non reſpuit contingentiam: quod ſit naturae ordine, neceſſario ſit: omne quod eſt, quando eſt, neceſſe eſt eſſe.*

§. X.

Septimo,ens aut *totum* eſt, aut *pars*. Totum eſt quod habet partes ſibi debitas, modoque debito vnitas. Qui aliter totum definiunt, videntur hac voce latius accepta, id fere innuere, quod ſupra compoſitum diximus. Soletque totum porro in *eſſentiale* & *integrale* diſpeſci: itemque in *homogeneum* ſeu *ſimilare*,& *heterogeneum* ſeu *diſſimilare*. Pars eſt quae concurrit ad conſtitutionem & integritatem totius,eodemque modo quo totum diſpeſcitur. Regulae ſunt: *totum eſt maius qualibet ſui parte: poſito toto, neceſſe eſt poni omnes partes*, &c.

§. XI.

Octauo, ens eſt vel *corruptibile*, vel *incorruptibile*. Incorruptibile eſt, quod de eſſe ad non eſſe tranſire nequit: eſtque vel *abſolute* vel *ſecundum quid* tale. Hinc & quid corruptibile ſit intelligitur: modo addatur, corruptio-

ruptionem corporum, quam quotidie videmus, mutationem potius esse, quam destructionem. Causae autem corruptionis vel internae vel externae esse possunt. Regulae sunt: *corruptibile est ignobilius incorruptibili: sua natura omnia praeter vnum sunt corruptibilia.*

§. XII.

Est porro ens vel *completum*, vel *incompletum*. Illud vocatur, quod in se terminatum est, nec per se ordinatur ad alterius perfectionem: quod secus se habet, incompletum dicitur. Regulae sunt: *quod independens est, etiam completum est: ex duobus completis non fit vnum per se:* &c.

§. XIII.

Denique ens vel *permanens* est, vel *successiuum*. Permanens est, quod non habet partes sui esse in fluxu. Sic omnes substantiae sunt entia permanentia, nisi Heracliti quis resuscitare sententiam velit, & harum partes omnes in fluxu perpetuo velut constituentis. Successiuum itaque est, quod habet partes sui esse in fluxu, vt motus localis, omnisque actio, & passio, quaelibet durationis mensura. Canones sunt: *quod est ens successiuum, id debet habere partes: ens successiuum vere vnum est, non quidem in partibus, ast in se spectatum.*

§. XIV.

Solent & alia eiusdem commatis attributa ab aliis addi, dum ens in *absolutum* & *relati-*

latiuum, simile & *dissimile, vniuersale & particulare*, &c. dispescunt: sed haec partim per se patent, partim alibi ex instituto exponuntur.

CAP. IV.

DE ATTRIBVTIS ENTIS DISIVNCTIS SECVNDARIIS.

Σύνοψις.

An

§. I.

Accedimus nunc ad attributa *relatiua* seu *secundaria*, inter quae primo occurrit *actus* & *potentia*. Actus aut ad *existentiam*, aut ad *operationem* refertur: priori modo actu aliquid est, quod non tantum esse potest, sed reuera etiam est; posteriori modo ipsa operatio actus nomine venit. Eum diuidunt in *primum* & *secundum*, per illum ipsam rei essentiam ab actuali operatione, quam tamen respicit, praecisam, intelligentes, per hunc autem ipsum actum designantes. Praeterea actum in *purum*, qui omnis potentiae expers est, & *impurum*, cum quo aliquid potentiae coniunctum est, dispescunt: item in *signatum*, quo res in vniuersali sua natura repraesentatur, & *exercitum*, quo adplicatio eius instituitur.

§. II.

Potentia itidem vel *existentiam*, vel *operationem* respicit. Priori modo in potentia esse dicitur, quod nondum est, sed esse potest: posteriori modo facultas aliquid agendi, aut patine-

patiendi,potentiae nomine venit. Vnde & quid *actiua*,quidue *passiua* potentia sit, intelligitur. Actiua iterum in *proximam*, ad quam exserendam nihil praeter volitionem requiritur,& *remotam*, ad quam & alia, vt se exserere queat, desiderantur, dispescunt: item in *infinitam*, soli quippe Deo propriam,& *finitam*,certisque limitibus circumscriptam. Ex eo autem quod Deus vel secundum certas leges, quas sibi ipse praescripsit, agat aut non agat, itemque quod finita potentia, vel ab agente libero,aut necessario, exseratur, nouum vtramque diuidendi, illis enascitur argumentum. Passiuam autem in *naturalem* & *obedientialem* diuidunt, prout aliquid aut naturaliter ad actum aliquem recipiendum aptum, aut ineptum est. Sed haec ita comparata sunt, vt vlteriori declaratione non indigeant.

§. III.

Regulae de actu & potentia sunt: *Actus primus praecedit secundum: ab actu primo ad secundum licet argumentari negatiue: ab actu secundo ad primum licet argumentari affirmatiue: quidlibet potest fieri ex quolibet*, &c.

Ceterum patet ex dictis, aliud esse *potentiam*, aliud *ens in potentia*. Hoc enim, quicquid alii disputent, reuera est non ens: cum potentia contra sit attributum entis. Sic & *impossibile* reuera est non ens, Vnde er-

errant magnopere, qui *possibile* & *impossibile* inter attributa entis referunt. Interim iuuat terminos explicare.

§. V.

Possibile itaque est, quod potest fieri, nec tamen fit. Quare si pronunciare cupimus, an aliquid possibile sit, necesse est, vt in propositione, qua possibilitatem rei affirmamus, nexum subiecti & praedicati, perspectum accurate & euidenter habeamus. Sic & cum impossibile dicatur, quod neque est, neque esse potest, tum demum in applicatione hoc de re aliqua affirmare possumus, cum duas ideas ita a se dissentire deprehendimus, vt se inuicem destruant, nec vlla ratione eas coniungere aut coniunctim considerare mente possumus.

§. VI.

Qua in re quotidie peccatur, cum plerique eruditorum nimis praecipitanter possibile & impossibile aliquid esse autumant, licet idearum, quae in censum veniunt, nexum non habeant perspectum. Quicquid huius sit, id constat, quod non vna ratione aliquid impossibile dicatur. Namque hoc fit quandoque *absolute*, quandoque *certo respectu*, interdum etiam ex *hypothesi*.

§. VII.

Praeterea ens est vel *principium*, vel *principiatum*. Principium vocant, quod prius est altero, quod ab ipso quocunque modo pro-

procedit. Atque hinc quid principiatum sit, intelligitur. Nonnulli hypothesibus theologicis inseruientes, principium aliquod, a quo principiatum citra dependentiam procedit, comminiscuntur, quod improprie tamen principium erit.

§. VIII.

Principium proprie & stricte sic dictum vel *essendi* est, vel *cognoscendi* (liceat enim mihi cum barbaris barbare loqui.) Illud vocatur, a quo alicuius rei essentia procedit: hoc autem cognitionis causa in aliis existit. Sed de cognoscendi principiis iam supra suo loco, quantum satis est, dictum.

§. IX.

Regulae hinc fluentes sunt: *omne principium est prius principiato: pendens ab alio principium primum esse nequit: mutato principio* (cui scilicet alicuius rei conseruatio innititur) *facile mutantur, quae ab eo pendent.*

§. X.

Nunc de *causa* quoque & *effectu* dicendum est. Causa est, quae ad effectus productionem aliquid confert. Relatio quae inter causam & effectum intercedit, vel ipse potius influxus causalis, vocari solet *causalitas.* A qua rursus distinguunt *rationem causandi*, hoc est ipsam virtutem, per quam causa effectum producit.

§. XI.

Quatuor vulgo constituuntur causarum

genera, *materialis*, *formalis*, *efficiens* & *finalis*. Quarum duae priores *internae*, posteriores *externae* vocari solent.

§. XII.

Efficiens rem vera actione producit, efficitque vt materia accipiat formam. Ea est vel *principalis*, propria & sufficiente virtute in effectum influens, vel *minus principalis*, & haec vel *impulsiua*, quae causam principalem, siue interne siue externe, mouet, vel *instrumentalis*, quae ob insufficientiam virtutis propriae in agendo, a causa principali eleuatur, vt ad effectum id quod debet, conferre possit.

§. XIII.

Praeterea causa efficiens alia est *per se*, quae in id influit, ad quod influxus ordinatur, alia *per accidens*, quae in id influit, ad quod influxus non ordinatur. Est quoque vel *physica*, vel *moralis*. Illa physice influit in effectum, eumque immediate attingit. Haec actu moraliter bono vel malo mouet agens physicum ad effectum producendum, qui proinde ipsi imputatur, ac si physice egisset.

§. XIV.

Sed & alia *naturalis* est, alia *voluntaria*. Illa absque deliberatione, solo naturae instinctu influit, & ad certum effectum, certumque agendi modum est determinata: haec contrario modo se habet. Quando autem causa efficiens in obiectum a se distinctum agit, & effectum extra se positum

pro-

producit, vocatur causa per *transmutationem*: quod si obiectum a causa distinctum non sit, & effectus sine transmutatione, per naturalem resultantiam producatur, vocatur causa per *emanationem*. Sed possunt tamen etiam quaedam per emanationem produci, quae distincta sunt ab ipsa causa efficiente.

§. XV.

Celebris etiam est distinctio causae in *vniuocam* & *aequiuocam*. Vniuocam vocant, quae producit effectum specie sibi similem: contra si effectum specie sibi dissimilem producat, *aequiuoca* audit: item: in causam *solitariam* & *sociam*: quarum illa sine concursu alterius similis effectum producit, haec cum alia causa, sed in eodem agendi ordine, concurrit: vnde & coordinatae dicuntur, distinguunturque a *subordinatis*, quae in diuerso ordine agunt, vt *vniuersalis* & *particularis*.

§. XVI.

Sic & causam efficientem in *remotam*, & *proximam* distingunnt. Illa mediate, aliis causis interuenientibus, in effectum influit: haec immediate & proxime cum effectu cohaeret. Non confundenda cum hac distinctione alia est, qua causam in *vniuersalem* & *particularem* dispescunt. Vniuersalis enim vocatur, quae ad certum effectum non est determinata, vnde, quid per particularem intelligatur, sua sponte intelligitur.

§. XVII.

Alia rursus causae est distinctio in *primam* & *secundam*. Primam vocant, quae non habet priorem, quando descendimus a caussis ad effectum: quae autem in hoc casu priorem habet, secunda dicitur. Hic obseruandum, quod recentiores quidam caussis secundis omnem agendi vim denegent, eo quod capere nequeant, quo pacto corpus in corpus, & spiritus in corpus agere queat: hinc causas secundas *occasionales* tantum dicunt, quibus positis alia causa agat: quo iure, in physicis vberius declaratur.

§. XVIII.

Denique causa efficiens vel *adaequata* est, vel *inadaequata*. Adaequatam vocant, quae ad effectum producendum sufficit: inadaequatam, qua posita, non statim ponitur effectus. Haec autem diuisio, vt & aliae quaedam ex praecedentibus, non tantum de causa efficiente, sed & reliquis causarum generibus, intelligendae veniunt.

§. XIX.

Altera causa externa *finis* est, propter quem scilicet efficiens agit. Cuius equidem causalitatem in motione ipsa, vel excitatione voluntatis, aut appetitus potius cuiuscunque agentis ad agendum, mediorumque mensuratioue, determinatione, ac dispositione, constituunt. Eamque motionem non physicam sed metaphoricam dicunt.

cunt, vnde tamen neutiquam ſequatur, ac ſi finis tantum per metaphoram cauſa eſſet.

§. XX.

Eſt autem finis vel *cuius*, vel *cui*. Illum ſibi proponit ad adſequendum is, qui aliquid operatur. Hic in illius gratiam expetitur. Sic & in *internum*, & *externum* diſpeſcitur: illum vocant, qui poſitus eſt in poteſtate artificis, hunc, qui in eius poteſtate poſitus non eſt. Qua quidem diſtinctione naeuos ac imbecillitates ſuarum commentationum philoſophicarum, cumprimis logicae vulgaris, quam lepidiſſime tegere poſſunt. Nec procul hinc abit diſtinctio inter finem *artis*, & finem *artificis*, cum experientia quotidiana doceat, aliud quid haud raro conſtitutum eſſe theologis ac philoſophis, quam theologiae ac philoſophiae.

§. XXI.

Porro finis eſt vel *primarius*, vel *ſecundarius*: illum praecipue ſpectamus, hunc poſt alterum. Interdum tamen ſecundarium eum vocant, quem aliquis conſequi optat, non vna cum primario, ſed ſi primario excidat. Sed & in *vltimum*, & *intermedium*, ſeu *ſubordinatum* finis diſpeſci ſolet: & vltimum quidem vocant, qui ad nullum alium, ſiue abſolute, ſiue in certo genere ordinatur: ex quo, quis intermedius ſit, ſua ſponte liquet.

§. XXII.

Quando autem inter philoſophos diſputatur

tatur, an in physicis locus esse possit considerationi finium, propter quos Deus vniuersalitatem rerum, variasque eius partes creavit, ita existimandum, quod nulla adsit ratio, quae hanc intermittere considerationem iubeat, plurimae contra sint, quae eam suadeant. Sane consideratio finium, vel maxime ad sapientiam Dei admirandam, & concelebrandam nos ducit. Sed in eo peccarunt alii, quod ex temeraria cuiusdam finis assumptione, ad operis dispositionem argumentati sunt.

§. XXIII.

Causae internae, vt supra dictum, sunt *materia* & *forma*. Materia dicitur, ex qua aliquid constat. Cumque ex materia aliquid & producatur seu generetur, & constituatur; hinc aliam materiam *generationis*, aliam *constitutionis* faciunt. Sic & in *transeuntem*, ac *permanentem* eam diuidunt: permanentem vocantes, quae naturam suam ac integritatem retinet, illamque ad constitutionem compositi confert: transeuntem, quae in generatione compositi perit, quanquam non materia ipsa pereat, sed accidentia saltem seu modi materiae.

§. XXIV.

Forma est, per quam res id est, quod est: vel vt alii, qua materia ita disponitur, vt res forma sua in indiuiduo ab omnibus aliis rebus, etiam eiusdem speciei, differat. Solent

lent formam in *materialem*, & *immaterialem* dividere, hanc extra materiam, illam nonnisi in materia existere, autumantes. Sed nisi per materialem formam, aut certam accidentium congeriem, aut spiritualem quandam substantiam, corporum motus efficientem & dirigentem, intelligant, nesciunt mea opinione quid dicant. Quam autem vocant formam *assistentem*, huc non pertinet, cum ea externum aliquod principium mouens denotetur, quod ad ipsam rei essentiam non pertinet.

§. XXV.

Canones praecipui, quorum tamen non eadem certitudo ac euidentia est, de causa & causato, hi sunt: *Causa prior est causato: inter causam & effectum oportet esse necessarium nexum: nihil est in effectu, quod non sit in causa: qualis causa, talis effectus: posita causa in actu, ponitur effectus, & posito effectu, necesse est aut esse, aut fuisse causam: sublata causa, tollitur effectus: causa causae, est etiam causa causati: causa non est toto genere deterior suo effectu: propter quod vnumquodque tale est, id magis est tale: causa efficiens est nobilior suo effectu: idem non est causa contrariorum: efficiens naturalis agit vniformiter:* & hi quidem canones praecipue de causa efficiente intelligendi sunt.

§. XXVI.

Ad formam, & finem, sequentes pertinent:

forma dat esse rei, distingui & operari: vnius rei vna est forma: omne agens agit propter finem: omnis finis rationem boni habet: cuius finis bonus est, id ipsum quoque bonum esse censetur: qui vult finem, vult etiam media ad finem ducentia: vnius rei plures possunt esse fines: finis est primum in intentione, & vltimum in executione.

§. XXVII.

Sequitur inter attributa disiuncta secundaria *subiectum*, & *adiunctum*. Subiectum est, quod aliquid extra essentiam suam constitutum, quomodocunque in se recipit. Patetque, sermonem esse de subiecto *inhaesionis*, quod iterum duplex constituitur, vel *quod* vel *quo*. Illud est, quod principaliter, fundamentaliter, & vltimato sustinet adiunctum: hoc, quo interueniente, subiectum aliquod adiunctum sustinet. Alii subiectum dispescunt in subiectum *adhaesionis*, & *inhaesionis*. Prius est, cui aliquid extrinsece adhaeret: posterius, in quo res aliqua est.

§. XXVIII.

Adiunctum est, quod ab alio, extra cuius essentiam constitutum est, quocunque modo recipitur. Diuiditur in *proprium* & *commune*. Illud dicitur, quod omni, soli, semper, & per se competit: estque vel *simplex*, quod solitarie subiecto competit, vel *coniunctum*, quod non nisi cum opposito de subiecto praedicatur, & quidem disiunctiue: ne dicam, quod quaedam adiuncta *separari*

que-

queant a ſubiecto, alia non item: an autem ita ſeparari queant, vt exiſtant tamen, alia quaeſtio eſt. Quid adiunctum *commune* ſit, ex dictis facile colligitur.

§. XXIX.

Regulae ſunt: *ſubiectum* & *adiunctum non diſtinguuntur neceſſario realiter: receptiuum non recipit ad modum imprimentis, ſed receptiuitatis ſuae: proprium vnius, non poteſt eſſe proprium alterius: quaecunque eadem habent propria, eandem habent eſſentiam.*

§. XXX.

Praeterea ens eſt vel *ſignum*, vel *ſignatum*. Signum eſt, quod potentiae cognoſcendi aliquid repraeſentat. Eſtque vel *naturale*, quod natura cum ſignato cohaeret, vel *arbitrarium*, quod ex inſtituto ſiue diuino, ſiue humano, ad aliquid ſignificandum adhibetur. Signatum vocatur id, quod potentiae cognoſcendi per ſignum repraeſentatur. Canones ſunt: *ſigna ſeu notae ſunt infallibiles, adeoque & propriae notato inſeparabiliter, & diſtinguentes idem a quouis alio: ſignum eſt prius ſignato.*

§. XXXI.

Denique ens eſt vel *menſura*, vel *menſuratum*. Menſura eſt, quae conditionem, ſeu habitudinem menſurati, ſufficienter manifeſtat. Dicitur alias, *norma, canon, regula*. Cumque vel quantitas, vel perfectio rei, vel veritas, aut aliud quid examinandum, &

ad menſuram velut exigendum veniat, manifeſtum eſt, quod varia menſurarum genera conſtitui poſſint. Menſuratum eſt, quod ad menſuram exigi poteſt.

§. XXXII.

Solet ceteroquin regula diſtingui in *Lesbiam*, & *Polycleti*. Lesbia eſt, quae ad habitudinem rei menſurandae ſe accommodat, cedit, flectitur, & rectificatur, pro arbitrio tractantis aut diſponentis: Polycleti eſt, quae inter menſurandum ſe non accommodat ad habitudinem rei menſuratae, neque flecti aut moueri poteſt, ſed ad quam res menſuranda accommodanda & complananda eſt. Regulae ſunt: *primum in vnoquoque genere eſt menſura reliquorum: intellectus menſuratur a rebus.*

CAP. V.

DE

INFERIORIBVS ENTIS.

Σύνοψις.

§. I.

§. I.

QVod de inferioribus entis hic agimus, magis ex consuetudine facimus, quam quod certa nos ac hoc inducat ratio. Duo autem sunt inferiora entis, *substantia*, & *accidens*. Relationes, quas nonnulli addunt, entia rationis potius sunt, quam vera entia, adeoque huc non pertinent.

§. II.

Substantia aut *abstracte* considerari potest, aut *concrete*. Si concrete consideretur, denotat subiectum, in quo existunt proprietates rerum, quas nouimus: quod subiectum si quis clare & distincte se concipere posse opinetur, is errat magnopere, cum in rebus singularibus nihil praeter accidentia, clare & perspicue cognoscamus. Abstracte autem considerata substantia nihil est aliud, quam ens per se subsistens.

§. III.

Solet in *increatam* & *creatam* dispesci, & haec iterum in *spiritum* & *corpus*. Sed haec in aliis disciplinis declarantur vberius. Ratione modi & status, ab aliis diuiditur in *completam* & *incompletam*. Illam vocant, quae propria subsistentia, sibi per naturam debita, destituta, ob arctissimam cum alio vnionem, eiusdem subsistentia gaudet. Hanc vocant, quae habet vltimum subsistentiae actum, per naturam suam sibi debitum. Sed sunt hæc eiusmodi, vt non capi queant, nisi ab iis, qui

certis

certis hypothesibus theologicis imbuti sunt, qui quam subtilissime sibi hac de re philosophari videntur.

§. IV.

Substantiam completam *suppositum* quoque dicunt, itemque *personam*. Nonnulli ex recentioribus *suppositum* ita definiunt, quod eo nomine designetur id, quod neque est pars, neque adiunctum rei. Hinc suppositalitas est id, quo fit, vt aliquid suppositum vocetur, nec differt a subsistentia, sicut & supposita subsistere dicuntur, dum contra entia imcompleta, quae supposita non sunt, subsistentia propria praedita esse negantur. Vnde facile est colligere, ex horum mente suppositalitatem & personalitatem nihil aliud esse, quam denominationem externam, quae significet potius relationem, cum qua ens consideramus, quam quicquam quod rei aliquid addat, si accedat, aut detrahat, si dematur.

§. V.

Vulgo autem suppositum describi solet, quod sit substantia singularis, completa, vltimato subsistens. Suppositalitas autem, quod sit substantiae singularis & completae vltima subsistentia. Quod si suppositum intelligentia praeditum sit, *persona* dicitur, cuius suppositalitas, *personalitas*, iuxta loquendi rationem, philosophis hisce solennem, appellitatur.

§. VI.

Accidens eſt, quod alteri vt ſubiecto inhaeret, & ſine ſubſtantia ſubſiſtere nequit. Vocatur & *modus*. Vulgo nouem genera accidentium conſtitui ſolent, vt *quantitas*, *qualitas*, *relatio*, *actio*, *paſſio*, *quando*, *vbi*, *ſitus*, *& habitus*, ſed ſine vllo fundamento. Multa enim eſſe accidentia, quae ad haec genera referri nequeunt, res ipſa docet, & nulla neceſſitas nos cogit, certas & determinatas omnium accidentium claſſes conſtituere.

§. VII.

Circumferuntur & regulae quaedam de ſubſtantia: *ſubſtantiae nihil eſt contrarium: ſubſtantia non recipit magis & minus: perſona eſt incommunicabilis: actiones ſunt ſuppoſitorum.* Item de accidentibus: *quantitatis nulla eſt efficacia: vbi quantitas, ibi materia: qualitas recipit magis & minus: relata ſunt ſimul natura, itemque ſe mutuo ponunt & tollunt: modus operandi ſequitur modum eſſendi: non quiduis quoduis patitur.* Sed pleraeque harum regularum, vt & reliquarum metaphyſicarum, cum grano ſalis capiendae ſunt.

S. D. G.

SERI-

SERIES PARTIVM ET CAPITVM.

IV.

Philoſophiae inſtrumentalis
Pars tertia
de ratione veritatem cum aliis communicandi.

V.

Philoſophiae inſtrumentalis
Pars quarta
de notitia terminorum philoſophicorum.

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM.

A.

Attea-

 Cor-

in

athe-

Fatum

Genus

H.

I. Ia-

I.

Inde

Inter-

K.

L. Lan-

L.

M.

Mathe-

N.

O.

Q.

R.

qua-

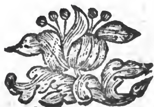
Σχέψις

T.Tem-

T.

V.

FINIS.

T.

V.

Ver-

F I N I S.

